

Katarzyna Węgorowska

Chryzantema, harfa, łódzik, wenus...

W stronę konch(i)olingwistyki

Rzecz o muszlach w polszczyźnie

Chryzantema, harfa, łódzik, wenus...

W stronę konch(i)olingwistyki

Rzecz o muszlach w polszczyźnie

Katarzyna Węgorowska

Chryzantema, harfa, łódzik, wenus...
W stronę konch(i)olingwistyki
Rzecz o muszlach w polszczyźnie

RECENZENT
Prof. dr hab. Leszek Bednarczuk

REDAKCJA WYDAWNICZA I KOREKTA
Radosław Sztyber

PROJEKT OKŁADKI I ZAKŁADKI
Katarzyna Grabias-Banaszewska

AKWARELA
Iwona Banaszewska

ZDJĘCIA MUSZLI
z kolekcji autorki
Katarzyna Grabias-Banaszewska

OPRACOWANIE TYPOGRAFICZNE
Kamil Banaszewski

Nakładem Katarzyny Węgorowskiej

© Copyright by Katarzyna Węgorowska 2013

Wydawca: **ARES** Usługi Ewa Jabłońska
ul. Rynek 2, 73-200 Choszczno
tel. 0957650415
fax. 0957650425
e-mail ares@choszczno.net

ISBN 978-83-927619-5-2

Druk i oprawa: ArsLibri, ul. Ratuszowa 11, 03-450 Warszawa,
<http://www.arslibri.pl>

SPIS TREŚCI

INSPIRACJE	13
I. KULTUROWA „KARIERA” MUSZLI	19
Muszla jako symbol	22
Muszle magiczne i rytualne	26
Muszle rzadkie, fałszywe, popularne	27
Muszle pragmatyczne	30
Muszle ozdobne, artystyczne i jubilerskie	38
Muszle w malarstwie, ilustracji i rzeźbie	50
Muszle w architekturze	55
II. JĘZYKOWA „KARIERA” MUSZLI	61
Kolekcja apelatywu <i>muszla</i>	61
Kolekcja apelatywu <i>koncha</i>	69
Językowe sekrety muszlowego <i>zasobnika i pojemnika</i>	73
„Odmuszlowe” apelatywy	76
„Odmuszlowe” onimy	77
„Muszlowa” terminologia	80

III. <i>CHRYZANTEMA, HARFA, ŁODZIK, WENUS...</i> MUSZLE W POLSZCZYŹNIE	87
Muszlowe nazwy motywacyjnie i semantycznie	87
Muszlowa binomenklatura i polinomenklatura	219
Muszlowe nazwy strukturalnie	222
ZAKOŃCZENIE	235
SKRÓTY I SYMBOLE	241
LITERATURA	243
INDEKS	247
SUMMARY	257

Człowiek z wizją jest wiecznie odważny i młody.

Jan Paweł II

Ekslibris autorstwa choszczańskiej malarki
Barbary Widłowej

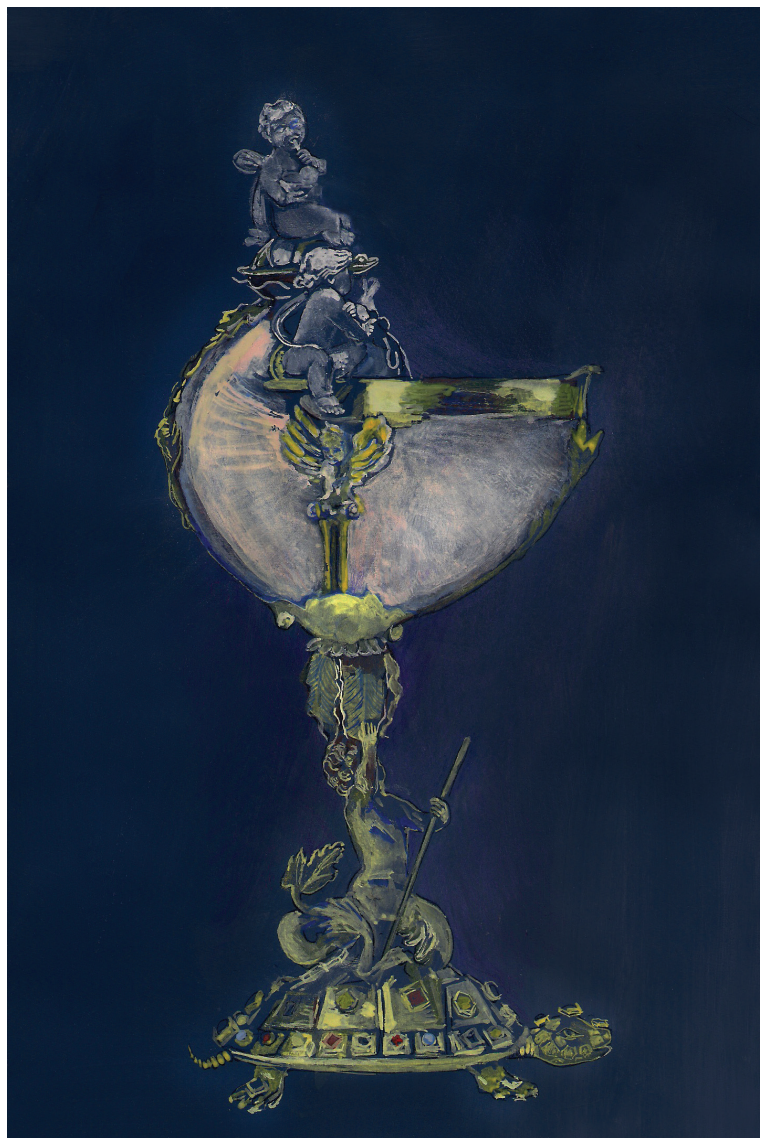
Praca nad książką, będącą pierwszym konch(i)olingwistycznym „katalogiem” polskich i spolszczonych nazw muszli, była dla mnie pełną pozytywnych emocji, niezwykle frapującą naukową przygodą.

Nad wpisana w nią konch(i)olingwistyczno-kulturologiczną treścią oraz zaprezentowanymi w niej konch(i)olingwistycznymi okazami pochylił się także Profesjonaliści o wielkiej wiedzy i wrażliwości.

Za tę wiedzę i wrażliwość wyrazy wdzięczności kieruję do Recenzenta konch(i)olingwistycznej monografii, wybitnego polskiego językoznawcy — Profesora Leszka Bednarczuka — dzięki Niemu wiem, czym są naukowa pasja, kreatywność i odwaga.

Dziękuję też Katarzynie Grabias-Banaszewskiej, Iwonie Banaszewskiej, Doktorowi Radosławowi Szyberowi i Kamilowi Banaszewskiemu, którzy od kilku lat z pasją, oddaniem i cierpliwością przygotowują do druku książki mojego autorstwa. To dzięki Nim nieustannie uczę się trudnego, ale jakże pasjonującego kunsztu sztuki edytorstwa.

— autorka

puchar nautilus z Wilanowa, 2. połowa XVII wieku (akwarela, Iwona Banaszewska)

INSPIRACJE

*Żeby ziarnko piasku stało się
perłą, potrzebna jest odpowied-
nia muszla.*

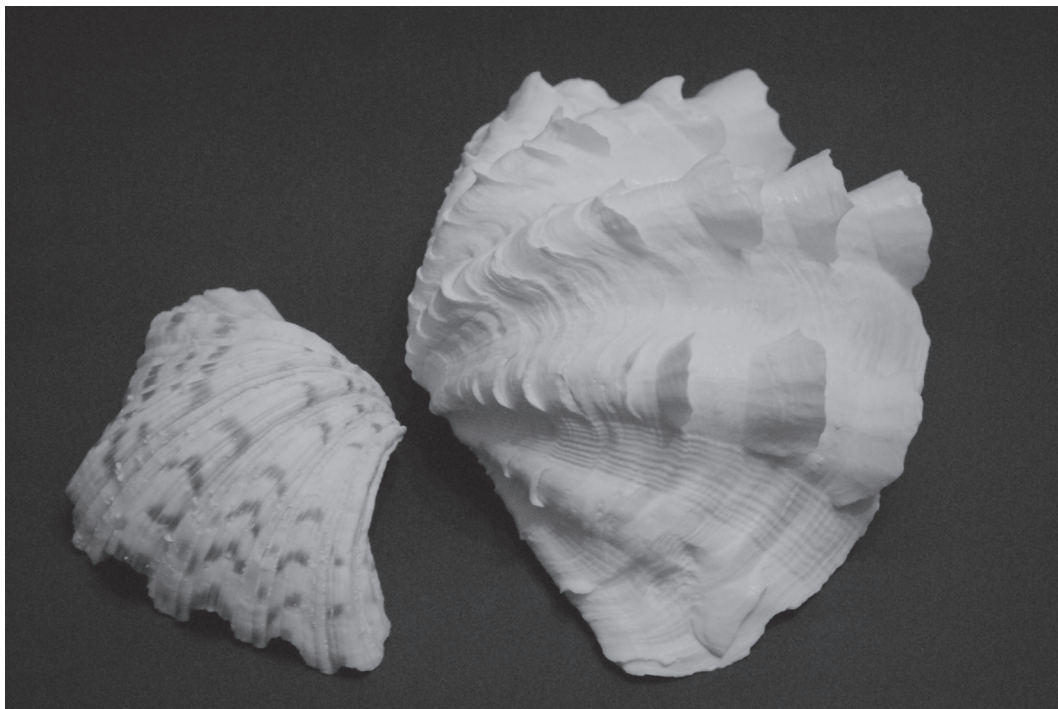
Iason Evangelu

Muszle, podobnie jak klejnoty oraz kamienie szlachetne, półszlachetne, ozdobne, dekoracyjne, naturalne, organiczne... (Węgorowska 2012) interesują, fascynują i inspirują mnie od kiedy, je tylko poznałam. Stanowią integralne elementy mojego życia i zajmują znaczną część zamieszkiwanej przeze mnie przestrzeni. To im poświęciłam swoją pierwszą naukowo-badawczą pracę pt. *Muszle Morza Bałtyckiego i Morza Śródziemnego*, przygotowaną ponad dwadzieścia lat temu na Ogólnopolską Olimpiadę Biologiczną. Prywatną, systematycznie uzupełnianą konch(i)ologiczną kolekcję, docenianą także przez moich Bliskich, mogę już chyba porównać z tą, którą przed laty podziwiałam w puszczykowskim Muzeum Arkadego Fiedlera, czy tą, którą jakże chętnie odwiedzam dzięki uprzejmości Jacka Glancy (Glanca 2011, 2012).

Jako humanistka o erudycyjnych, również biologicznych zainteresowaniach odnalazłam w nich nie tylko piękno i przypisywaną im pozytywną energię, ale przede wszystkim motywację do lingwistyczno-konch(i)ologicznych badań, które pozwoliły mi na ustalenie kolekcji rodzimych — polskich, nieoficjalnych, *pospolitych muszlowych nazw* ‘tu: pojedynczych wyrazów-apelatywów albo apelatywnych, i rzadziej apelatywno-onimicznych, połączeń wyrazowych oznaczających konkretne muszlowe desygnaty; muszlowych mian, muszlowych nazwań, muszlowych określeń, muszlowych terminów’, związanych z różnymi gatunkami tych „cudów natury”. Muszę też przyznać, że, oprócz estetycznych walorów muszli, do zgłębienia ich nieoficjalnej polskiej nomenklatury zachęciło mnie stwierdzenie jednego z najwybitniejszych znawców muszlowych piękności — S. Petera Dance’a, według którego:

przydacznia z kolekcji autorki

przydacznia i kopytnica z kolekcji autorki

nazwy pospolite poszczególnych gatunków muszli są różne w różnym kraju, ale nazwa łacińska obowiązuje powszechnie. Może ona podlegać jedynie zmianom związanym z postępem badań naukowych. Nazwa ta jest dwuczłonowa; pierwszy człon jest nazwą rodzaju, drugi (specyficzny) — przymiotnikiem z nim związanym (Dance 1994: 11).

To właśnie pierwsze zdanie owej tezy:

„nazwy pospolite poszczególnych gatunków muszli są różne w różnym kraju...” (Dance 1994: 11), stało się przyczynkiem do zebrania / wyekscerpowania, przeanalizowania, zinterpretowania, a tym samym lingwistycznego udokumentowania polskich i spolszczonych, nieoficjalnych, pospolitych nazw poszczególnych muszli, których funkcjonowanie uzależnione jest także od wielu, również konch(i)ologicznych czynników pozajęzykowych.

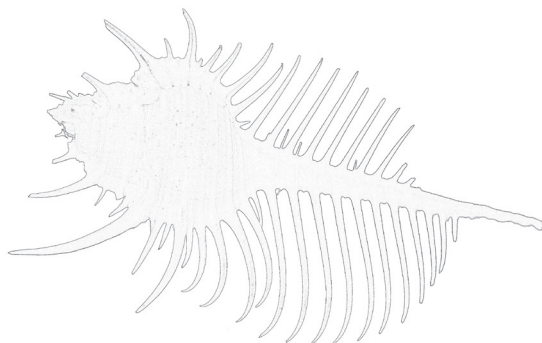
Dlatego zasadniczą, typowo językoznawczą, wzbogaconą jednak celowo licznymi konch(i)ologicznymi ekscerptami — konch(i)ologicznymi opisami-cytatami, część niniejszej monografii poprzedzają właśnie interdyscyplinarne ustalenia pozajęzykowe, w których pojawiające się rodzime, pospolite nazwy różnych muszli dokumentują fakt, że te „wapienne domki” od zarania towarzyszyły człowiekowi, doceniał on nie tylko ich walory wizualno-estetyczne i symboliczne, ale także ich cechy pragmatyczne. To one sprawiły, że muszle stawały się nie tylko integralnymi elementami ozdób, biżuterii i przedmiotów dekoracyjnych, ale także codziennie używanymi naczyniami, pojemnikami, nożami, ciężarkami, monetami, szybami...

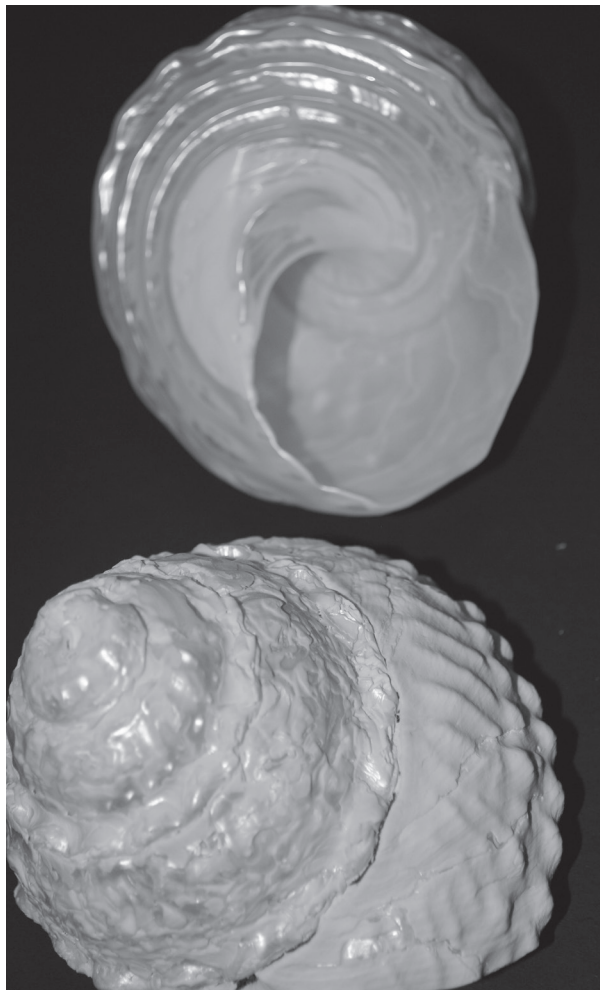
Książka oddana do rąk Czytelnika stanowi więc kolejną lingwistyczno-interdyscyplinarną refleksję-propozycję, mieszczącą się w nurcie stworzonego i propagowanego przeze mnie językoznawstwa erudycyjnego (patrz: Węgorowska 2008; Węgorowska 2012), w którym rzetelna wiedza językoznawcza jest interpretowana poprzez fakty pozajęzykowe, w tym przypadku konch(i)ologiczno-kulturowe / kulturologiczne¹, potwierdzające trwałą pozycję muszli nie tylko w języku polskim, ale także w światowej i polskiej obyczajowości, tradycji, kulturze materialnej oraz kulturze duchowej (symbolicznej)...

1 Do takiego ujęcia prezentowanego w niniejszej monografii zagadnienia upoważnia mnie między innymi fakt, że stworzone przeze mnie językoznawstwo erudycyjne / językoznawstwo kulturologiczne, określane też mianami językoznawstwo humanistyczne / językoznawstwo filologiczne, zyskało już uznanie rodzimych lingwistów, czego dowodzi opinia Pani Profesor Joanny Korzenieskiej-Berczyńskiej (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski), która recenzując złożony do druku artykuł *Językowo-kulturowe wizerunki artefaktów eksponowanych w Muzeum Starożytności hrabiego Eustachego Tyszkiewicza*, w lutym 2010 roku napisała: „przedstawiony do oceny tekst trudno nazwać artykułem, jest to esej naukowy, zawierający niezwykle bogate treści, napisany z pasją, ze znakomitą znajomością rzeczy, wskazujący na to, że Autorka umiłowała swój przedmiot badań — dawne Kresy Wschodnie, zwłaszcza zaś — Wilno. Ten tekst ma jednak charakter językowo-kulturologiczny i byłoby krzywdzące dla Autorki umieszczanie go wśród typowych prac lingwistycznych, gdzie mógłby pozostać niezauważony lub niedoceniony przez czytelnika poszukującego innych treści”.

Takie połączenie wiedzy językoznawczej z szeroko pojętą / ujętą wiedzą o muszlach, umożliwiło mi „powołanie do życia” nowej dyscypliny językoznawstwa — *konch(i)olingwistyki*, której głównym przedmiotem są wszechstronnie ujęte / pojęte rodzime, nieoficjalne, pospolite nazwy muszli i nazwy związane z muszlami.

A zatem...

turbany z kolekcji autorki

I.

KULTUROWA „KARIERA” MUSZLI

*Niech przyroda będzie twoim
przyjacielem.*

William Wordsworth

Muszle *mięczaków morskich* oraz *mięczaków lądowych*, ‘*Mollusca*, zwierząt bezkręgowych obejmujących około sto tysięcy gatunków żyjących, do których należą m. in. ślimaki, małże i głowonogi o ciałach złożonych zwykle z głowy, tułowia i mięsistej nogi, będącej narządem ruchu, okrytych fałdem skórny, tzw. płaszczem wytwarzającym muszlę’ (sjp) zachwycaly i zachwycają ludzi od najdawniejszych czasów. Ich piękno sprawiło i nadal sprawia, że rzadko dostrzegano / dostrzega się w nich tylko zewnętrzny szkielet tych stworzeń, którym owe specyficzne „wapienne domki” pozwalają się w sobie całkowicie schronić. Różnorodność kształtów muszli, feerie ich jaskrawych lub ciemnych ubarwień, utrwalone na nich efektowne wzory, guzki, kolce, regularne bądź nieregularne wyrostki sprawiały i ciągle sprawiają, że *muszle, konchy, skorupy, zasobniki, wapienne domki* stanowiły i stanowią jedno z najbardziej zadziwiających i pożądanych cudów Matki Natury. Niektóre z owych wyjątkowych konch(i)ologicznych okazów są kruche i łamliwe (np. muszle papierowe), inne masywne i przyjemne w dotyku (np. „byczy pysk”). Wszystkie te, i nie tylko, cechy sprawiły i sprawiają, że muszle nie były i nie są jedynie wartościowymi obiektami badań naukowych, ale także desygnatami pasjonującymi kolekcjonerów całego świata (por.: Różycka, Płoszyńska 2008: 172; Dance 1994: 6). „Kolekcjonowaniem muszli zajmowały się koronowane głowy, książęta i dworzanie, albowiem do dobrego tonu należało gromadzenie wszelkich egzotyków. Mieli je w swoim posiadaniu królowie Francji, królowa szwedzka Luiza Ulryka, austriacka królowa Maria Teresa, caryca Katarzyna II oraz car Piotr Wielki, a także naukowiec i zbieracz Władysław Lubomirski” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 5).

porcelanki z kolekcji autorki

kopytnica, hipopus plamisty z kolekcji autorki

MUSZLA JAKO SYMBOL

Fascynacja muszlami była i jest spowodowana nie tylko ich zewnętrznymi walorami fizycznymi, ale także utożsamianymi z nimi właściwościami duchowo-symbolicznymi. Według znawców światowej kultury i sztuki, muszle symbolizują bowiem: Księżyc; bóstwo; słowo boże; pielgrzymkę; prorocstwo; duszę ludzką; umysł; odkrycie naukowe; charakter; szlachectwo; królewskość; muzykę; słuch; szum morza; niedostępność; ochronę życia; pociąg seksualny; długowieczność; nieśmiertelność; śmierć; powściągliwość; bezczynność; lenistwo; osobowość; odludka; mizantropa, a w heraldyce dobroć oraz mądrość boską (Kopaliński 1990: 240-241).

Álvaro Pascual Chenel i Alfonso Serrano Simarro uznają je za niemal uniwersalny symbol płodności i życia. Ich zdaniem: „muszla małża znaczną część swojej symboliki czerpie ze znaczeń wody. To oraz podobieństwo jej kształtu do sromu kobiety (po łacinie i w amerykańskim hiszpańskim wyraz *concha* oznacza oba te pojęcia) silnie skojarzyło muszlę z ideami życia i płodności. W jej wnętrzu, jak w łonie kobiety, rozwija się żywe stworzenie. Wspomniane analogie sprawiły, że muszla stała się symbolem kobiety, a poprzez to także życia i seksu. Dlatego boginię piękna i płodności, jak grecką Afrodytę (rzymska Wenus) czy hinduską Lakszmi, tradycyjnie przedstawiano z muszlami. W Chinach skojarzenie muszli z kobiecością i płodnością łączyło ją z zasadą *jīn* i z Księżycem (zawsze wiązany z kobietą i płodnością). Także Aztekowie przedstawiali boga Księżyca i Czarne Słońce za pomocą muszli. W sztuce chrześcijańskiej symbol ten wiązano ze zmartwychwstaniem i życiem pośmiertnym. Dlatego przedstawiano muszle zarówno na nagrobkach, jak i wizerunkach pielgrzymów, poszukujących odrodzenia duchowego. Do tego znaczenia nawiązywały misy chrzcielne w kształcie muszli. Dziewicę Marię wyobrażano czasem z tym atrybutem, wyraźnie porównując perłę znajdującą się we wnętrzu muszli do Jezusa” (Chenel, Simarro 2008: 157).

Juan Eduardo Cirlot twierdzi, że: „muszla to jeden z ośmiu emblematów pomyślności w chińskim budyzmie; stosowany w alegoriach władzy królewskiej i jako znak szczęśliwej podróży. Ten dobrowróżny sens wynika ze ścisłego związku muszli z wodami, źródłem płodności. Zdaniem Eliadego, muszla związana jest z księżycem i kobietą. Z symboliką muszli wyraźnie spokrewniona jest symbolika pereł; ewidentny z tym związek ma mit o narodzinach Afrodyty z muszli. Dla Schneidera muszla jest mistycznym symbolem pomyślności jakiegoś pokolenia w następstwie śmierci pokolenia poprzedniego. Jej sens pozytywny, związany z wodą, to najprawdopodobniej — jak w przypadku studni i butelki — oczywista konsekwencja potrzeby wody, odczuwanej przez wędrowca i pielgrzyma; wyjaśnia to jej znaczenie w średniowiecznych alegoriach” (Cirlot 2007: 261).

Jak zauważa Sarah Carr-Gomm, w mitologii rzymskiej muszla należała do atrybutów bogini miłości *Wenus*, która zrodziła się z morza, *Neptuna*, ‘boga morza, opiekuna żeglarzy i rybaków’ oraz *Galatei*, ‘uko-chanej króla Cypru i rzeźbiarza — Pigmaliona’. W sztukach plastycznych można ją zobaczyć natomiast w rydwanach zbudowanych z muszli. Zaś *trytony*, ‘współtworzące orszak Neptuna / Posejdona bóstwa morskie mające postać pół człowieka, pół ryby’ i inne postaci związane z mitologicznymi przestrzeniami mórz i oceanów, mogły używać konchy jako trąby (Carr-Gomm 2003: 240). O tym, że muszle poświęcano przywołanej powyżej bogini miłości „świadczy chociażby fakt, iż w starożytnym Rzymie muszla *porcelanki pantery* (*Cypraea pantherina*) zawieszana była przed wejściem do domów cór Koryntu” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 54).

Dla Bożeny Różyckiej i Haliny Płoszyńskiej muszla jest symbolem odnalezienia szczęścia w życiu osobistym, a w chrześcijaństwie to emblemat chrztu, dlatego chrzcielnice mają jej kształt. Według autorek *Wielkiej ilustrowanej książki snów*, ciekawą właściwością muszli jest odkładanie się w jej wnętrzu masy perłowej wokół zanieczyszczenia, np. ziarenka piasku. W ten sposób tworzy się perła. Dlatego, ich zdaniem, „można tu doszukać się analogii do zapłodnienia i rozwoju dziecka, prawdopodobnie dlatego w kulturze europejskiej muszla jest symbolem kobiecości”¹. Sen o muszli natomiast „często wyraża chęć ucieczki od świata, znalezienia się w bezpiecznym schronieniu, gdzie można spokojnie coś przemyśleć czy oddać się swoim pasjom. [...] Ujrzana we śnie muszla wróży poznanie osoby, która rozbudzi w nas ciekawość świata. Trzymać muszlę — dostaniemy list wyjaśniający tajemnicę sprzed lat. Znalezienie muszli sugeruje, że spotka nas miłość. Zbierać muszelki na brzegu morza — wkrótce dokonamy ciekawego odkrycia, być może nawet na miarę wydarzenia naukowego” (Różycka, Płoszyńska 2008: 172).

Specyficznym znaczeniem symbolicznym namaszczone jest półokrągła, składająca się z dwóch części, jednej gładkiej i drugiej falistej, muszla *przegrzebka* nazywana także *muszlą pielgrzymią* lub *muszlą świętego Jakuba*, która „od średniowiecza była klasycznym atrybutem św. Jakuba i wszystkich, którzy pielgrzymowali do jego grobu w Santiago de Compostela. Począwszy od renesansu, zaczęła być identyfikowana ze wszystkimi chrześcijańskimi pielgrzymami bez względu na cel ich podróży. W świecie antycznym muszle były łączone z *Wenus* i *Afrodytą*, dlatego symbolizowały płodność i zmysłowość. Jako element wodny wiązały

1 Muszla, uznawana za symbol kobiecości, została wyeksponowana na wawelskim arrasie — *Arras z monogramem króla Zygmunta Augusta i satyrami* (po 1560), o którym czytamy: „arras z inicjałami króla przedstawia świat pogodnych lasów i łąk. Głównym zajęciem satyrów było uganianie się za nimfami. Obecność elementu kobiecego na tym arrasie wyraża muszla pod kopytami satyrów” (T. Grzybkowska, *Eros w sztuce polskiej*, Warszawa 1993, s. 14).

przegrzebek św. Jakuba z kolekcji autorki

mitra papieska z kolekcji autorki

się ponadto z oczyszczającym działaniem wody. Płodność i oczyszczenie to znaczenie obecne w pielgrzymkach chrześcijańskich, pojmowanych jako droga ekspiacji za grzechy, a więc i odrodzenia duchowego za życia. Zgodnie z tą tradycją, muszla pielgrzymia zaczęła pojawiać się na nagrobkach pierwszych chrześcijan. Około X wieku, kiedy pielgrzymki do grobu apostoła Jakuba osiągnęły wielką popularność, pojawiły się pierwsze przedstawienia, w których muszla stała się znakiem identyfikującym zarówno apostoła, jak i jego pielgrzymów; z biegiem stuleci znaczenie to się umocniło” (Chenel, Simarro 2008: 157), „muszle przegrzebka nosili w średniowieczu pielgrzymi zmierzający do Santiago de Compostela” (Różycka, Płoszyńska 2008: 172), „dawne słupki z oznakowaniem szlaku — muszlą, [...] muszla — znak pielgrzyma” (Szamocka 2010: 45 i 47), gdyż „*Muszle przegrzebków* są symbolem Św. Jakuba — rybaka” (Sobczak, Sobczak 1998: 254).

Antoni Jackowski uwydatnia przypisywaną jej nie tylko symbolikę, ale symbolikę przez tę muszlę nadawaną: „terminem *peregrini* Dante określił w swoim pamiętniku *Vita nuova* pielgrzymów zdążających między innymi do grobu św. Jakuba w Santiago de Compostela. Symbolem pielgrzymki do tego sanktuarium była i jest nadal muszla św. Jakuba (*concha veneranda*) zdobiąca nakrycie głowy lub wierzchnie szaty. Muszlą oznaczano także domy i obiekty religijne wzdłuż szlaku św. Jakuba” (Jackowski 1998: 231).

MUSZLE MAGICZNE I RYTUALNE

Symboliczne nacechowanie muszli sprawiło, że w wielu kulturach świata spełniały one i nadal spełniają określone funkcje *apotropaiczne* / *apotropeiczne*, ‘mające właściwości, mogące obronić przed złymi duchami, odwrócić grożące zło’ <ang. *apotropaic*, od gr. *apotrópaios*, ‘odwracający (gniew bogów, nieszczęścia)’> (*Wielki słownik...* 2005: 88; por. Węgorowska 2012: 170; Kopczyński, Skoczylas 2006: 60). To właśnie z muszli, a nawet ich glinianych odpowiedników, już w starożytnym Egipcie wykonywano amulety (por. Dworczyk, Dworczyk 2001: 54), które, niczym wybrane klejnoty czy naturalne kamienie, jako ochronne atrybuty „apotropaiczne broniły przed chorobą, trucizną, »złym okiem«, wszelkiego rodzaju klęskami i niepowodzeniami” (Nowacki, Piwocka 2011: 9). Funkcji tych dowodzą poparte interdyscyplinarnymi badaniami refleksje: a) „niegdyś obok paciorków trafiały się w naszyjnikach *muszle kauri*, zęby wilcze itp. noszone zresztą zupełnie wyjątkowo i dzisiaj, a którym lud niewątpliwie przypisuje apotropeiczne moce. Ich miejsce zastąpiły krzyżyki i medaliki, pełniące w oczach chłopów tę samą funkcję, co i tamte przydatki, to znaczy zabezpieczające człowieka od dostępu wszelkiego zła” (Moszyński 1968: 215), b) „w Serbii, jako silne środki apotropeiczne, powiedzmy, czepiają dzieciom na główkach przeciw urzeczeniu nie tylko kawałki czosnku, łapki kreta, ale pewne *muszle*” (Moszyński 1968: 196), c) „okaz *zawiaśnika* z *Pacyfiku* (*Spondylus*

princeps) jest rzeczywiście atrakcyjny, co już dostrzegli przedkolumbijscy Indianie, zamieszkujący obszar od Meksyku do Peru. W owych czasach muszli *zawiaśników kolczastych* używano do obrzędów religijnych i w języku Quechua zwano je *mullu*. Uważano je za pożywienie bogów, czerwona zaś ich barwa symbolizowała krew. W państwie Azteków składano je w daninie władcy Montezumie” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 148), d) „wyspiarze Pacyfiku używali niegdyś „*błyszczące jajko*” — *pseudoporcelanę jajowatą* (*Ovula ovum*) do dekorowania dziobów łodzi wojennych, aby w nocy wypatrywały drogi na morzu” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 56), e) „Japończycy zawieszali i zawieszają muszlę u wejścia swego domu jako talizman, chroniący domowników przed pożarem” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 41), f) „na wyspach Polinezji zawieszało i zawiesza się skorupę *łodziaków* (*Nautilidae*) nad drzwiami lub u pułapu domu, aby odpędzały złe duchy” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 173), g) „ceremonialna koncha buddyjska z XVIII w. to muszla rytualna z jedwabną wstęgą zakończoną frędzlami” (Cotterell 2000: 57).

Historia konch(i)ologii dowodzi, że spośród wielu tysięcy gatunków muszli znanych na świecie, tylko niewielka ich liczba budziła i budzi zainteresowanie znawców i kolekcjonerów. „Dotyczy to zwłaszcza okazów większych, bardziej zauważalnych i wpadających w oko” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 36), ale nie tylko, gdyż drobne muszle *porcelanek* były i są cenione za swoje piękno, „a dzięki ubarwieniu zdobyły popularność; rarytasy sprzedawane są za ponad 20 000 dolarów!” (Arthur 1991: 13). Wiadomo też, że „jeszcze kilkadziesiąt lat temu »*złotą kauri*« kupowano na aukcjach nawet w stanie przedziurawionym, tak była rzadka. Podobno jej muszle należały do wodzów z wysp Fidżi i Salomona, którzy je przedziurawiali, a następnie nosili na szyi jako oznakę piastowanego urzędu” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 51), a „w wiekach XVII i XVIII *krętoschód* (*schodówka*) był niezwykle poszukiwany na rynkach europejskich. Przedsiębiorczy Chińczycy zaczęli produkować jej podróbki na dużą skalę, używając do tego celu imitacji ciasta ryżowego” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 47). Jednak, zdaniem specjalistów, rzadko w świecie muszli zdarzają się tego rodzaju oszustwa. „Najwyżej z pospolitej *porcelanki tygrysiej* (*Cypraea tigris*) próbuje się zrobić »*złotą kauri*« (*Cypraea aurantium*) lub *stożek* »*chwałę mórza*« (*Conus gloriamaris*) wykonany z drewna i usiłuje się oferować nie zorientowanemu nabywcy” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 47).

O niesłabnącej współcześnie popularności muszli świadczy to, że wizerunki ich okazów utrwalone są na: znaczkach, okolicznościowych kopertach, monetach, pocztówkach, zdjęciach, naparstkach, naczyniach, pościeli, ubraniach, obrazach, ceramice budowlanej oraz w formie papierowego origami... itp.

MUSZLE RZADKIE,
FAŁSZYWE,
POPULARNE

stożki z kolekcji autorki

skrzydelniki z kolekcji autorki

W literaturze konch(i)ologicznej w odniesieniu do niektórych muszli stosowane są: 1) wielowyrazowe komponowane określenia „gloryfikujące”: a) *powszechnie używane*: „muszla przegrzeбка wielkiego jest *powszechnie używana jako popielniczka*” (Dance 1994: 219), b) *najbardziej znana*: „muszla przegrzeбка wielkiego jest prawdopodobnie *najbardziej znaną muszlą spośród wszystkich muszli morskich*” (Dance 1994: 219), c) *najbardziej znany*: „niewątpliwie *najbardziej znanym gatunkiem jest przegrzebek wielki (Pecten maximus) z Morza Północnego i Atlantyku, a to z tej przyczyny, że od dawna występuje jako znak firmowy koncernu naftowego Shell Oil Company*” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 141) oraz 2) wielocłonowe określenia frekwencyjno-lokalizujące: a) *gości w wielu polskich domach*: „ *skrzydełnik olbrzymi (Strombus gigas) gości w wielu polskich domach, zdobi również witryny sklepów jubilerskich jako pamiątka dawnego importu z Kuby*” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 38), b) *często gości w polskich domach*: „ *muszla rozkolca gałęzistego (Chicoreus ramosus) często gości w polskich domach*” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 75), potwierdzające tę popularność i rzeczywistą obecność muszli w otaczającej nas, nie tylko przyrodniczej, przestrzeni.

MUSZLE PRAGMATYCZNE

Przytoczone powyżej konch(i)ologiczno-kulturowe uwagi dokumentują to, że „wapienne domki” były wykorzystywane od dawien dawna nie tylko jako nacechowane *sacrum* apotropaiczne przedmioty kultu magiczno-rytualnego i religijnego. Niektóre muszle stanowiły bowiem, a gdzieniegdzie jeszcze stanowią, związany bardziej ze sferą *profanum* , środek płatniczy. „W Afryce i na wyspach Polinezji muszle były *środkiem płatniczym*” (Różycka, Płoszyńska 2008: 172), „najstarsze wiadomości o używaniu muszelek *kauri* jako pieniędzy pochodzą z Chin sprzed 3500 lat. W piśmie chińskim znak muszelki *kauri* został symbolem pieniądza. Muszelki te były też używane od X do XVIII w. W Indochinach; od XVII w. w Tajlandii; od XIX w. w Afryce” (Cribb 1992: 9), „jeszcze do niedawna niektóre rejony Afryki stanowiły teren obiegu drobniutkich *kauri* . Dzięki kupcom arabskim docierały one z Malediwów (»wysp kauri«) do Indochin i Afryki. Potem ich pozyskiwanie stało się jednym z bardziej dochodowych zajęć dla Europejczyków. Całymi tonami sprowadzano je do Europy, aby nimi regulować płatności za kupowanych niewolników i kość słoniową. Jeszcze do dzisiaj w niektórych rejonach górskich wysp Nowej Gwinei muszle stanowią walutę, za którą można kupić różne rzeczy, nawet żonę” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 54), „jednak największą karierę w ciągu stuleci zrobiły nie wielkie porcelanki, lecz małe gatunki, zwane *monetką* lub *kauri* (*Cypraea moneta*). Wraz z bardzo podobną do niej obwiedzioną żółtą obwódką białą *porcelanką złotopierścieniową* (*Cypraea annulus*) służyły one jako środek płatniczy w Afryce, Azji, Ameryce i wyspach Oceanii do końca

XIX wieku” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 54), „kość słoniowa zawsze była w cenie, ale i muszle *kiełczaków* miały wysoką wartość. Tak jak słynne *porcelanki monetki*, używane niegdyś jako pieniądze w Afryce i na wyspach mórz południowych, sznury muszli *kiełczaków* stały się dla Indian z Ameryki Północnej biżuterią i środkiem płatniczym” (Arthur 1991: 18), „muszle niektórych gatunków *kiełczaków* miały niegdyś dużą wartość. Podobnie jak słynne *porcelanki-monetki* były używane jako pieniądz w Afryce i na wyspach mórz południowych. Sznurowe z nanizanych muszelek *kiełczaka-monetki indiańskiej* (*Dentalium protosium*) stanowiły biżuterię i jednocześnie środek płatniczy u Indian zamieszkujących obszar od Alaski po Meksyk. W ich produkcji specjalizował się zwłaszcza szczep Haida z Kanady, który całe sznury tych *wapiennych pieniędzy* dostarczał mieszkańcom północnej Kalifornii” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 167), „daleko na północy, na wyspie Vancouver, cennymi ozdobami były sznury muszli *dentalium*. Kupcy z plemienia Tolowów wywozili je na południe, gdzie wiele kalifornijskich plemion używało ich jako pieniędzy. Jedynie plemię Pomów wolało wytwarzać konkurującą walutę z białych minerałów magnezu lub *muszli małż*” (Murdoch 1997: 43), „środkiem płatniczym był w Afryce dysk — odcięty płaski wierzchołek *stożka bukowego* (*Conus betulinus*). [...] Przez setki lat służył on jako środek płatniczy między plemionami afrykańskimi. Sławny angielski badacz i podróżnik dr Livingstone tak odnotował w swoim raptularzu: »dwa dyski wystarczyły, aby kupić niewolnika, a za 5 można było nabyć kiel słonia«” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 114-115), „muszle większości gatunków *wenus* w zamierzchłych czasach były wykorzystywane jako rodzaj jednostki płatniczej. Indianie przedziurawiali muszle *wenusy północnej* (*Mercenaria mercenaria*), a następnie zawieszali na szerokich paskach zwanych *wampun*. Tak więc w przeszłości karierę bankową robiły nie tylko *porcelanki*, ale również inne muszle. *Wenus północna* stanowiła doskonałą walutę obiegową wśród Indian Ameryki Północnej aż do Meksyku, a ów *muszlowy pieniądz* nazywali po prostu *quahong*” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 160).

Wieloletnie badania archeologiczne, etnograficzne i kulturowe dowodzą, że całe muszle i pocięte kawałki ich skorup stanowiły u wielu społeczeństw surowiec do wyrobu narzędzi oraz przedmiotów codziennego użytku (por. Dworczyk, Dworczyk 2001: 11). Dzięki swoim różnym właściwościom muszle były więc przez ludzi wykorzystywane jako:

a) lampy / lampki: „z dużych okazów »*żabich muszli*« (*Bursa*) sporządzano niegdyś lampy oliwne” (Arthur 1991: 12), „większe okazy »*żabich muszli*« (*Bursidae*) były niegdyś używane jako lampy oliwne” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 68), „*muszle żabie* w przeszłości były wykorzystywane do wytwarzania pięknych, ozdobnych lampek oliwnych; naśladownictwa tych lamp, bogato zdobione, wytwarzane obecnie na Filipinach, są często sprzedawane jako oryginalne” (Sobczak, Sobczak 1998: 254);

monetka z kolekcji autorki

świderek terebra wielka i wieżyczniki z kolekcji autorki

b) naczynia: „większe muszle *stągwic* (*Tonnidae*) były niegdyś używane jako pojemniki na wodę przez mieszkańców krajów tropikalnych. Niektóre mogą nawet pomieścić kilka jej litrów” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 61), „wyspiarze Melanezji i rdzenni mieszkańcy Australii wykorzystywali tę największą muszlę — *australijską trąbę* (*Syrinx aruanus*) jako pojemnik na wodę. Przedtem, w pobliżu ujścia, drążyli niewielki otwór — uchwyt, w który wkładali palec, aby było wygodniej transportować wodę ze źródła do pustynnego obozowiska (Dworczyk, Dworczyk 2001: 88), „*zwójki olbrzymiej* (*Melo amphora*) używano niegdyś jako czerpaka do opróżniania łodzi, a także jako naczynie do przechowywania wody” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 106);

c) wanny / wanienki, miski do mycia, koryta: „na Molukach olbrzymie muszle *przydaczni* wykorzystuje się jako wanienki do kąpienia dzieci. [...] Ludzie używali muszli *przydaczni gigantycznej* do różnych celów, np. jako wanny czy koryta” (Arthur 1991: 17), „*czaszołka meksykańska* osiąga średnicę 25 cm i wagę do kilku kilogramów, a jej muszla była tak wielka, że w Ameryce Środkowej służyła przez wiele lat za miskę do mycia” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 33);

d) siekiery do wyrębu drzew: „muszle *przydaczni olbrzymiej* są na tyle mocne, że wykonywano z nich siekiery do wyrębu drzew” (Arthur 1991: 17);

e) szyby: „*przeźroczyste muszle* niektórych gatunków zastępowały wyspiarzom Pacyfiku szyby okienne w dawnych domostwach” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 11);

f) rybackie ciężarki: „*stożek bukowy* jest wyjątkowo ciężki i rybacy Tajlandii wykorzystywali go do obciążania sieci rybackich” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 114);

g) ostrzegawcze kołatki: „w czasach średniowiecza *zawiśnik europejski* (*Spondylus gaederopus*) był wykorzystywany przez żebraków i trędowatych jako ostrzegawcza kołatka” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 147);

h) środek higieniczny: „muszle *trąbika*, *ostryg* i *mątw* starte na proszek stosowano w średniowieczu do czyszczenia zębów” (Langley 1998: 15);

i) świdra: „*świder wielki* (*Terebra maculata*) [...]. Muszli tej używano jako świdra” (Dance 1994: 195).

Niektóre z nich wyróżniały się wielofunkcyjnością, gdyż: „Indianie z zachodnich wybrzeży Pacyfiku wykorzystywali *sułchotki* do celów dekoracyjnych. Maorysi zaś z Nowej Zelandii swoje *paua* — bo tak nazywali *sułchotki* — przeznaczali do wyrobu haczyków na ryby i inkrustowali nimi rzeźby Tiki” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 32, por. Sobczak, Sobczak 1998: 281), „długie, spiczaste muszle *świderków*, *wieżyczników* i *mitr* wykorzystywano niegdyś zamiast świdrów i używano jako fajek” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 108). Wiadomo też, że muszle *łodzików* od dawien dawna były i są stosowane przez ludność Pacyfiku jako

naczynia użytkowe oraz surowiec do produkcji różnych ozdób. Podobnie jest z muszelkami *przyłbicy rogatej*, o której pisze się, że „muszelki *przyłbicy rogatej*, *Cassis corunta*, używane są jako ozdoby lub jako noże do krojenia mięsa (Królestwo zwierząt 2003: 540).

Według etnograficznych badań Kazimierza Moszyńskiego, w niektórych krajach Europy muszle pełniły funkcję zwykłych trąb lub ostrzegawczych trąb używanych do trąbienia przeciw burzy, „natomiast muszle bądź również służą za zwykłą trąbę (Dalmacja), bądź też są używane wyłącznie do trąbienia »przeciw burzy« (Czechy); to ostatnie należy do obowiązków młodzieży męskiej (i żadna kobieta nie śmie nawet do rąk wziąć muszli). Zwyczaj używania muszli do odpędzania burzy jest u Czechów pochodzenia obcego; na miejscu oczywiście podobnego materiału nie mają. Ten sam zwyczaj istnieje u południowych Niemców (np. w Kinzigtal w Badenii). [...] U tychże zaś Słowian bałkańskich (mianowicie u Dalmatów), u Czechów i Łużyczan spotyka się *trąby z muszli* czy raczej wprost muszle używane jako trąby” (Moszyński 1968: 583-584). Z obserwacji etnografa Kurpiów — Adama Chętnika — wynika, że dawni flisacy znad Narwi „wygwizdywali na *muszelkach ślimaków rzecznych* lub na trzcinie” (Chętnik 1935: 26). Na wyspach oceanicznych „*przyłbice* są natomiast nadal instrumentami myśliwskimi naśladującymi godowy ryk jelenia” (por. Dworczyk, Dworczyk 2001: 60). Funkcję trąb sygnałowych oraz mgłowych pełniły i pełnią duże *trytony*, *skrzydelniki*, *przyłbice*. „Wielkie muszle *trytonów Tritonium tritonis* z przybrzeżnych płytczn Pacyfiku służyły wypiarzom za trąbki sygnałowe, podobnie jak rogi zwierząt naszym przodkom” (Staněk 1973: 46). „Muszle wielkich *trytonów*, *skrzydelników* i *przyłbic* służyły przez całe wieki mieszkańcom wielu krajów jako trąbki sygnałowe. Podobnie jak naszym przodkom rogi zwierzęce. Wystarczyło odłamać wierzchołek skorupy lub wywiercić z boku jej węższej części jeden lub dwa otwory, a potem zadąć w taki otwór i uzyskiwano pożądaną efekt — wydawała głęboki i donośny dźwięk, przypominający odgłos syreny okrętowej. *Trytony* były wykorzystywane do tego celu przez starożytnych Greków, potem przez legiony rzymskie, a także morskie i lądowe wojska w średniowiecznej Japonii. Używali ich zarówno mieszkańcy Morza Śródziemnego, jak i wypiarze Oceanii jako rogów mgłowych lub sygnałowych” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 67). O akustycznej wielozadaniowości wielkich oceanicznych muszli świadczy ponadto fakt, że „na Wyspach Towarzystwa dużych okazów trytonów używano w czasie bitwy lub podczas koronacji polinezyjskich królów, zaś na Filipinach zwano je *tambuta*, co znaczy ‘róg’. Do dzisiaj za ich pomocą wzywa się wiernych do uczestniczenia w ceremoniach obrzędowych w Indiach, Tybecie, Tajlandii, Japonii” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 67). Zdaniem Alexa Arthura, najsłynniejsza wśród trytonów muszla, zwana *rogiem trytona*, wykorzystywana jest współcześnie nadal „jako instrument w wielu częściach świata” (Arthur 1991: 13).

przyłbice z kolekcji autorki

przyłbica czerwona, „byczy pysk” z kolekcji autorki

„Tryton na wyspach Indopacyfiku, w południowej Japonii, Australii i Nowej Zelandii używany jest jako trąbka” (Dance 1994: 92).

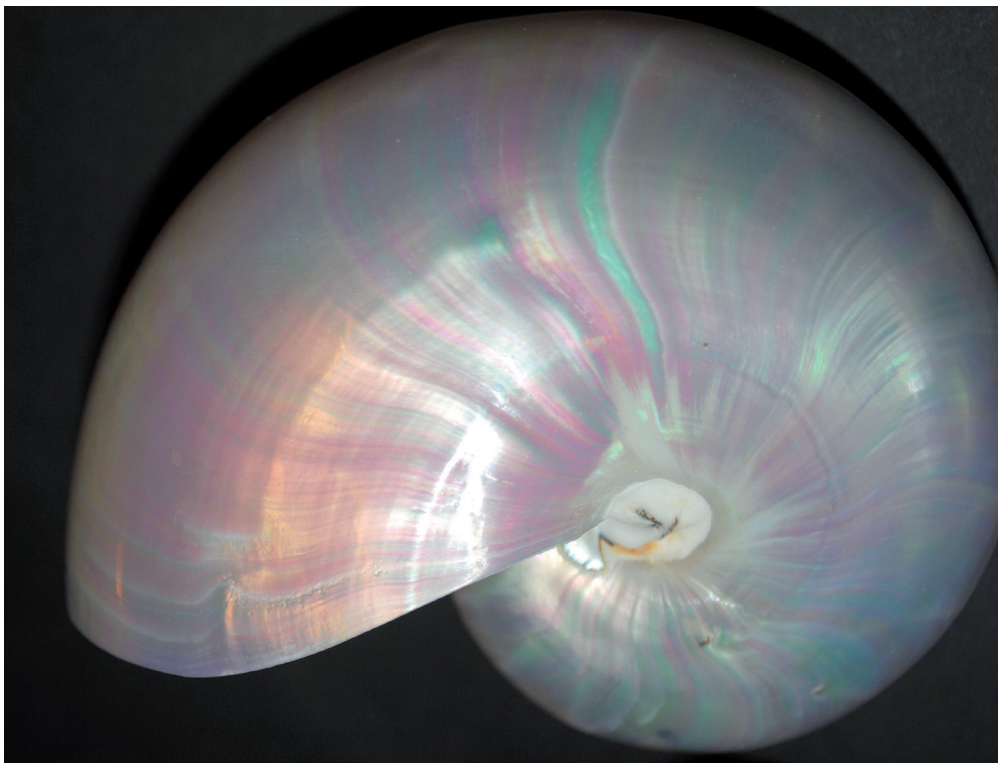
Muszli *przeźrebka wielkiego* nadal używa się jako popielniczki (por. Dance 1994: 218) i naczyń do potraw. „*Musze przeźrebków* dwuklapowe, o kształcie płasko-wypukłym, wykorzystywane są w formie ozdobnych popielnic lub naczyń do podawania potraw” (Sobczak, Sobczak 1998: 254).

MUSZLE OZDOBNE, ARTYSTYCZNE I JUBILERSKIE

Musze, nieustannie intrygujące ludzkość, zajmowały i zajmują szczególne miejsce w świecie ekskluzywnych przedmiotów, którymi człowiek lubił i lubi się otaczać. Wpłynął na to z pewnością również fakt, że we wnętrzu niektórych konch znajdowano i znajduje się szlachetne bądź półszlachetne perły, a same muszle były i są oryginalnymi ozdobami, gdyż żadne z ludzkich dzieł nie dorównało i nie dorównuje „pomysłowości natury”. Według wybitnych polskich gemmologów Nikodema Sobczaka i Tomasza Sobczaka (1998: 253), muszle w celach zdobniczych pozyskiwano już w XVIII-XIX wieku, a ich wartość handlową określały i nadal określają wielkość konch(i)ologicznego okazu, jego grubość i barwa, współtworząca go masa perłowa, bowiem „najwyżej oceniane są muszle o barwie masy perłowej zielonej, niebieskiej i różowej; także muszle, których masa perłowa wykazuje efekt gry barw i efekt *chatoyancy* — efekt kociego oka <ang.>”. Zdaniem znawców przedmiotu, „obecne zastosowanie muszli ozdobnych jest bardzo szerokie i różnorodne: jako materiał zdobniczy i inkrustacyjny, do wyrobu gemm, układania mozaik, głównie typu intarsji, produkcji niezwykle efektownych naszyjników, wisiorków, brosz i paciorków, wytwarzania imitacji pereł i rzeźbienia drobnych figurek kultowych; także w wytwórstwie różnych przedmiotów użytkowych, jak gałki, ozdobne guziki i oprawy sztuców; odpowiednio spreparowane z powodzeniem imitują opale lub kamienie ozdobne dające efekt optyczny o wzorze rysunku zbliżonym do kociego oka; też jako ozdobne okazy kolekcjonerskie” (Sobczak, Sobczak 1998: 253). Można zatem stwierdzić, że to właśnie muszle spowodowały zaistnienie na świecie całego przemysłu zdobniczego, który wykorzystuje je do produkcji wyrobów jubilerskich, przeróżnych zabawek, wiszących kwietników i tysiący rozmaitych drobiazgów (por. Dworczyk, Dworczyk 2001: 11), jak chociażby ten współcześnie z nich wykreowany *srebrny krzyżyk inkrustowany muszlą słuchotki* (por. Arthur 1991: 2).

O jubilersko-estetycznych walorach muszli przekonują nie tylko misterne przedmioty i biżuteria podziwiane w salonach z naturalną biżuterią, ale także opisy muszlowo-jubilerskich dawnych i współczesnych desygatów. Jak zauważa miłośnik muszli — Jacek Glanca (2012) — „studiując literaturę jubilerską można

odnaleźć około 25 gatunków muszli, które wykorzystywano do wyrobu prawdziwych arcydzieł rzemiosła artystycznego i grubo ponad setkę innych używanych jako materiał do ozdób pospolitych. Muszle ujawniły swoje walory, mimo zmieniających się stylów artystycznych. Różne formy sztuki i przemijające mody nie przyćmiły znaczenia ślimaczych konch jako surowca dla pracowni złotniczych na całym świecie. Fantazyjnie ukształtowany węglan wapnia przesądził o losie muszli jako półproduktów do wytwarzania biżuterii”. Prawidłowości te potwierdzają wielokulturowe i interdyscyplinarne refleksje: a) „*muszle udziwnione* to okazy o nazwie *noga pelikana* (*Aporrhais pespelecani*). W XIX wieku muszle te były szeroko stosowane w zdobnictwie artystycznym” (Sobczak, Sobczak 1998: 254); b) „z pięknych i twardych muszli mięczaków chętnie wyrabia się biżuterię i inne przedmioty jak ozdobione muszelkami pudełeczka” (Parker 1994: 26); c) „muszle o kolorowo zabarwionej masie perłowej (błękit, zieleń) należą do *śluchotek* (*Haliotis*). Wyróżnia się z nich różne drobiazgi” (Symes, Harding 1993: 55); d) „*muszle śluchotki zielonej*, muszle *paua*, to dwuklapowe muszle małży *Haliotis* o pięknej opalizującej barwie zielononiebieskiej. Faktura masy perłowej przypomina rybią łuskę. Używane jako materiał inkrustacyjny; także do wyrobu drobnych przedmiotów użytkowych i ozdobnej galanterii, zwłaszcza ozdobnych guzików” (Sobczak, Sobczak 1998: 254), „z muszli *śluchotek* (*Haliotidae*) od dawien dawna wyrabia się efektowną biżuterię, gdyż są one dostawcami wielkich ilości macicy perłowej” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 32); e) „muszla największego z *turbanów* poławiana była i jest w celach handlowych ze względu na masę perłową, z której wyrabia się ozdobne guziki i biżuterię” (Dance 1994: 39); f) „niektóre muszle *brzeźnic*, np. gatunku *Marginella persicula*, pokrywają czerwone kropeczki na grzbiecie. Są one wykorzystywane do wyrobu naszyjników i noszone przez senegalskie kobiety” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 96); g) „na wyspach Salomona z muszli *ziejek* (*Chamidae*) wyrabia się cenne bransolety, które między innymi stanowią ślubną ozdobę dla panny młodej” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 151); h) „obok używania rybich kręgów na naszyjniki można wymienić stosowane w tym celu muszle (głównie muszle *kauri* *Cypraea moneta*). Jednakowoż służą one zwykle tylko za domieszkę do innych metalowych części ozdoby. Gdy chodzi o Słowian, spotykamy się z nimi niemal wyłącznie na Bałkanach, zaś poza Słowiańszczyzną np. u Finów nadwołżańskich” (Moszyński 1968: 199); i) „wreszcie, przedłużając końce warkoczy, dziewczęta bałkańskie i ruskie (w Karpatach) wplatają w dosztukowywane do nich włosy, sznurki, wstążki czy łańcuszki, *muszle kauri* (*Cypraea moneta*) lub inne; tak L. Wierzbicki pisze w r. 1882 o Hucułkach, że w dniu świąteczne wplatają w warkocze bądź guziki mosiężne, bądź też »drobne białe muszelki *bowtyci*«, pochodzące znad Cisy. Niektóre zupełnie wyraźne zeznania ludu (np. Bułgarek z południowej Ukrainy) świadczą, że *muszla kauri* bywa dlatego wplatana do warkoczy, aby nikt nie mógł

łódzik perłowy z kolekcji autorki

słuchotki z kolekcji autorki

rzucić uroku. W każdym jednak razie, o ile mamy do czynienia z nizankami nacechowanymi rytmicznym układem kształtów lub barw, albo i kształtów, i barw, od samego początku wchodziły tu zapewne w grę także czynniki estetyczne” (Moszyński 1968: 202).

Muszele, szczególnie *porcelanki kauri*, były i są integralnymi elementami ozdobnymi polskich, góralskich, męskich strojów ludowych, gdyż: „dzięki fantazyjnym kształtom oraz subtelnym barwom muszele zawsze stanowiły ulubioną ozdobę nie tylko ludzi żyjących nad wodami — nasi tatrzańscy górale obszywają muszelkami kapelusze!” (Różycka, Płoszyńska 2008: 172). Tradycyjne biżuteryjno-regionalne funkcjonowanie *porcelanek*, zwanych też *kostkami*, wśród rodzimych górali dokumentują etnograficzne badania i ustalenia: a) Oskara Kolberga: „ubiór. Nowotarska Dolina ku Tatrom. Górale noszą gunie długie, aż za kolana sięgające, i kapelusze okrągłe z dość wielkimi skrzydłami, a na kapeluszach mają obwiązki z *drobnych muszelek*, nanizanych na sznurek, a które w Kieżmarku nabywają. [...] Ubiór. Maniowy. Tego malowniczego ubrania dopełnia okrągły ciemny lub czarny kapelusik otoczony przy denku sznurem lub rzemykiem z nawleczonych nań *muszelek białych* i kulistych jak perły (Kolberg 1968: 38), b) Kazimierza Moszyńskiego: „nizanki z *muszli* przystrajają też kapelusz naszych górali” (Moszyński 1968: 199), c) Elżbiety Piskorz-Branekovej, która w kolejnych tomach monografii *Polskie stroje ludowe* pisze: „strój podhalański. Podstawowe elementy tworzące męski strój podhalański to: nakrycie głowy (kapelusz z *kostkami*) [...]. Od drugiej połowy XIX w. mężczyźni nosili na głowie charakterystyczny kapelusz z wąskim rondem i małą, okrągłą, wypukłą główką, którą otaczał pierwotnie metalowy łańcuszek, a później *kostki* ‘małe muszelki ślimaka porcelanki (*Cypraea moneta*) naszyte na pas czerwonego rzemienia’” (Piskorz-Branekova 2006, t. 1: 194-195 i 198), „strój z okolic Jurgowa. Mężczyźni nosili czarne filcowe kapelusze z wąskim rondem i małą, okrągłą, wypukłą główką, zbliżone kształtem do noszonych na Podhalu. Brzeg ronda oblamowany był fioletową tasiemką. Główkę kapelusza zakładanego do stroju świątecznego otaczały *kostki*, a przy codziennym *retiaski*. Za pasek kostek zatykano żywe kwiaty lub piórko głuszca” (Piskorz-Branekova 2007, t. 3: 152), „strój Górali Łąckich. Letnim okryciem głowy były czarne pilśniowe kapelusze z okrągłą główką. Ozdobą kapelusza w początkach XX w. była korona, potem mosiężne łańcuszki. [...] Z czasem miejsce tych ozdób zajął pasek ze skóry, na którym naszyte były muszelki ślimaka *porcelanki* (łac. *Cypraea moneta*) lub ich imitacja” (Piskorz-Branekova 2007, t. 3: 175), „strój zagórzański. Kapelusze kawalerów miały rondo mniejsze, a ich główkę przyozdabiały trzy rzędy czerwonej włóczki, nawleczone na nitki paciorki, a potem, zgodnie z najnowszą modą, zdobione były *kostkami*” (Piskorz-Branekova 2007, t. 3: 187), „strój szczawnicki. Na przełomie wieków w modę weszły kapelusze podhalańskie, z krawędziami ronda wykończonymi filcową tasiemką. Ich główkę początkowo

zdobiły także raki, niegdyś mosiężne łańcuszki lub kilka zwojów czerwonej włóczki. Z czasem miejsce tych ozdób zajęły paski skóry, na które naszyte były muszelki ślimaka *porcelanki* (łac. *Cypraea moneta*) lub ich imitacja” (Piskorz-Branekova 2007, t. 3: 196) oraz językoznawczo-folklorystyczne ustalenia: d) Józefy Kobylińskiej: „kapelusz «kapelus», pierwotnie z szerokim rondem, zdobiony wąską, niebieską, czyli siwą lamówką, później przyszła moda na kapelusz z małym rondem zdobiony *kostkami*” (Kobylińska 2005: 179), e) Roberta Dula: „podhalański strój męski na przestrzeni wieków niewiele się zmienił. [...] Nakrycie głowy stanowi płytki kapelusz z okrągłym rondem, o wypukłej główce otoczonej paskiem z *muszelkami*, zdobiony piórami (Dul 2012: 5).

Wybrane „wapienne domki” cenione były i są przez pasjonatki / pasjonatów różnych technik haftu, ponieważ „haftować można nie tylko cekinami i paciorkami, lecz także guzikami, *muszelkami* czy kamyczkami, pod warunkiem, że mają dziurki odpowiedniej wielkości, by je zamocować na płótnie. [...] Paciorki i *muszelki* na tradycyjnym stroju masajskiego wojownika” (Brittain 1992: 34), „ozdoby z *muszli* gęsto naszytych na materiał są ogromnie rozpowszechnione na Bałkanach (np. w Bułgarii)” (Moszyński 1968: 189).

W niektórych muszlach grawerowano i nadal graweruje się, wymieniane już w tej części książki, ekskluzywne *kamee*, ‘wypukłe, miniaturowe rzeźby, zwykle jaśniejsze od tła, wyobrażające przeważnie głowę kobiecą, jak słynna *Gejsza* wycięta w *porcelance tygrysiej* (*Cypraea tigris*), ale też sceny mitologiczne, kwiaty...’ (Węgorowska 2012: 267-314) oraz *intaglia*, ‘gemmy rzeźbione wklęsło’ (Węgorowska 2012: 304-309). Tego typu gliptyczne arcydzieła sztuki oprawiane w szlachetne metale i wprawiane w brosze, naszyjniki, pierścionki, sygnety, korony, puchary..., ze względu na swoją specyfikę, mogły i mogą jednak powstawać tylko w: a) „grubych” muszlach: „*muszle skrzydelnika* (*Strombus*), konchy dużych ślimaków (*Strombus gigas*) zwanych często Giant lub Queen są wykorzystywane do rytowania gemm. Różowa, gruba warstwa błyszczącej masy perłowej umożliwia rzeźbienie, zarówno kamei (różowa rzeźba na białym tle) jak i intaglio (biała rzeźba na różowym tle). Przy silnej i długotrwałej ekspozycji światła piękna barwa różowa zanika. Głównym ośrodkiem rytowania gemm są Włochy” (Sobczak, Sobczak 1998: 254), „z muszli ślimaków morskich sporządza się również piękne *kamee*” (Maślankiewicz 1983: 267), „do tradycji już należy wycinanie kamei z muszli *przyłbicy* »*byczy pysk*«, znajdującej w pobliżu wybrzeży Afryki Wschodniej” (Arthur 1991: 13), „*muszle przyłbic* (*Cassis*) są wykorzystywane do rzeźbienia wspaniałych gemm, w których biały relief wyraźnie kontrastuje z brązowym tłem masy perłowej. [...] Przyłbice barwne i masywne muszle często wykorzystywane do wytwarzania wspaniałych kamei; niekiedy także »koralowych« łańcuchów” (Sobczak, Sobczak 1998: 254 i 307), „z kolorowego obrzeża niektórych *przyłbic* wycina się piękne *kamee*. Surowiec do

turbany z kolekcji autorki

turban z kolekcji autorki

ich produkcji wydobywa się w wodach Zanzibaru u wybrzeży wschodniej Afryki. Od XV wieku do dzisiaj w okolicy Wenecji i dzielnicy Torre del Greco w Neapolu pełną parą pracują zakłady specjalizujące się w wykonywaniu misternie rżniętych kamei. Na muszlach *przyłbic* wycina się kobiece główki, sceny z mitologii greckiej i rzymskiej, a nawet krajobrazy spod Wezuwiusza. W czasie secesji rzeźbione muszle *przyłbic* zdobiły salony” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 60), „z grubościennych muszli słodkogorzkiej *europejskiej grzebiolinki* (*Glycymeris glycymeris*) z rejonu Adriatyku wyrabiano kiedyś kamee” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 140) lub b) muszlach *perłopławów*: „muszle oszlifowanych *perłopławów*, pokryte płaskorzeźbami, służą nawet do celów dekoracyjnych. Już kilka tysięcy lat przed Chrystusem zaczęto w Palestynie rzeźbić perłopławy. Do dziś najlepsze wyroby pochodzą z Ziemi Świętej, gdzie mieszkańcy Betlejem kontynuują wielowiekową tradycję” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 135).

O muszlach *łodzika* (*Nautilus*) wiadomo, że były „wykorzystywane do produkcji sztucznych pereł o wdzięcznej nazwie *Coque de perle*. Pereł te są nieco spłaszczone i z jednej strony bardziej wklęsłe” (Sobczak, Sobczak 1998: 254). Przegrody *łodzika* stosuje się także w *intarsjach*, ‘technikach zdobniczych polegających na wycinaniu wzorów na powierzchni przedmiotów drewnianych i wypełnianiu ich masą perłową’ <niem. *Intarsie*, z wł. *intarsio*> i *inkrustacjach*, ‘technikach zdobniczych polegających na wycinaniu wzorów na powierzchni przedmiotów i wypełnianiu ich innymi, zwykle szlachetniejszymi materiałami, np. masą perłową’ <ang., fr. *incrustation*, z p.-łac. *incrustatio*>² (por. Sobczak, Sobczak 1998: 254).

Masywne i ciężkie muszle *turbanów* (*Turbo*) „o grubej opalizującej, różowozielonej warstwie masy perłowej są wykorzystywane głównie do wyrobu ozdobnych guzików, opraw sztućców; niekiedy jako materiał inkrustacyjny; z silnie opalizującej masy perłowej wyrabiane są gładkie płytki, często oprawiane w biżuterii srebrnej. Muszle innych *turbanów* (*Cymatium parthonopos*) są używane do produkcji imitacji pereł” (Sobczak, Sobczak 1998: 254).

To właśnie *turbany* oraz *nautilusy* zainspirowały złotników i jubilerów do wykreowania z nich unikatowych pucharów. 1) „Z większych okazów *wielkiego turbanu zielonego* (*Turbo marmoratus*) wyrabiano w Europie puchary, które dodatkowo oprawiano w srebro” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 27), 2) *nautilus*, ‘puchar o czaszy z wypolerowanej muszli głowonoga (*Nautilus*), ujętej w oprawę srebrną, rzadziej złotą, zdobioną emalią i kamieniami szlachetnymi, używany w XVI-XVIII w.’ (*Wielki słownik...* 2005: 864): „puchary wykonywano ze złota, srebra, cyny, szkła, kości słoniowej, kamieni ozdobnych, a także z rogów zwierząt,

2 Definicje interpretowanych nazw zostały ustalone, uzupełnione i zmodyfikowane na podstawie słowników oraz encyklopedii wymienionych w *Literaturze* — patrz 243-246 strona niniejszej monografii.

muszli (*nautilus*) [...] *Puchar nautilus*, Państwowe Zbiory Sztuki na Wawelu” (*Słownik wiedzy...* 2009: 483). „W średniowiecznej Europie większe okazy *łodziaków* używano do sporządzania pucharów, zwanych *nautilusami*. Ich muszle w wiekach XVI-XVII poddano obróbce, polegającej na usunięciu zewnętrznej warstwy organicznej, zabezpieczającej przed niszczącym działaniem mikroorganizmów. Po jej zlikwidowaniu ukazała się opalizująca warstwa perłowa, taka sama, z jakiej zbudowane są perły. Potem ozdabiano powierzchnię *łodziaków* wymyślnymi wzorami, a następnie oprawiano je w srebro lub w złoto. Głównym ośrodkiem produkcji *nautilusów* była wtedy Holandia, a artystami znanymi w całej Europie — bracia Jan i Jeremie Belkein. Ówczesni kolekcjonerzy płacili za *nautilusy* ogromne sumy — 100 guldenów, jak za rzadkie okazy tulipanów” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 174). „Do produkcji luksusowych, oryginalnych naczyń używano także strusich jaj, pokrytych misternym grawerunkiem, oraz muszli ślimaka morskiego (łac. *nautilus*), z których powstały słynne, niezwyklej urody popularnie nazywane *nautilusami*. Muszla, tworząca czarę, a czasem brzusec naczynia, po oszlifowaniu mieniała się tęczowymi barwami, przy czym zdarzało się, że podkreślano jej piękno, pokrywając iryzującą powierzchnię polichromią, z czego słynęły warsztaty Antwerpii. Oprawę, najczęściej bardzo ozdobną, wykonywano ze srebra, srebra złoczonego, a nawet złota, uzupełniając czasem innymi, równie kosztownymi materiałami, jak np. kością słoniową oraz kamieniami szlachetnymi. Do najpiękniejszych pucharów tego typu należy *nautilus* pochodzący z dawnych zbiorów Potockich z Wilanowa, datowany na drugą połowę XVII wieku. Podtrzymuje go tryton siedzący na żółciu, którego skorupę zdobią ametysty, almandyny, turkusy i oliwiny, na muszli zaś niemiecki złotnik Hans Ludwik Kienle umieścił uskrzydłone hermy i figurki puttów rzeźbione w kości słoniowej. Puchary modne w XVI i XVII wieku, rzadziej w wieku XVIII, wytwarzane były w Norymberdze, Augsburgu, a także Gdańsku. [...] *Puchar nautilus*, Niemcy, Ulm, Hans Ludwik Kienle Mł., 2. połowa XVII wieku” (Jabłońska 2008: 160-161). „W pracowniach gdańskich mistrzów powstawały słynne *nautilusy* [...]. *Puchar nautilus*, Wilanów, 2. połowa XVII wieku” (Jabłońska 2008: 234-235). „137. *Puchar nautilus*, 2. poł. XVII w., Hans Ludwik Kienle (1623-1670). W oprawie ze srebra złoczonego, muszla w plastycznych liściach lauru ujęta po bokach skrzydłatymi hermami, podtrzymywana przez trytona osadzonego na plastycznym żółciu, którego skorupa zdobiona jest półszlachetnymi kamieniami. *Nautilus*, srebro złoczone, kość słoniowa, almandyn, ametyst, turkusy, oliwin. Ze zbiorów wilanowskich wymieniany po raz pierwszy w Inw. 1867, s. 197” (Żukowska 1982: 224). „*Nautilus* jest pucharem charakterystycznym dla baroku. Jego czaszę stanowi wypolerowana muszla oprawiona w srebro lub złoto. Oto *nautilus* złotnika Georga Hoffmanna z Wrocławia, przedstawiający pawia, wykonany na zamówienie Ostrogskich, ok. 1600 r., znajdujący się w Puławach. [...] G. Hoffmann,

muszlowe precjoza z kolekcji autorki

muszlowe precjoza z kolekcji autorki

Nautilus w kształcie pawia, srebro złożone 1600 r., Muzeum Czartoryskich w Krakowie” (Bockenheim 1998: 40 i 205). „Wspaniały, wysadzany turkusami *nautilus* z przełomu XVI i XVII stulecia, z Domu Jana Matejki. [...] *Nautilus* wysadzany turkusami, XVI / XVII w., Muzeum Narodowe (Dom Matejki)” (Bockenheim 1998: 171, 213). „Puchary z konch perłowych, zdobione złożonym srebrem, ofiarowywane zwykle jako cenne podarki przez burmistrza i prześwietną Radę Miasta Gdańska. [...] Puchary z konch perłowych. Wyrób gdański, XVII wiek. Muzeum Narodowe w Poznaniu” (Krzywobłocka, Krzywobłocka 1983: 242 i opis zdjęcia). Wielokolorowe muszle nautilusów wykorzystywane są także do produkcji imitacji pereł (por. Sobczak, Sobczak 1998: 257).

Niepowtarzalny kształt muszli *przegrzebka* stał się z pewnością przyczynkiem do powstania przechowywanej w zbiorach Muzeum w Wilanowie porcelanowej solniczki: „solniczka w kształcie muszli, Anglia, 1750-1755. Wewnątrz naczynia malowane kwiaty *chinoiserie*. Porcelana miękka, farby ceramiczne. Ze zbiorów wilanowskich, nie zidentyfikowana w dawnych inwentarzach” (Brikenmajer 1982: 123), a muszla *perłopława* do wykonania z niej *wonniczki*, ‘buteleczki na wonności, pachnidła, perfumy, wonne olejki’: „»wonniczka« wyrób polski (?) z XVII w.; muszla *perłopławy* oprawna w złoto, rubiny. Zbiory jasnogórskie. [...] Do oryginalnych obiektów zaliczyć można płaską buteleczkę z wieku XVII, w ozdobnej, jubilerskiej oprawie, wykonaną z *muszli perłopławy*, ujętej w ozdobne okucie z rytą sceną polowania na rysia i dzika. Jest to zapewne wyrób polski” (Rozanow, Smulikowska 1997).

MUSZLE W MALARSTWIE, ILUSTRACJI I RZEźBIE

Malarze europejscy, nie tylko ci ze „złotego wieku”, potrafili wykorzystać muszle jako integralne, często symbolicznie nacechowane, elementy-emblematy swej plastycznej twórczości (por. Dworczyk, Dworczyk 2001: 11). Świadczą o tym:

- 1) polskie i tłumaczone na język polski opisy wybitnych płócien oraz ilustracji, np.:
 - a) „legendarne syreny i nimfy zamieszkiwały, według wierzeń dawnych żeglarzy, morza wokół raf koralowych. Malowano je często, jak rozczesują swe długie warkocze *muszlami rozkoleców*, niczym *Wenus* z dzieła Williama Bouguereau *Narodziny Wenus* (1879)” (Arthur 1991: 50; por. Bartoloney 2006: 83), „nazwano więc muszlę »grzebieniem *Wenery*« i dawni artyści malowali na swych obrazach mityczne nimfy i syreny rozczesujące tą właśnie muszlą swoje włosy” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 72);
 - b) „ten fragment słynnego malowidła Botticellego ukazuje *Wenus* rodzącą się z muszli *przegrzebka*” (Arthur 1991: 16), „*Narodziny Wenus* Botticellego (1484-1486) ukazują, jak popychana wiatrem *muszla*

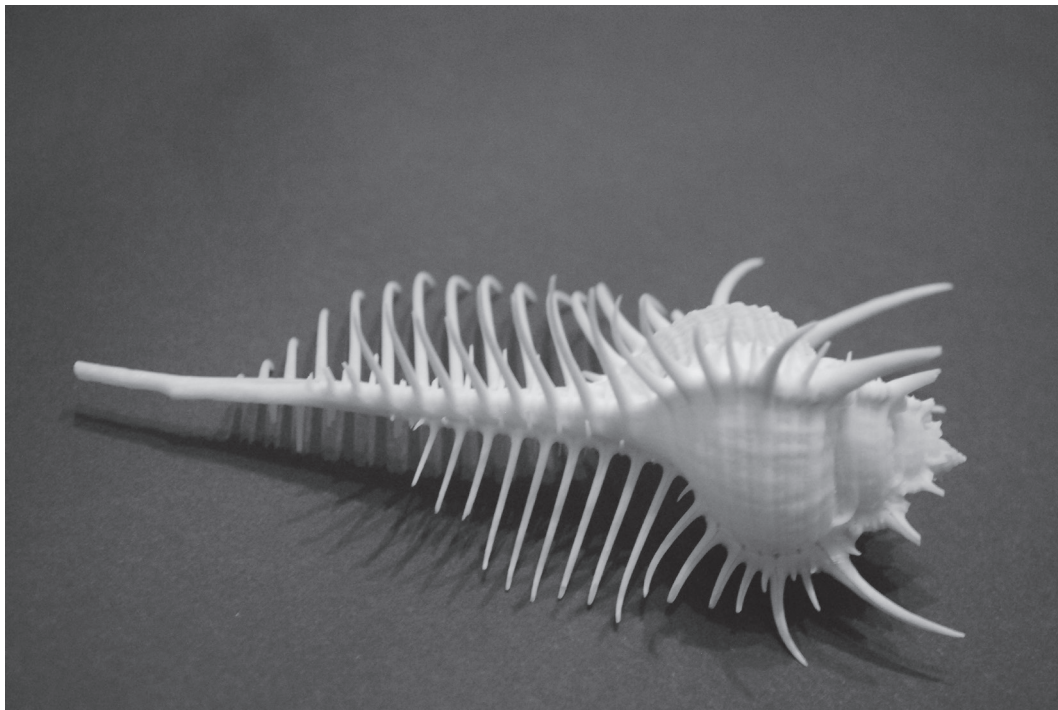
przegrzebka, na której stoi Wenus, płynie do brzegu” (Carr-Gomm 2003: 11), „włoski malarz Botticelli uwiecznił *przegrzebka wielkiego* czterysta lat temu na obrazie *Narodziny Wenus*” (Dance 1994: 218), „natomiast artyści malarze ubiegłych wieków wykorzystywali *muszlę przegrzebka* do swej twórczości. To właśnie z *muszli przegrzebka wielkiego* wyłania się na świat bogini miłości na słynnym obrazie włoskiego malarza Botticellego *Narodziny Wenus*, powstałym prawie 500 lat temu” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 145), „bogini Wenus wyłaniająca się z *muszli przegrzebka*” (Taylor 1995: 26), „przede wszystkim Botticelli idzie za przykładem starożytnych: prototyp Zefirów, które złączone ze sobą, tchnieniem popychają do brzegu *muszlę Wenus* (w *Narodzinach*) odnaleziono niedawno w postaciach na słynnej Czarze Farnezyjskiej (obecnie w Museo Nazionale w Neapolu), naczyniu z sardonyksu, będącym dziełem hellenistycznym z epoki ptolemejskiej” (Rizzatti 1989: 92), „*Narodziny Wenus* 1484, Sandro Botticelli. Botticelli nie starał się naśladować prawdziwych fal: pokrył powierzchnię morza powielanym wzorem. Stylizowane „v” zmniejsza się wraz z rosnącą dalą obrazu, zmieniając formy tylko blisko *muszli prze- grzebka*” (Cumming 2008: 22-23);

c) „Hans Burgkmair, *Święty Jan na Patmos* (1518). W prezentowanym tu dziele monumentalna postać św. Jana ukazana została w otoczeniu realistycznie ujętej przyrody [...]. Widoczne na obrazie tropikalne rośliny, egzotyczne zwierzęta i *muszle* artysta znał ze sztychów i wizyt w ogrodzie botanicznym należącym do Fuggerów z Augsburga” (Borghesi 2005: 67);

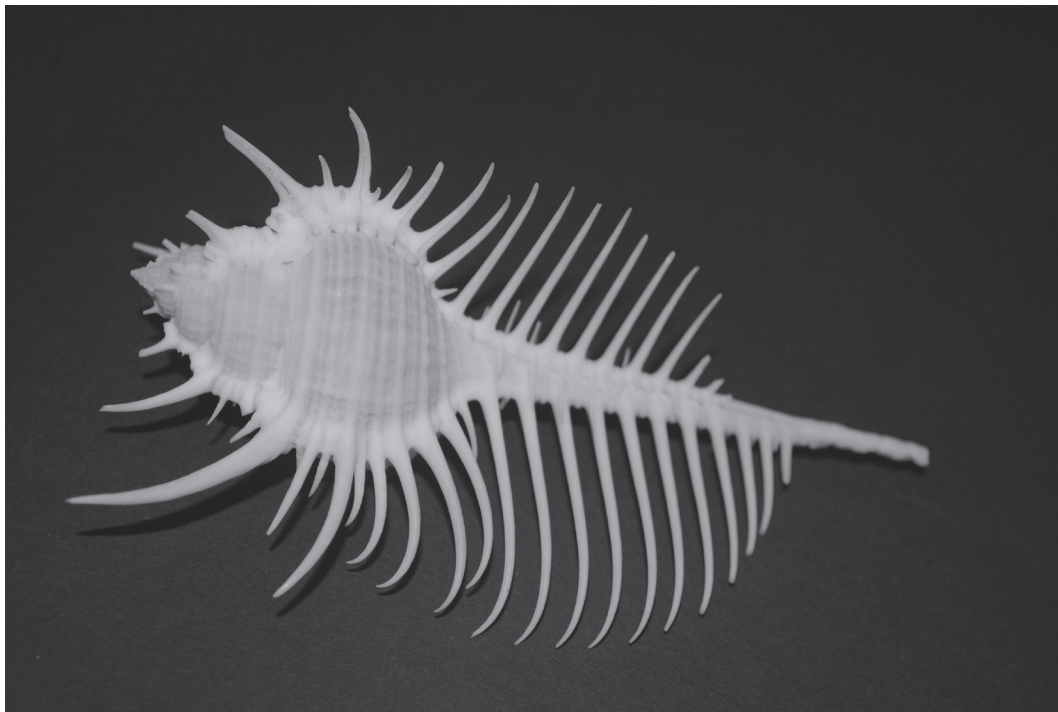
d) „Lorenzo Lotto, *Wenus i Kupidyn* (1520-1530). Metropolitan Museum, Nowy Jork. Obraz ten jest jednym z nielicznych mitologicznych płócien Lotta, wybitnego malarza weneckiego XVI w. [...] Z ikonograficznego punktu widzenia obraz jest dość skomplikowany, wskutek czego był różnie interpretowany. Jak przypuszcza większość badaczy, płótno powstało z okazji zaślubin, a źródłem inspiracji były dla artysty starożytne pieśni weselne. Główną postacią kompozycji jest Wenus, której twarz jest zapewne portretem panny młodej. Bogini ma na głowie kosztowny diadem i długi welon, a w uszach kolczyki. Muszla, mirt, róża i świeże płatki kwiatów na jej nagim ciele to klasyczne atrybuty bogini” (Impelluso 2006: 55);

e) „François Perrier (1594-1650), *Acis i Galatea*. Luwr, Paryż. Zazdrość i zemsta Polifema stały się inspiracją dla wielu malarzy, ale inni przedkładali nad to nieporównywalny triumf Galatei. Jakoby boginkę morską otaczają ją atrybuty w postaci *muszli*, trytonów i delfinów” (Fumaroli, Lebrette 2008: 112);

f) „w siedemnastowiecznych martwych naturach holenderskich, na przykład Abrahama van Beyerena (1620/21-1690) egzotyczne *muszle* są aluzją do nowo odkrytych terytoriów i stanowią popis zręczności artysty” (Carr-Gomm 2003: 240);

rozkolec grzebień Wenery z kolekcji autorki

rozkolec grzebień Wenery z kolekcji autorki

g) „Herman Steenwyck, *Marność ludzkiego życia*, ok. 1645. Obiekt kolekcji — *muszla* jest symbolem dobrobytu — w XVII w. mogła być rzadkim i cennym nabytkiem. *Pusta muszla*. Będąc symbolem dobrobytu *muszla*, która jest absolutnie pusta, może także nawiązywać wprost do ludzkiej śmiertelności. Egzotyczna *muszla* fascynuje swą innością, lecz mamy nie większe prawo do jej posiadania niż istoty, które niegdyś ją zamieszkiwały” (Cumming 2008: 52-53);

h) „w świecie chrześcijańskim nawet zwykła perła i okrywająca ją *muszla* symbolizowały duszę uwięzioną w powłoce doczesnej, co również znalazło swój wyraz w ówczesnym malarstwie religijnym” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 174);

i) „*Maria z Dzieciątkiem, świętymi, aniołami i Frederikiem da Montefeltro* — Piero Della Francesca (1472-1474). Ukazanie wnętrza świątyni — z kasetonowym sklepieniem i wykładzinami z kolorowego marmuru, z *ozdobami muszlowymi* i subtelnie rzeźbionymi ornamentami — świadczy o tym, że Piero Della Francesca znał plany Albertiego, dotyczące kościoła Sant’ Andrea w Mantui. [...] Panuje tu atmosfera wiecznego trwania i jak gdyby skostnienia. Symbolem tego stanu ciszy, bezruchu i nieśmiertelności jest jajo strusie zawieszone w *muszlowej ozdobie absydy*” (Tátrai 1982: 63), „*Ołtarz Montefeltro* łączy dwa oblicza tego samego artysty: z jednej strony teoretyka malarstwa i autora słynnych rozpraw o perspektywie, z drugiej — mistrza pędzla, poszukującego idealnych rozwiązań malarskich. [...] Figury, starannie wymodelowane światłem, odznaczają się majestatem, przywodząc na myśl niebiański dwór o doskonałych formach i symetrii. Z *konch*y absydy zwisa strusie jajo, słynny szczegół, którego znaczenie — jako symbolu narodzin Jezusa, a zarazem herbowego emblematu rodu Montefeltro — łączy się z mistrzowską iluzją głębi” (Zuffi 2006: 32);

j) „Caravaggio, *Wieczera w Emaus*, 1601. *Muszla* na ubraniu mężczyzny po prawej wskazuje fakt, iż jest on pielgrzymem. To zapewne św. Piotr, pierwszy z uczniów, który ujrzał Chrystusa po zmartwychwstaniu” (Cumming 2008: 45), „Caravaggio, *Wieczera w Emaus* (1601), National Gallery, Londyn. Obraz namalowany w środkowym okresie twórczości Caravaggia *Wieczera w Emaus* jest kolejnym popisem umiejętności obserwatora. [...] Drugi uczeń, o orlim nosie i opalonej twarzy, z przypiętą do skórzonej kurtki *muszelką* (symbol pielgrzymstwa), rozłożył ramiona jak św. Jan w *Oplakiwaniu* Giotta” (Borchgrave 2002: 136);

k) „Pieter Bruegel Starszy, *Pokłon Trzech Króli* (1564). Ten niewielki obraz ołtarzowy jest dość nietypowy dla twórczości flamandzkiego artysty. [...] Król Baltazar okryty białą szatą przynosi w darze Dzieciątku elegancką kadzielnicę, wyrób ówczesnych złotników. Ma ona kształt statku ozdobionego *muszlą nautilusa* z mórz wschodnich i kryształową kulą” (Tarabra 2005: 87);

l) „w 1865 roku Philip Gosse opublikował *Rok na morskim brzegu*. W owym czasie przyrodnicy byli też

artystami. Gosse zilustrował książkę rysunkami okazów muszli, które zebrał na wybrzeżu hrabstwa Devon: *porcelankę europejską, bączek, nogę pelikana i trąbik*” (Parker 1994: 32);

2) pinakonimy — nazwy własne, tytuły dzieł malarskich (Węgorowska 2004: 121), np.: *Neptun, Amfitryta i muszle* — Jacob de Gheyn II, *Jaszczurka i muszle* oraz *Martwa natura z muszlami* — Balthasar van der Ast, *Martwa natura z nautilusem* — Baelema de Stomme.

Bogini piękna i miłości wynurza się także z *muszli małża* w starożytnej figurce *Narodziny Afrodyty* (por. Philip 2009: 26).

Oryginalne, a tym samym wspaniałe kształty morskich muszli wywierały i wywierają kreatywny wpływ nie tylko na złotników, jubilerów, malarzy. Przez wieki dostarczały one i nadal dostarczają też pozytywnych emocji oraz inspiracji architektom. Muszlowe ornamenty, a często same muszle zdobiły i zdobią bowiem wnętrza pałaców, obiektów sakralnych czy mieszkań. Pokrywano nimi tajemnicze, sentymentalne groty, arkadyjskie kamienne schodki, baseny romantycznych fontann, ściany budynków. Ich wewnętrzne spirale, jak u *krętoschoda* (*Epitonium scalare*), dały początek spiralnym schodom, które podziwiać możemy m.in. w wielkopolskim kórnickim zamku. Jako architektoniczne detale służyły do dekoracji sklepień, łuków, kolumn, klatek schodowych, okiennych witraży. Stawały się wreszcie prymarnymi motywami architektonicznych projektów, planów i rysunków, na podstawie których wzniesione zostały arcydzieła światowej architektury. I tak:

a) „promieniście żeberkowaną muszlę *przegrzebka* wykorzystywano już w czasach starożytnych w sztuce i architekturze. Rzymianom posłużyła za motyw dekoracyjny przy produkcji mozaiki podłogowej, ponadto w garncarstwie i przy biciu monet. Architekci XVIII w. brali jej wzór do dekoracji sklepień, łuków, kolumn. Pokrywano nim nawet elewacje domów. Zewnętrzne ściany hiszpańskiego pałacu *Casa de las Conches* w Salamance oraz wnętrze kaplicy *Isla de la Toja* zostały wyłożone muszlami *przegrzebków*. Używano ich również jako tła w niszach dla stawianych tam postaci świętych (np. w Kaplicy Zygmuntońskiej na Wawelu)” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 145);

b) „niewątpliwie z całej plejady muszli należących do rodziny *Turridae* najwspanialsza jest wymieniana przez nas piękność — *thatcheria cudowna* (*Thatcheria mirabilis*). Nic też dziwnego, że przez wiele lat wzbudzała zachwyt wielu architektów, m. in. F. W. Wrighta ze Stanów Zjednoczonych. Na jej wzór zaprojektował on gmach Muzeum Guggenheima w Nowym Jorku” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 49);

MUSZLE W ARCHITEKTURZE

schodówka, krętoschód, skalaria drogocenna z kolekcji autorki

schodówka, krętoschód, skalaria drogocenna z kolekcji autorki

c) „ponoć konstrukcja muszli znanej jako *grzebień koguta* (*Lopha cristagalli*) zainspirowała architektów do zaprojektowania słynnej Opera House w Sydney. Być może. Tak czy inaczej, sylwetka opery australijskiej wyobraża składankę olbrzymich muszli” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 131). „gmach Opery w Sydney zaprojektowanej przez Duńczyka Jørna Utzona, budowanej w latach 1959-1973, wznosi się na cyplu Ben-nelong Point w tamtejszym porcie. Trzy podstawowe skupiska połączonych betonowych łupin muszli *grze-bienia koguciego* ze skierowaną ku lądowi osią mieszczą dwie główne sale: operową i koncertową, a także salę kinową (pierwotnie teatr) oraz restaurację” (Stevenson 2008: 92-93).

Omawiając związek architektury i muszli, nie należy zapominać, że to właśnie muszle były ulubionym motywem zdobniczym rokoka. Ową architektoniczno-konch(i)ologiczną zależność potwierdzają:

1) architektoniczno-dekoracyjne terminy:

a) *rocaille* '[rokaj]'; franc. 'muszla', ornament charakterystyczny dla sztuki rokoka (od ok. 1730) o fantazyjnej, asymetrycznej, nieregularnej formie, płynnych i strzępiastych konturach, imitujących kształt muszli (stąd często nazywany *ornamentem muszlowym*). Z czasem dodawano do niego też motyw grzebienia koguciego, morskich fal, gałązek. *Rocaille* był „wszechobecny” w rokokowym rzemiośle artystycznym, rzeźbie architektonicznej i dekoracji wnętrz’ (*Słownik wiedzy...* 2009: 505-506; por. *Nowa...* 1996, t. 5: 542), „charakterystycznym rokokowym elementem było *panneau* oraz ornamentyka o formach muszli (*rocaille*)” (*Słownik wiedzy...* 2009: 509);

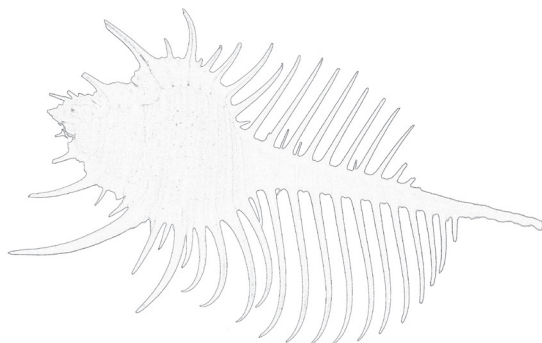
b) *koncha* '[łac. *conche*, z gr. *kónchē* 'muszla']', rokokowa (i nie tylko) półkupa, sklepienie na planie półkola o kształcie przypominającym muszlę, zwane niekiedy także sklepieniem konchowym’ (*Słownik wiedzy...* 2009: 297);

2) profesjonalne ustalenia i opisy:

a) „początkowo termin »rokoko« używany był w żartobliwym tonie, miał się odnosić do skomplikowanej formy barokowej *rocaille*, stosowanej jako ornament katakumb i ogrodów. Pojęcie to pochodzi od dwóch francuskich słów *rocaille* i *coguille* (*muszla*) określających elementy charakterystyczne dla zdobnictwa w rokoko, w którym króluje asymetria, nieregularności, formy faliste, krzywizny, formy inspirowane przyrodą, roślinnością, skałami, algami, *muszlami*. [...] W przeciwieństwie do spokoju i równowagi zewnętrznej budynków estetyka rokokowa jest bardziej widoczna we wnętrzach. Bogactwo dekoracyjne i asymetria dominują we wszystkich elementach ornamentyki: gzymsy wygięte w łuki, listowie, girlandy, kwiaty, woluty, kupidynki, wazy, a przede wszystkim — *rocaille*, fragment *muszli* dający nazwę stylowi. Wszystkie te elementy zestawione są i wykonane ze starannością i elegancją, pozłoczone bądź pomalowane na białą lub inne jasne kolory i uformowane w gipsie, drewnie czy brązie” (*Rokoko* 2010: 11);

b) „końcowy okres architektury barokowej nosi nazwę *rokoko*. Styl ten występował głównie w dekoracji wnętrz. Ozdoby straciły swoje dawne rozmiary, a stały się niewielkie i delikatne. Znajdujemy tam głównie motywy roślinne, pnące się po ścianach złożone gałązki, *muszle*, kogucie grzebienie” (Stopczyk 1973: 51);

c) „w tym przypadku do rokokowej dekoracji sklepienia niszy zastosowano promienistą ornamentację *muszli małża*” (Arthur 1991: 10).

turban z kolekcji autorki

II. JĘZYKOWA „KARIERA” MUSZLI

*Natura powierza swe najgłębsze
tajemnice tym, którzy są zdecy-
dowani je odkryć.*

Napoleon Hill

Z powyższych kulturowych rozważań wynika, że *muszle morskie* (sjp) reprezentowały i reprezentują przyrodnicze desygnty, które bez wątpienia można określić przydawkami unikatowe, indywidualne, niejednoznaczne, wszechstronne, międzykulturowe, kosmopolityczne, interdyscyplinarne. Owe unikatowość, indywidualność, niejednoznaczność, wszechstronność, interdyscyplinarność, międzykulturowość, kosmopolityzm znalazły swoje odzwierciedlenie w nazewnictwie z nimi związanym, i to zarówno tym wyróżniającym poszczególne muszlowe rodziny, gatunki, rodzaje, grupy, gromady, jak i tym charakteryzującym ich konch(i)ologiczne właściwości fizyczne, chemiczne, chromatyczne, strukturalne, pragmatyczne itp.

Sięgając do źródeł encyklopedycznych czy konch(i)ologicznych spotykamy w nich zbliżone, ale nie identyczne, wzajemnie uzupełniające się definicje rzeczownika *muszla*:

a) '[niem. < łac.], skorupa, koncha, szkielet zewnętrzny mięczaków, wytwarzany przez nabłonek fałdu skóry zwanej płaszczem; na ogół zbudowana z trzech warstw: zewnętrznej — konchiolinowej, pod względem chemicznym zbliżonej do chityny, środkowej — wapiennej, tzw. porcelanowej lub pryzmatycznej, wewnętrznej zwanej macią perłową, zbudowanej z kilku pokładów delikatnych płytek aragonitowych; w okresie wzrostu zwierzęcia muszla dobudowywana jest okresowo; u ślimaków jest spiralnie skręcona, u głowonogów — wielokomorowa lub szczątkowa, u małżów składa się z 2 połówek, u chitonów — z 8 płytek' (*Nowa encyklopedia*... 1996, t. 4: 340; por. Sobczak, Sobczak 1998: 253);

KOLEKCJA
APELATYWU
MUSZLA

okładniczka z kolekcji autorki

stożki z kolekcji autorki

b) „spośród wielu rozmaitych rodzajów zwierząt tylko nieliczne mają twardą osłonę zewnętrzną — muszlę — chroniącą wnętrze ich ciała. [...] Pomimo ogromnej różnorodności kształtów, rozmiarów i ciężaru, wszystkie muszle morskie wytwarzane są przez zwierzęta żyjące w ich wnętrzu i wszystkie rozrastają się stopniowo. [...] Gdy myślimy o muszli, wyobrażamy sobie na ogół ładne okazy, które można zebrać spacerując po plaży. [...] Muszle bywają cienkie i ciężkie jak u niektórych mięczaków, jak zawsze służą ochronie przed drapieżnikami i mechanicznymi uszkodzeniami, chronią też przed zbyt niską i zbyt wysoką temperaturą” (Arthur 1991: 6, 8, 10);

c) „co to jest muszla? Głównym składnikiem, z którego są zbudowane muszle, jest węglan wapnia, drugim konchiolina, substancja białkowa. Wydzielane warstwami, co dodatkowo wzmacnia, składniki te powodują niekiedy powstanie masy (macy) perłowej. Muszla rośnie od zewnętrznej krawędzi, która początkowo jest cienka i krucha, z czasem zaś grubieje. Na rosnącej krawędzi zwierza wytwarza guzki, łuski, kolce i żebra. Barwne wzory na powierzchni muszli powstają dzięki powtarzającym się rytmicznie okresom wzrostu i jego zahamowania” (Dance 1994: 16).

Wszystkie one koncentrują się na *muszli* pojmowanej i ujmowanej jako obiekt wyłącznie biologiczny lub biologiczno-kolekcyjny. Większa definicyjna dyscyplina, dotycząca owego konch(i)ologicznego denotatu, panuje w źródłach filologicznych, w tym językoznawczych. W spotykanych tam prymarnych częściach definicji *muszla* charakteryzowana jest jako:

a) ‘skorupa, koncha’ (Arct 1911: 217);

b) ‘konchiolinowo-wapienny szkielet zewnętrzny mięczaków wytwarzany przez nabłonek, fałd skóry’ (*Słownik języka...* 1988, t. II: 231);

c) ‘skorupa małża lub ślimaka; koncha’ (Długosz-Kurczabowa 2008: 441);

d) ‘skorupa małża lub ślimaka — u ślimaków na ogół spiralnie skręcona, u małży składająca się z dwóch półmisek’ (*Wielki słownik...* 2005: 856);

e) ‘szkielet zewnętrzny mięczaków, wytwarzany przez nabłonek płaszczu, okrywający tułów zwierzęcia, często pozwalający mu ukryć się w muszli całkowicie; koncha, skorupa’ (Kopaliński 1990: 239);

f) ‘muszla ślimaków jest najczęściej spiralnie skręcona, u małży składa się zwykle z dwóch połówek’ (Różycka, Płoszyńska 2008: 172).

Sekundarne części owych filologicznych dookreśleń wskazują na fakt, że apelatyw (dalej ap.) *muszla* jest w polszczyźnie pojęciem wieloznacznym / polisemicznym, obdarzonym innymi niż pierwotne znaczeniami specjalnymi, gdyż spotykana, używana, funkcjonująca w naszej rzeczywistości *muszla* to:

1) 'małża' (Arct 1911: 217);

2) 'przedmiot w kształcie muszli, skorupy małża lub ślimaka' (sjp): a) *muszla koncertowa*, 'półkolisty budynek otwarty od frontu, stanowiący akustyczną obudowę estrady dla orkiestry, chóru lub przedstawień scenicznych, stawiany zwykle w parkach albo na stadionach' (sjp); b) *muszla (sceniczna) dla orkiestry* (sjp), c) *muszla słuchawki telefonicznej* (sjp), d) *muszla uszna*, 'zewnątrzna część ucha; inaczej koncha uszna; małżowina' (sjp) e) *muszla kastanietów*;

3) 'rodzaj miski / misy ceramicznej różnego kształtu połączonej z rurą ściekową, przeznaczonej do załatwiania potrzeb fizjologicznych' (sjp): a) *muszla klozetowa*, b) *muszla umywalki*;

4) 'naczynie podobne kształtem do muszli';

5) 'daszek osłaniający podkop obłątniczy';

6) 'rodzaj delfina';

7) 'rodzaj łodzi';

8) 'muskul' (por. Bańkowski 2000: 228).

Według rodzimych słowników etymologicznych i słowników wyrazów obcych, rzeczownik rodzaju żeńskiego *muszla* został przejęty do polszczyzny z łaciny za pośrednictwem niemieckim:

a) '*muszla*, z niem.' (Brückner 1985: 350);

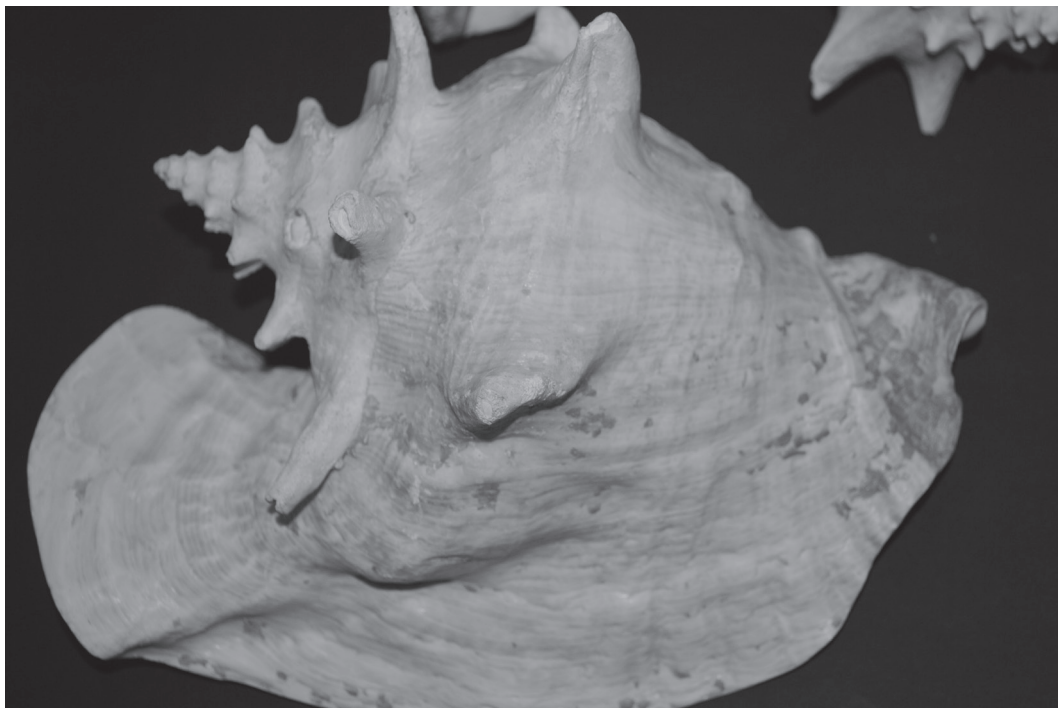
b) '*muszla* XVIII, wcześniej *dial.* *muszla*//*muszel* f (skąd adi. *muszlowy* 1568) z nm. *muschel* (skąd też czes. *mušle* f), st.-g.-nm. *muscula* f, z łc. *mūsculus* 'muszla' (u Plauta i Celsusa; w ogóle 'myszka' zdr. od *mūs* 'mysz')' (Bańkowski 2000: 228);

c) 'łaciński wyraz *muscula* w znaczeniu przenośnym 'muszla' zapożyczyła polszczyzna za pośrednictwem niem. *Muschel* (stg niem. *muskula*) w postaci *muszla*, *muszel* (XVIII w.)' (Długosz-Kurczabowa 2008: 441);

d) '*muszla* (*n.*)' (Arct 1911: 217);

e) '*muszla* <niem. *Muschel*, z łac. *musculus* 'gatunek małża'> (Wielki słownik... 2005: 856).

Lingwistyczno-kulturowa różnorodność nazwy pospolitej *muszla* ujawnia się także w rodzinie wyrazów i formacjach pochodnych, których konstitutywnym elementem jest rdzeń, a zarazem podstawa słotwórcza, *muszl-* // *muszel-*. Do muszlowej kolekcji należą bowiem apelatwy: *muszlowy* (XVI w.), *muszlowaty*, 'podobny do muszli, mający kształt muszli', *muszelka* (XVII w.) 'zdrobnienie od muszla' (por. Długosz-Kurczabowa 2008: 442), *muszelkowy*, *muszelkowaty*, 'podobny do muszelki, mający kształt muszelki', *muszelka*, 'wyrób cukierniczy, ciastko, czekoladka, lub cukierek mające kształt muszelki', *muszelki*, 'makaron w kształcie muszelek', *muszlowiec*, zool. 'mięczak mający muszlę (czasami zredukowaną), np. ślimak, małż,

skrzydelnik z kolekcji autorki

skrzydelnik z kolekcji autorki

łódkonóg lub głowonóg; skorupowiec, *muszlowiec*, geol. 'skała osadowa, utworzona w znacznej części z muszli małż, ślimaków, ramienionogów' (por. sjp).

Muszlową kolekcję nazewniczą współtworzą także:

1) terminologiczne frazeologizmy: a) *muszlowe śmietniska*, archeol. 'wysypiska odpadów zawierające w znacznej części muszle małżów; przybierają formy okazałych nieraz rozmiarów kopców lub wałów, utworzonych przez człowieka prahistorycznego od czasów mezolitu, najczęściej w pobliżu osad nadmorskich' (Nowa...1996, t. 4: 340), b) *przełam muszlowy* albo *przełom muszlowy*, 'płaszczyzna łupliwości przypominająca kształtem muszlę': przełom muszlowy masy drożdżowej, krzemienia, kryształu (Skorupka 1985: 462), c) *wapień muszlowy*, inaczej, wymieniany już, *muszlowiec* albo *zlep muszlowy*, 'skała osadowa pochodzenia organicznego, odmiana wapienia składająca się głównie ze scementowanych (głównie węglanami) muszli małżów, ślimaków, ramienionogów, szczątków szkieletów szkarłupni, dużych otwornic, zwykle białe lub żółtawe; występuje w osadach płytkiego morza' (Por. Skorupka 1985: 462; Nowa... 1996, t. 4: 340), d) *muszlowy ornament* / *ornament muszlowy*, szt. plast. inaczej *rocaille* (Por. *Słownik wiedzy...*2009: 505-506; Nowa... 1996, t. 5: 542), e) *muszle Manilla*, 'nazwa masy perłowej pozyskiwanej z muszli mięczaków żyjących w wodach przybrzeżnych archipelagu Mjeik (Mergi)' (Sobczak, Sobczak 1998: 254), f) *muszle skamieniałe*, 'skamieniałe muszle amonitów, żyjących około 140 mln lat temu': „jest to spiralnie zwinięty głowonóg, spokrewniony z łodzikiem; według angielskiej legendy, były niegdyś spiralnie zwiniętymi węzłami, które Św. Hilda (patronka hrabstwa Whitby) przemieniła w kamienie, obcinając im głowy. Legenda ta jest podtrzymywana; w pozyskiwanych amonitach, w ostatnim zwoju, rzeźbi się głowę węża i sprzedaje turystom jako ozdobę; podobnie postępuje się z innymi minerałami” (Sobczak, Sobczak 1998: 254; por. Węgorowska 2012: 81);

2) pojedyncze i wielocłonowe nazwy motywów wykorzystywanych podczas wykonywania / kreowania robótek ręcznych: a) „*patchwork* »z *muszelek*«. Aby wykonać *patchwork* »z *muszelek*« wycina się za pomocą szablonu formy przypominające muszelki na krótkich nóżkach, niewidocznych po zeszcyciu. [...] *Patchworki* »z *muszelek*« wyglądają atrakcyjnie zarówno wtedy, jak są wykonane z tkanin wzorzystych, jak i gładkich” (Brittain 1992: 102), „wzory patchworków — *pasy z muszelek*” (Brittain 1992: 107), b) „motywy i szlaki do pikowania — *wachlarz muszelnikowy, muszelnik*” (Brittain 1992: 116), „wzory złożone do pikowania — *muszla, kwiat z muszli*” (Brittain 1992: 117), c) „*koło z muszelnikami* to medalion wykonany na szydełku z cienkiej przędzy krepowej, sztucznego jedwabiu albo bawełny, przypomina koronkę. Nadaje się na motywy ozdobne, serwety itp.” (Brittain 1992: 186);

3) nazwy dwóch rodzajów makaronu: a) *muszle* — produktu wykorzystywanego do faszerowania jako przystawki lub do ciężkich sosów: „*włoska zupa rybna*: 2 łyżki oliwy, 2 drobno posiekane, czerwone cebule, 1 rozgnieciony ząbek czosnku, 2 cukinie pokrojone w plasterki, 400 g posiekanych pomidorów z puszk, 850 ml wywaru rybnego, 85 g suchego *makaronu muszle*, 350 g białej ryby, 1 łyżka posiekanej bazylii, 1 łyżeczka startej skórki z cytryny, 1 łyżka mąki kukurydzianej, 1 łyżka wody, sól i pieprz” (*Makaron...* 2006: 10), b) *muszelki* — produktu bardzo lubianego przez dzieci, nadającego się do dań głównych, zapiekanek, zawieszistych sosów: „*kurczak cytrynowy*: 8 porcji kurczaka, po 115 g każda, 55 g roztopionego masła, 4 łyżki łagodnej musztardy, 2 łyżki soku z cytryny, 1 łyżka brązowego cukru, 1 łyżeczka papryki, 3 łyżki maku, 400 g świeżego *makaronu muszelki*, sól i pieprz” (*Makaron...* 2006: 52).

Przytoczone powyżej filologiczne definicje zawierają informacje, że stanowiące przedmiot niniejszych rozważań apelatwy *muszla* i *koncha* to nazwy bliskoznaczne, dwa synonimy czy wręcz tautonimy. Potwierdzają to definicje rzeczownika *koncha* utrwalone w słownikach języka polskiego: ‘konchiolnowo-wapienny szkielet mięczaków wytwarzany przez nabłonek ich płaszczu; muszla’ (sjp) oraz słownikach wyrazów obcych: ‘muszla ślimaka lub małża, zwłaszcza fantazyjna i opalizująca’ (por. *Wielki słownik...* 2005: 661).

Takiemu ujmowaniu i pojmowaniu terminu *koncha* zdecydowanie przeciwstawiają się specjaliści-konch(i)olodzy i gemmolodzy, którzy wyjaśniają: 1) „*prawdziwe konchy*. Wiele rodzajów muszli morskich określa się nazwą »*konchy*«; słowo to odnosi się jednak tylko do rodziny około 100 rozpowszechnionych gatunków ślimaków” (Arthur 1991: 12), 2) „natomiast muszle osobników młodych skrzydełników są stożkowate, a brzeg ujścia nie zdążył się jeszcze u nich uformować w skrzydło. Utrudnia to rozpoznanie gatunku. Tylko do osobników dojrzałych odnosi się słowo »*koncha*«” (Dworcek, Dworcek 2001: 37), 3) „*koncha* — jednoskorupowa, najczęściej spiralnie skręcona muszla wielu gatunków ślimaków. Niektóre z nich są używane do wyrobu gemm lub jako cenny materiał inkrustacyjny; także jako instrument muzyczny” (Sobczak, Sobczak 1998: 208), choć niektórzy z nich przyznają że „łacińskie słowo — »*concha*« oznacza w języku polskim — muszla. Greckie słowo — »*konche*« oznacza zresztą dokładnie to samo” (Glanca 2012).

Jednak ta stanowcza postawa znawców muszli nie została uwzględniona w opracowaniach słownikowych, w których apelatwy ów, podobnie jak rzeczownik *muszla*, cechuje wieloznaczność. Wskazują na to leksykograficzne kwalifikatory sugerujące, że rzeczownik *koncha* funkcjonuje też jako nazwa przenośna,

KOLEKCJA
APELATYWU
KONCHA

sękacz z kolekcji autorki

sękacz z kolekcji autorki

oznaczająca różne przedmioty: 'naczynie przypominające kształtem taką muszlę; przedmiot w kształcie muszli' (sjp): „koncha — w przeszłości to: 1) nazwa ozdobnych słoiczków do pachnideł i balsamów; 2) naczynie o kształcie muszli używane jako patera ofiarna lub misa; 3) nazwa tła sarkofagów i nagrobków rzymskich” (Sobczak, Sobczak 1998: 208), jak również:

1) termin anatomiczny: *koncha uszna*, anat. 'zewnątrzna część ucha zbudowana z tkanki chrzęstnej; u ludzi mająca kształt nieforemnej muszli, u zwierząt wydłużonego lejka; małżowina uszna, muszla uszna' (sjp);

2) termin architektoniczny: archit. 'półokrągłe sklepienie o kształcie przypominającym muszlę; sklepienie niszy lub absydy w kształcie połowy kopuły, przypominające otwartą muszlę małża' (sjp);

3) termin żeglarski: żegl. 'dolne poszycie nawiasu rufowego statku' (sjp).

Ustalenia etymologiczne dowodzą natomiast, że polszczyzna apelatyw *koncha* przejęła za pośrednictwem łacińskim z greki:

a) '*koncha* 1550, łc. *concha* 'muszla' z gr. *kónchē* f'ts." (Bańkowski 2000: 776);

b) '*koncha* <gr.>' (Słownik języka... 1988, t. I: 984);

c) '*koncha* <łac. *concha* z gr. *kónchē* 'muszla'>' (Wielki słownik... 2005: 661).

Jako produktywna podstawa słowotwórcza i rdzeń (*konch-* / *konch'* / *konchy-*), *koncha* stała się prymarnym elementem formacji słowotwórczo-morfologicznych, reprezentowanych przez notowane w rodzimych słownikach apelatywy: ***konchowo***, 'na kształt konchy'; ***konchowy***, 'zrobiony z konchy lub w kształcie konchy; podobny do konchy; o właściwościach konchy' (sjp); ***konchowanie***, 'zabieg rytualny polegający na napełnieniu muszli ślimaka olejkami i ziołami, podpaleniu i włożeniu do ucha, połączony z medytacjami i modłami, wykonywany zwłaszcza przez Azteków i Majów w celu oczyszczenia i wzmocnienia organizmu' (Wielki słownik... 2005: 661); ***konchiologia***, zool. 'nauka zajmująca się badaniem i systematyzowaniem muszli mięczaków; ***konchologia***, ***konchyliologia***' <*konchio-* od p.-łac. *conchius* (od *concha* 'muszla') + *-logia*> (Wielki słownik... 2005: 661) / ***konch(i)ologia***, 'dział zoologii badający konchy, muszle, skorupy mięczaków' <gr. *kónchē*> (Kopaliński 1983: 225) / ***konchyliologia***, zool. 'inaczej konchiologia' <gr. *konchýlion* 'muszla ślimaka' + *-logia*> (Wielki słownik... 2005: 661); ***konchologia***, 'inaczej konchiologia' (sjp); ***konchologiczny*** / ***konchiologiczny*** / ***konch(i)ologiczny*** / ***konchyliologiczny***, 'związany z konchiologią'; ***koncholog***, 'specjalista w dziedzinie konchologii' (sjp); ***konchiolina***, zool. 'substancja organiczna zbliżona do chityny, tworząca zewnętrzną warstwę ochronną muszli mięczaków' <n.-łac. *conchyolinum*> (Wielki słownik... 2005: 661; por. sjp); ***konchiolinowy***, 'związany z konchioliną; podobny do konchioliny'; ***konchina***, 'inaczej konchiolina'

<od gr. *kónchē* ‘muszla’> (*Wielki słownik...* 2005: 661); ***konchoida***, mat. ‘krzywa płaska, którą otrzymuje się z danej krzywej, zmniejszając lub zwiększając promień wodzący każdego jej punktu o takim samym odcinku’ <gr. *konchoidēs* ‘mający wygląd muszli’> (*Wielki słownik...* 2005: 661); ***konchit***, ‘włóknista lub blaszkowa odmiana aragonitu; nazwa zwyczajowa sugerująca udział tej odmiany aragonitu w budowie muszli (konch) mięczaków’ (Sobczak, Sobczak 1998: 208).

Wśród słowotwórczo-morfologicznych formacji motywowanych apelatywem *koncha* zwracają uwagę jeszcze dwa współczesne neologizmy uwytłaczające zainteresowanie muszlami utrwalonymi na monetach, czyli ***konchonumizmatyka*** <*konch-* + *o* + *numizmatyka* ‘zbieranie numizmatów — dawnych lub współczesnych monet albo medali mających wartość zabytkową lub kolekcjonerską; wiedza z tym związana’> oraz na znaczkach i okolicznościowych kopertach, czyli ***konchofilatelistyka*** <*konch-* + *o* + *filatelistyka* ‘kolekcjonowanie znaczków pocztowych i wiedza z tym związana’>. Jak zauważa Jacek Głanca (2012), przejęty do polszczyzny kolekcjonerski rzeczownik *konchofilatelistyka*, oznaczający ‘kolekcjonowanie znaczków i kopert pocztowych z podobizną ślimaczych muszli’, jest zapożyczeniem z ang. *conchophilately*.

Do grupy tych „konchowych” neologizmów należy także stworzona przez piszącą te słowa, stanowiąca przedmiot niniejszej monografii ***konch(i)olingwistyka***, ‘dział językoznawstwa interpretujący nazewnictwo związane a muszlami’ <*konch(i)* + *o* + *lingwistyka* ‘językoznawstwo’>, inspirowana przywołaną już na wcześniejszych stronach propozycją terminologiczną Władysława Kopalińskiego *konch(i)ologia* (Kopaliński 1983: 225).

W grupie bliskoznacznych, spotykanych w opracowaniach naukowych i popularnonaukowych odpowiedników leksemu *muszla* pojawiają się apelatywy: *skorupa*, *skorupka*, nawiązujące do właściwości muszli oraz metaforyczne określenia *domek* i *wapienny domek*, uwytłaczające to, że muszle zbudowane z *węglanu wapnia*, ‘CaCO₃ składnika skorup i szkieletów organizmów morskich, głównego składnika pereł’ są, niczym przytulny *domek*, schronieniem dla zamieszkujących je mięczaków.

Według *konch(i)ologów*, podobnie jak w przypadku charakteryzowanego powyżej określenia *koncha*, nie wszystkie „wapienne domki” można określić mianem muszli. Wyjątek ten dotyczy tworców „produkowanych” przez *żeglarki* (*Argonautidae*), których nie należy utożsamiać z, a tym samym sygnować, nawet ujętym w cudzysłów, rzeczownikiem *muszla*: „przy tym samce *żeglarków* (*Argonautidae*) są 20 razy mniejsze od samic, mają 1 cm długości i nie budują tej swoistej »muszli«” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 168).

JĘZYKOWE
SEKRETY
MUSZLOWEGO
ZASOBNIKA
I POJEMNIKA

łodziki perłowe z kolekcji autorki

łódzik perłowy z kolekcji autorki

Zdaniem specjalistów, w odniesieniu do tych osobliwych, konch(i)ologicznych denotatów bardziej odpowiednie są nazwy: a) *zasobnik*, *muszlowy zasobnik*: „żeglarki nie wytwarzają muszli ochronnej. Zamiast niej samice żeglarków produkują piękny *muszlowy zasobnik*, w którym pływają...” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 168), b) *muszlokształtny zasobnik*: „*muszlokształtne zasobniki* żeglarków służą samicy jako jednorazowe komory lęgowe. Nie są odpowiednikiem muszli pozostałych mięczaków, gdyż nie są wytwarzane przez płaszczy zwierzęcia, lecz dwa spłaszczone ramiona wyposażone w specjalne gruczoły, wydzielające węglan wapnia” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 168), c) *pojemnik*: „popękane *pojemniki* żeglarków można niekiedy spotkać wyrzucone przez fale na brzeg” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 168).

„ODMUSZLOWE” APELATYWY

Fascynacja „wapiennymi domkami” oraz, opisywane już wcześniej, ich pragmatyczne zastosowania sprawiły, że powstawały i powstają przedmioty, które swym kształtem, a także swymi właściwościami przypominały i przypominają muszle. Owe „odmuszłowe” desygnaty od innych rzeczy wyróżniają „odmuszłowe” nazwy, jak zapożyczone z języka francuskiego apelatwy: *kokila*, techn. ‘trwała forma odlewnicza wykonana z żeliwa lub ze stali’ <fr. *coquille* ‘muszla’> (*Wielki słownik...* 2005: 641; por. *sjp*); *kokilowy*, ‘powstały w kokili, związany z kokilą’; *kokilka*, 1. techn. ‘mała kokila’, 2. ‘mała miseczka, zwykle żaroodporna, w której podaje się, czasem także zapieka, różne potrawy’ <zdr. od *kokila*> (*Wielki słownik...* 2005: 641; por. *sjp*): „muszle wykorzystywano w kuchni jako naczynia do zapiekania (stąd żaroodporne miseczki nazywające się kokilkami, od francuskiego słowa *coquilles* — oznaczającego muszlę przegrzebka)” (Różycka, Płoszyńska 2008: 172); „babciuchna lubiła wypić swą kawę zapieczoną w kamiennej *kokilce* śmietanką” (Iwanowski 1995: 106); *kokilia*, archit. ‘ozdoba z muszli’ <fr. *coquille* ‘muszla’> (*Wielki słownik...* 2005: 641; por. *sjp*).

W gronie „odmuszłowych” apelatywów nawiązujących do symboliczno-sakralnego nacechowania muszli przegrzebka znalazł się również rzeczownik *kokijard*, wyróżniający pielgrzyma zmierzającego do Composteli: „od muszli (fr. *la coquille*) wywodzi się określenie pielgrzymujących do Composteli jako *kokijardów*” (Jackowski 1998: 231).

Muszelki lumachelli, będące integralnymi elementami / komponentami wapieni rafowych, motywują natomiast rzeczownik *lumachella*, wyróżniający właśnie owe ‘piękne i niezwykle rzadko spotykane wapienie rafowe zawierające maleńkie skorupy ślimaków *lumachelli*. Ciemnobrązowe tło wapieni znaczone jest w całej masie maleńkimi, białymi muszelkami, które w zależności od ich ułożenia mogą wykazywać barwną iryzację, zbliżoną do tęczowej gry barw opali. Są znajdowane w żyłowym sklepieniu kopalni ołowiu

w Bleiberg obok Villach (Karyntia, Austria) i kopalniach astrachańskich (Rosja). Stosowane w biżuterii artystycznej i formie ozdób. Są niezwykle wysoko ocenianymi kamieniem kolekcjonerskim' (Sobczak, Sobczak 1998: 235).

Mimo tych językoznawczych, kulturowych i konch(i)ologicznych zgodności w ustaleniach etymologicznych, istnieje jednak leksem budzący etymologiczne emocje i rozbieżności interpretacyjne. To *porcelanka*, której, według językoznawców, konch(i)ologiczna nazwa, co potwierdzają zapisy leksykograficzne, pochodzi od *porcelany* (ap. nazwa muszli *porcelanka* ← ap. *porcelana*): 'Cypraea, barwna, zwykle jajowata muszla z wąskim szczelinowym otworem, używana jako ozdoba oraz do wyrobu różnych drobiazgów' <od *porcelana*> (*Wielki słownik...* 2005: 1002). Konch(i)olodzy, miłośnicy i znawcy muszli stwierdzają natomiast, że motywacja nazewnicza jest zupełnie inna, odwrotna, to znaczy nazwa *porcelany* pochodzi (jest motywowana) od włoskiej nazwy muszli znanych jako *porceletta* (ap., wł. nazwa muszli *porceletta* → ap. *porcelana*): „nazwa *porcelanki* nie wywodzi się od *porcelany*, lecz przeciwnie — *porcelana* zawdzięcza swoją nazwę pewnym muszłom, które po włosku zwano *porceletta*. W Europie przez długie lata uważano, że to Chińczycy z muszli *porcelanek* wytwarzają piękne porcelanowe naczynia” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 50)¹.

Zonimizowany apelatyw *muszla* (ap. *muszla* → onim *Muszla*) oraz zonimizowana postać jego liczby mnogiej (ap. *muszle* → onim *Muszle*), a także jej zdrobniała-deminutywna forma (ap. *muszelki* → onim *Muszelki*), zostały utrwalone w:

1) ujętych w cudzysłów ideonimach-chrematonimach:

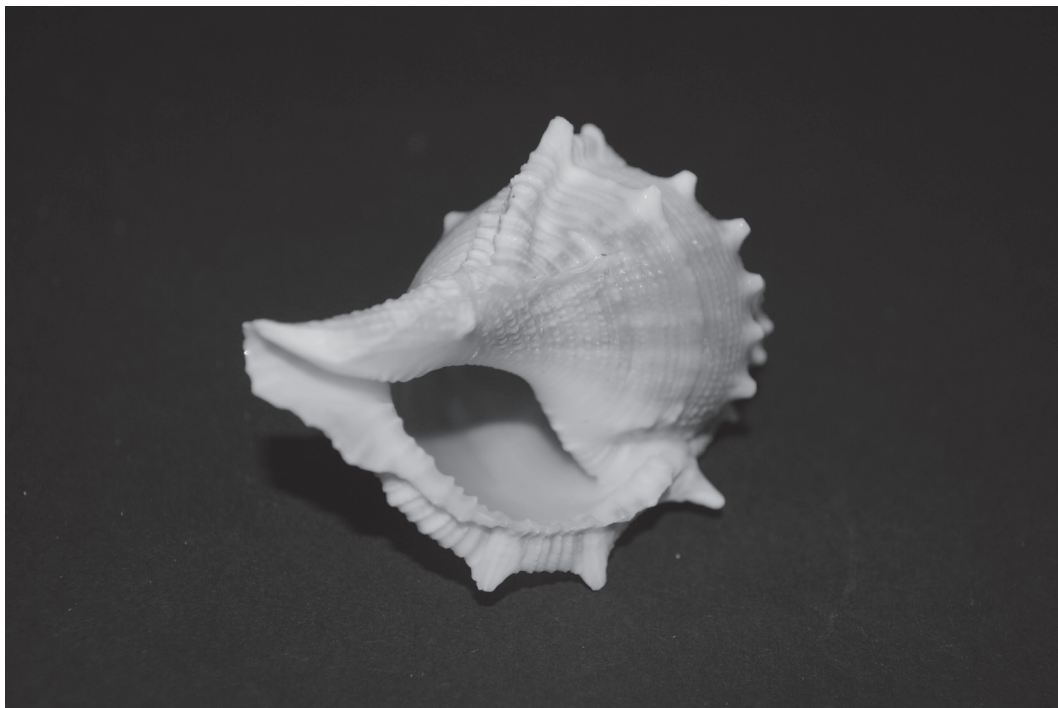
a) „*Muszla*” — tytule jednego z esejów Andrzeja Franaszka zamieszczonych w cyklu *Znak z piekła*;

b) „*Muszla*” — tytule piosenki wykonywanej przez Zbigniewa Wodeckiego i zespół *Alibabki*; c) „*Muszle*” — tytule ceramicznej kompozycji autorstwa Ireny Lipskiej-Zworskiej: „Kompozycja »*Muszle*«, 1977; Irena Lipska-Zaworska; glina, szkliwo barwne. Kompozycja złożona z rozmieszczonych wewnątrz płyta ciemnej gliny różnej wielkości kulistych kształtek w kolorze różowym i kremowym” (Hemansdorfer, Jezewska, Górecki 2004: 117);

d) „*Muszelki*” — nazwie-tytule, wyróżniającym jeden z wykonywanych na drutach wzorów wypukłych: „wzory wypukłe »*Muszelki*«. Splot przypominający »*Muszelki*« wykonany z włóczki cętkowanej lub zmieszanej z lureksem wygląda bardzo wytwornie” (Brittain 1992: 151);

1 Por. nazwy „rozbieżne”, „przeciwstawne”, o podwójnej etymologii — s. 207 i 210 niniejszej monografii.

„ODMUSZLOWE”
ONIMY

muszla żabia z kolekcji autorki

fisus wrzecionowaty z kolekcji autorki

- 2) chrematonimach:
- a) *Muszla* — nazwie plastikowej mydelniczki — muszli przegrzebka;
 - b) *Muszla* — nazwie glinianej donicy;
 - c) *Musze* — nazwie kolekcji naklejek;
 - d) *Musze* — nazwie filipińskiego zestawu / kompozycji, importowanych do Polski, różnych gatunków muszli;
 - e) *Muszelki* — nazwie ciastek, o kształcie muszli przegrzebka, przekładanych marmoladą;
 - f) *Muszelki* — nazwie czekoladowych pralin skomponowanych z „reprezentantów” różnych czekoladowych gatunków muszli;
 - g) *Musze* — nazwie wzoru i wykonanego według niego gobelinowego lub krzyżkowego haftu;
 - h) *Musze* — nazwie łazienkowych kompozycji kafelkowych.

Zonimizowany apelatyw *nautilus* (ap. *nautilus* → onim *Nautilus*), jako chrematonim, sygnuje natomiast trzy, utrwalone w cytacie, obiekty marynistyczne: „nazwa »*nautilus*« występuje w literaturze pięknej — jeden z bohaterów Juliusza Verne’a *20 mil podmorskiej żeglugi*, kapitan Nemo, płynie w łodzi podwodnej »*Nautilus*«. Tak samo nazwano amerykańską łódź podwodną o napędzie atomowym, a także jej miniaturkę, pływającą w Disneylandzie” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 174).

Zonimizowany łaciński apelatyw *concha* (łac ap. *concha* → onim *Concha*) wyróżnia natomiast konch(i)ologiczną, przywoływaną już w tej monografii, stronę internetową założoną i prowadzoną przez kolekcjonera i miłośnika muszli, pochodzącego z Radzionkowa Jacka Głancę.

„MUSZLOWA” TERMINOLOGIA

Badania muszli i muszlowe kolekcjonerstwo, a także wielowiekowa praca z muszlami i nad muszlami spowodowały powstanie specjalistycznej „muszlowej” terminologii, pozwalającej na pełną charakterystykę konkretnego konch(i)ologicznego okazu, wyeksponowanie jego zewnętrznych cech fizycznych, a czasami właściwości chemicznych, jego opis, poddanie go odpowiedniej klasyfikacji i systematyce. We wszystkich tych poczynaniach niezbędne są odpowiednie nazwy — terminy współtworzące konch(i)ologiczny międzynarodowy kod, ułatwiający specjalistyczną komunikację zarówno konch(i)ologom-profesjonalistom, jak i konch(i)ologom-pasjonatom-amatorom.

Do takiego konch(i)ologicznego słownika należą zatem, spotykane w rodzimych i tłumaczonych na język polski opracowaniach naukowych oraz popularnonaukowych (por. Dance 1994: 250-251; por. *Wielki*

słownik... 2005), używane przez polskich konch(i)ologów, terminologiczne apelatywy i kompozycje apelatywów terminologicznych:

— *apofiza*, ‘ostryga stercząca wewnątrz muszli małża, poniżej szczytu; miejsce przyczepu mięśni’ <gr. *apóphysis* ‘odrośl’>²;

— *aragonit*, ‘minerał, rombowa odmiana CaCO_3 ; wraz z konchioliną składnik muszli’ <od *Aragonia*, kraina w Hiszpanii>;

— *chondrofor*, ‘łyżkowaty występ muszli, poniżej szczytu; miejsce przyczepu wewnętrznego więzadła’ <od gr. *chóndros* ‘grudka, chrząstka’>;

— *dołek osiowy*, ‘kanał, wokół którego skręca się zwój; zazwyczaj zaczyna się w ostatnim skręcie (tzw. *dołek fałszywy*). Niekiedy jest to tylko szczelinka, mniej lub bardziej zakryta przez wapienne zgrubienia. Kształt dołka osiowego jest ważną cechą systematyczną’;

— *guz / guzek*, ‘zaokrąglony wyrostek na powierzchni muszli’;

— *induktura*, ‘cienka, błyszcząca, przezroczysta warstwa, wydzielana przez płaszcz na powierzchni parietalnej, wardze wewnętrznej, a niekiedy na całej powierzchni muszli’;

— *iryzacja*, ‘mienienie się barwami tęczy cienkich warstw różnych substancji, powstające w wyniku interferencji światła białego; zjawisko interferencji światła białego na cienkiej powierzchni, dające efekt tęczowy; w muszlach zjawisko to zachodzi w tzw. warstwie perłowej, na kryształach aragonitu’ <fr. *irisation*, od *iriser* ‘mienić się barwami tęczy’>;

— *kallus*, ‘pogrubiona warstwa induktury na powierzchni parietalnej; zwykle gładka i błyszcząca, biała, przezroczysta lub odrębnie ubarwiona’ <n.-łac. *callus*, od łac. *callum* ‘gruba skóra’>;

— *kil*, ‘wyraźnie zaznaczone zgrubienie na krawędzi muszli’ <niem. *Kiel*>;

— *kolec*, ‘tępo lub ostro zakończony wyrostek’;

— *koncentryczny*, ‘kierunek ułożenia elementów ornamentacji muszli, równoległy do jej krawędzi’ <niem. *Konzentrisch*, fr. *concentrique*>;

— *korozja*, ‘niszczenie muszli spowodowane czynnikami mechanicznymi, np. tarcie ziaren żwiru lub piasku oraz czynnikami chemicznymi, gdy po uszkodzeniu periostrakum (warstwy rogowej), zostanie odsłonięta wapienna warstwa muszli’ <łac. *corrodo* ‘zgryzam’>;

— *linia wzrostu / fałd wzrostu*, ‘delikatna lub gruba, wzniesiona linia oznaczająca okresową przerwę we wzroście muszli’;

2 Definicje zostały ustalone na podstawie książki S. P. Dance, *Muszle*, przeł. W. Strąga, Warszawa 1994, s. 250-251 oraz *Wielkiego słownika wyrazów obcych* PWN, red. M. Bańko, Warszawa 2005.

mitra papieska z kolekcji autorki

mitra papieska z kolekcji autorki

- *lunula*, ‘zagłębienie, zwykle sercowate, znajdujące się przed szczytami muszli niektórych gatunków małży’ <łac.>;
- *łuska*, ‘element ornamentacji muszli o wzniesionych i ostrych krawędziach’;
- *ornamentacja*, ‘wzniesione lub zagłębione elementy na powierzchni muszli. Tworzą ją żebra, żeberka, fałdy, rowki, bruzdy, guzy, guzki, kolce, łuski itp., które mogą być ułożone spiralnie lub poprzecznie. Niekiedy elementy spiralne krzyżują się z poprzecznymi, tworząc kratkowany wzór’ <od *ornament*, z łac. *ornamentum* ‘ozdoba’, za fr. *ornamentation*>;
- *ostatni skręt*, ‘najpóźniej uformowany ostatni pełny skręt dojrzałej muszli’;
- *otwór / ujście*, ‘zakończenie ostatniego skrętu muszli; kształt i charakter brzegu otworu jest ważną cechą systematyczną’;
- *parietalna powierzchnia*, ‘część podstawy muszli położona poniżej szwu ostatniego jej skrętu, w pobliżu otworu’;
- *parietalna tarcza*, ‘wyraźne zgrubienie na powierzchni parietalnej muszli’;
- *periostakum / warstwa rogowa*, ‘zewnętrzna, konchiolinowa warstwa muszli’;
- *płaszczowa linia*, ‘linia na wewnętrznej powierzchni muszli’;
- *płytką*, ‘jedna z ośmiu części muszli chitonów’;
- *podstawa*, ‘część ostatniego skrętu muszli, najbardziej odległa od szczytu’;
- *poprzeczny*, ‘kierunek ornamentacji muszli ślimaków, od szczytu do podstawy (w poprzek skrętów) lub od przodu do tyłu muszli chitonów’;
- *promienisty / radialny*, ‘kierunek ornamentacji muszli małża, od szczytu do krawędzi; promieniowy; skierowany wzdłuż promienia’ <łac. *radiatio* ‘promieniowanie’ od *radiare* ‘promieniować’ z *radius* ‘promień’>;
- *skalaryczna muszla*, ‘muszla bez szwu, której skręty nie stykają się’ <z p.-łac. *scalaris*, od *scalae* ‘drabina’>;
- *skręt / zwój*, ‘kolejny pełny obrót rurki muszli wokół jej osi’;
- *skrętka*, ‘zwinęta część muszli, z wyjątkiem ostatniego skrętu; część muszli wznosząca się ponad otworem’;
- *spiralny*, ‘kierunek ornamentacji lub ubarwienia muszli, równoległy do szwów’ <fr. *spirale*>;
- *stromboidalne wcięcie*, ‘zagłębienie lub zatoka w dolnej krawędzi muszli skrzydełników (*Strombus*)’;
- *szczyt / wierzchołek*, ‘wierzchołek skrętki muszli ślimaka lub połówki muszli małża, najstarsza część muszli; u ślimaków zazwyczaj ostro zakończony’;

- *szew / linia szwu*, 'linia (krawędź) zetknięcia się kolejnych skrętów, tworząca na powierzchni muszli ciągłą, spiralnie biegnącą linię';
- *ucho / skrzydło*, 'wyrostek w okolicy zamka muszli małży, np. u przegrzebków';
- *warga*, 'wewnętrzna lub zewnętrzna krawędź otworu dorosłej muszli';
- *wieczko (operculum)*, 'konchiolinowy (rogowy) lub wapienny twór, służący do zamykania otworu muszli';
- *więzadło*, 'elastyczny, konchiolinowy twór łączący, na górnej krawędzi połówki muszli';
- *wrzeciono / słupek*, 'oś, wokół której skręca się rurka muszli';
- *wysokość muszli*, 'odległość od szczytu do końca muszli';
- *wysokość skrętki*, 'odległość od szczytu muszli do górnej (tylnej) krawędzi jej otworu';
- *zamek / zawias*, 'fragment krawędzi połówki muszli, zwykle zawierający zęby lub guzki, blaszki i listwy, które wchodzą w odpowiednie zagłębienie w drugiej połówce, co nie pozwala na przemieszczanie się połówek względem siebie';
- *zawiązek / rdzeń*, 'najstarsza część wieczka';
- *ząb*, 'ostro lub tępo zakończony twór na wewnętrznej stronie zewnętrznej wargi muszli lub w zamku muszli';
- *żebro / żeberko*, 'wzniesienie na powierzchni muszli'.

przyłbica rogata z kolekcji autorki

III.

CHRYZANTEMA,
HARFA, ŁODZIK,
WENUS...
MUSZLE
W POLSZCZYŹNIE

*Sztuka, chwała i wolność przemijają,
a przyroda zawsze jest piękna.*

George Gordon Byron

Zdaniem Krzysztofa Dworczyka i Wojciecha Dworczyka — polskich autorów jednej z najciekawszych i najpięknych pod względem edytorskim książek poświęconych muszłom — konch(i)ologia, ze względu na urok przedmiotów swoich zainteresowań — *muszli*, dawniej *konch*, obdarzona została łacińskim przydomkiem *bella scientia*, ‘piękna wiedza’ (Dworczyk, Dworczyk 2001: 11). Również oni, podobnie jak S. P. Dance (1994: 11), potwierdzają biologiczną prawidłowość funkcjonującą także w konch(i)ologicznym nazewnictwie, w którym, podobnie jak w innych naukach przyrodniczych, obowiązywała i obowiązuje terminologia łacińska wprowadzona przez „genialnego Szweda” — Karola Linneusza, który —

w XVIII w. wprowadził do systematyki przyrodniczej należyty porządek. W swej pracy *Systema naturea* nadał każdemu okazowi muszli nazwę łacińską, składającą się z dwóch członów oznaczających rodzaj i gatunek. Bez tego zoologicznego nazewnictwa nie byłoby mowy o naukowym podejściu do zbieractwa (Dworczyk, Dworczyk 2001: 5).

Owe Linneuszowskie internacjonalne łacińskie nazwy muszli ułatwiły zatem i nadal ułatwiają komunikację między reprezentującymi różne kraje i narodowości konch(i)ologami-profesjonalistami i konch(i)ologami-pasjonatami-amatorami. Jednak, co podkreśliłam we wstępnej części książki, „nazwy pospolite poszczególnych gatunków są różne w różnym kraju” (Dance 1994: 11). Prawidłowość tę potwierdzają polscy konch(i)olodzy, którzy wyjaśniają, że:

MUSZLOWE NAZWY
MOTYWACYJNIE
I SEMANTYCZNIE

stożki z kolekcji autorki

stożki z kolekcji autorki

w opisie poszczególnych gromad, rodzin i gatunków muszli użyliśmy, obok polskiego, powszechnie stosowanego nazewnictwa łacińskiego. Niestety z braku nazewnictwa polskiego musieliśmy w wielu przypadkach ograniczyć się tylko do stosowania obowiązujących nazw łacińskich lub też *wolnego tłumaczenia* z języka angielskiego. Dotyczy to zwłaszcza rodzin i gatunków pochodzących z wód tropikalnych, którym nie zdołano jeszcze w naszym kraju, wzorem państw zachodnich, nadać nazw pospolitych. Oczywiście, nazwy te nie są oficjalnie obowiązujące w polskim nazewnictwie zoologicznym (Dworczyk, Dworczyk 2001: 16).

Dlatego niniejsza część opracowania poświęcona jest właśnie nieoficjalnym polskim nazwom różnych muszli, których charakterystyka zawarta została nie tylko w tych jedno-, dwu- i wielocłonowych lingwistycznych sygnaturach, a także w ich integralnych, jakże istotnych / ważnych dla prezentowanych tu zagadnień, licznie dopełniających / uzupełniających je opisach poszczególnych konch(i)ologicznych okazów — zwerbalizowanych konch(i)ologicznych „identyfikacjach”, cytowanych również w tym rozdziale.

Wnikliwa lingwistyczno-interdyscyplinarna analiza i interpretacja nieoficjalnych polskich nazw muszli wyekscerpowanych z polskich oraz tłumaczonych na język polski publikacji konch(i)ologicznych umożliwiła ustalenie 30 niejednorodnych i niejednolitych pod względem lingwistyczno-konch(i)ologiczno-kulturogicznej interpretacji grup / rodzin / zbiorów rodzimych nieoficjalnych nazw muszli, wśród których znalazły się:

1. nazwy nawiązujące do budowy poszczególnych muszli i elementów tej budowy, np.:

— *płatek*, jak muszle *chitonów* ← ap. *chiton*, ‘tu: kilkupłytkowa tarcza’: „charakterystyczna muszla *chitonów* składa się z 8 płytek umieszczonych w jednej linii, zachodzących na siebie dachówkowo” (*Królestwo zwierząt* 2003: 542), „*chiton* ma osiem płytek ruchomo osadzonych [...]. Chociaż na pierwszy rzut oka muszle *chitonów* prezentują różnorodne kształty, jednak w rzeczywistości należą one do jednej kategorii. Wąskie czy szerokie, długie lub krótkie zawsze przypominają tarczę, złożoną z kilku części — płytek” (Dance 1994: 19, 21), „muszla *chitonów* (*Placophora*) jest złożona z kilku płytek” (Staněk 1972: 44), „muszla *chitona* od spodu” (Arthur 1991: 18), „*chitony* mają skorupę złożoną z ośmiu połączonych stawowo płytek” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 10);

— *wielu tarcz* → *wielotarczowce*: „chitony, zwane również *wielotarczowcami* (*Polyplacophora*) mało przypominają inne gromady »muszli«, bo są one złożone z kilku oddzielnych płytek. Są one ułożone luźno, jedna za drugą i zestawione ruchomo, zachodząc na siebie” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 164);

— „*nakrycia*” → *nakrytka*: „*nakrytka* to spłaszczona, owalna muszla, której otwór jest do połowy zamknięty cienką przegrodą” (Dance 1994: 54);

— *kanału*, ‘przewodu w muszli’ → *stągwica kanałowa*: „do największych w tej rodzinie (*stągvice* — *Tonnidae*) zalicza się ciemnobrązowa *stągwica kanałowa* (*Tonna olearium*) z wód Tajwanu, osiągającą wielkość ponad 30 cm” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 61);

— *szczeliny* → *nastrzępka*: „*nastrzępka* zawdzięcza swoją nazwę charakterystycznej szczelinie na przednim brzegu. Ta lekko wzniesiona, grubościenna, owalna muszla ma 40-50 promienistych żeber poprzeczanych mniejszymi koncentrycznymi liniami wzrostu. Krótka, pionowa *szczelina* sięga szczytu w formie płytkiej bruzdy” (Dance 1994: 32);

— *otwórka na szczycie* / *otworu na szczycie* → *przewiertka*: „*przewiertka* nazwę swoją zawdzięcza charakterystycznemu otworkowi na szczycie. [...] To grubościenna muszla z centralnym prawie kolistym otworem” (Dance 1994: 32), „niektóre muszle czaszolek mają na szczycie otwór — są to *przewiertki*” (Arthur 1991: 14), „z kolei *przewiertki* (*Fissurellidae*) zwane także *dziurawkami*, w ilości 500 gatunków, swoją nazwę zawdzięczają charakterystycznemu otworkowi zlokalizowanemu na wierzchołku muszli. [...] To, co je odróżnia od czareczek, to otwór, który bywa podłużny, okrągły, a nawet niekiedy przypomina dziurkę od klucza” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 34);

— *zagłębienia* → *zagłębki*: „*zagłębki* (*Olividae*) to atrakcyjna rodzina ze względu na różnorodne barwy i wzory muszli” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 90);

2. nazwy wskazujące na to, że muszle mogą być:

a) „zarówno cienkościenne, kruche i prawie przezroczyste” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 10), jak, np.:

— *muszle papierowe* ← ap. *papierowe*, ‘tu: niczym papier: delikatne, kruche, cienkie’: „tym razem będzie mowa o pięciu rodzinach na raz, gdyż zaliczono je do jednego rzędu ze względu na wspólne cechy anatomiczne. Ich muszle znane są z uwagi na delikatną rozdętą formę. Większość gatunków ma cienkościenne lub nieco grubsze twarde okrywy i zwane są często *muszlami papierowymi*. [...] Należą do nich muszle będące grubszą skorupą, jak gatunki z rodziny *Scaphandridae*, *Bullidae* czy *Acteonidae*, bądź mające muszlę cienką jak papier, jak np. *Hydatinidae*, *Atyidae*. [...] Druga grupa *muszli papierowych* charakteryzuje się bardzo cienkimi baniastymi muszlami. [...] Krucha budowa tych *muszli papierowych* wynika prawdopodobnie z braku dostatecznej ilości węgla wapnia” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 118-120);

— *bańki papierowe* ← ap. *bańki* + ap. *papierowe*: „*bańki papierowe* to nazwa muszli z rodziny *Bullidae*. [...] Druga grupa »*muszli papierowych*« charakteryzuje się bardzo cienkimi, baniastymi muszlami — *papierowymi bańkami*” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 119);

— *rapa papierowa* ← ap. *papierowa*: „natomiast całkowicie różni się od wspomnianych gatunków *rapa papierowa* (*Rapa rapa*) z zachodniego Pacyfiku. Muszla jest kulista, cienkościenna i krucha” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 80);

— „*papierowa łódka*” / „*papierowy żeglarz*”: „ten półprzejrysty, mlecznobiały pojemnik jest tak kruchy i cienki, że bywa nazywany »*papierową łódką*« albo »*papierowym żeglarzem*»” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 168);

zagłębki z kolekcji autorki

turbany z kolekcji autorki

— *delikatne baloniki* ← ap. *delikatne* + ap. *baloniki*: „*delikatne baloniki* (*Hydatina physis*, *Hydatina albocincta*), zwane tak ze względu na delikatną rozdętą formę. Te cienkie jak papier muszle są wątpliwą ochroną dla ślimaka, który jest często o wiele od nich większy” (Arthur 1991: 14);

— *tereбра ostra* ← ap. *ostra*, ‘cienka, cieniutka’: „jej kontrastem jest świder *tereбра ostra* (*Terebra trise-riata*) z wód Pacyfiku o skorupce cieniutkiej jak igła” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 107);

b) „jak i grubościennie, masywne, ciężkie” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 10), np.:

— *muszla „słoniowa”* ← ap. *słoniowa*, ‘ciężka, masywna’: „tak dziwne muszle, jak *muszle* »słoniowe«, spotyka się tylko na Malajach, a ich nazwa bierze się stąd, że są *ciężkie i masywne*” (Arthur 1991: 15);

— *rozkołec grubościennic* ← ap. *gruba* + ap. *ściana*: „był nim *rozkołec grubościennic*, zwany też *rozkołcem farbiarskim* (*Bolinus brandaris*)” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 77);

— *solidula masywna* ← ap. *masywna*: „wreszcie solidnie zbudowana *solidula masywna* (*Solidula solidula*) o leżkowatym kształcie z wód Tajlandii, mająca na swej białej powierzchni czerwone lub brązowe kwadratowe plamki” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 119);

3. Nazwy eksponujące rzeźbę / urzeźbienie / ornamentację poszczególnych muszlowych okazów, dokumentujące fakt, że „zależnie od gatunku muszli zdobią je przeróżne kolce, guzy, rowki, fałdy, blaszki, promieniście rozchodzące się żebra. Niekiedy na ich powierzchni można dostrzec ślady przyrostów w postaci prążków lub żeber. Czasami są one tak wyraźne i regularne, że stają się cechą charakterystyczną danego gatunku” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 10), jak, np.:

a) *kolce*, ‘twarde, ostre lub tępo zakończone wyrostki’, zdobiące:

— *gwiazdę girgylus*: „jednak nie wszystkie gatunki turbanów są gładkie lub prawie gładkie i lśniące. Niektóre mają peryferyjnie umieszczone kolce lub guzki, jak np. *gwiazda girgylus* (*Bolma girgyllus*) z głębokich wód Filipin. Powyżej i poniżej brzegów każdego skreśu tej muszli znajduje się szereg wydrążonych liściastych kolców, rozszerzających się na końcach, co sprawia wrażenie, jakby się załamywały” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 30);

— „*kolczstą ostrygę*”: „oto okaz »*kolczastej ostrysi*« *Spondylus* z poliocenu. Kolce współczesnego spondylusa ułatwiają osiedlanie się na nim różnych organizmów zaskorupiających (np. gąbek)” (Taylor 1993: 26);

— *gwiazdę yoka*: „inny znów gatunek turbana, *gwiazda yoka* (*Guildfordia yoka*) z wód Filipin, ma na krawędziach spłaszczonego stożka niezwykle długie, ustawione w równych odstępach zakrzywione kolce” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 30);

— *latirusa kolczastego*: „całkowicie różni się od poprzednich gatunków panamska muszla *latirusa kolczastego* (*Opeatostoma pseudodon*). Jego białą powierzchnię zdobią ciemnobrązowe spiralne pasy, biegnące

równolegle. Kontrastują one mocno z białym wnętrzem ujścia. Ta mała, przysadzista muszla uzbrojona jest w duży kolec, odstający znacznie od dolnej krawędzi wargi zewnętrznej” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 87);

— *muszlę żabią kolczastą*: „z kolei ciemnobrażowa *muszla żabia kolczasta* (*Bursa spinosa*) z wód Indopacyfiku jest po bokach wyposażona dodatkowo w długie sterczące kolce. Te kolce na muszli to ewenement w rodzinie *Bursidae*” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 68);

— *rozkolce*: „piękno *rozkolców* polega przede wszystkim na ornamentacji ich muszli. Często pokrywają je długie i krótkie kolce, a ich rynna syfonalna może być krótka i szeroka lub długa i rurkowata. [...] Ten duży »kolczasty« rozkolec ma bardzo charakterystyczny wygląd — maczugowaty kształt. [...] Na ostatnim skręcie znajdują się trzy fałdy wzrostu zaopatrzone na przemian w krótkie i długie kolce; najdłuższe kolce na górnej krawędzi skrętów są skierowane ku górze. Kolce sterczą także na całej długości rynny syfonalnej” (Dance 1994: 109), „*rozkolce* (*Muricidae*) należą do dużej rodziny liczącej ponad 400 gatunków. Nie mają gładkich, połyskliwych muszli jak porcelanki, ani pięknych wzorów jak stożki. Słyną natomiast z ogromnej różnorodności kształtów i rzadko spotykanego urzeźbienia, dzięki którym stały się niezwykle atrakcyjne. Wiele z nich posiada ładne ubarwienie, jednak przede wszystkim zwracają uwagę oryginalnym ułożeniem koleców, żeber, guzków i fałd” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 70), „muszle *rozkolców* ze względu na dekoracyjny kształt, zdobiony licznymi krezami i kolumnami, a także piękne ubarwienie stanowią przedmiot zainteresowania kolekcjonerów” (Sobczak, Sobczak 1998: 254), „ten *rozkolec* (*Murex troscheli*), występujący w Oceanach Indyjskim i Spokojnym, ma muszlę długości 15 cm” (*Królestwo zwierząt* 2003: 540), „*rozkolec* (*Murex tenuispina*) z Oceanu Indyjskiego” (Staněk 1972: 46);

— *rozkolca ciernistego*: „*rozkolec ciernisty* (*Neorapana muricata*)” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 76);

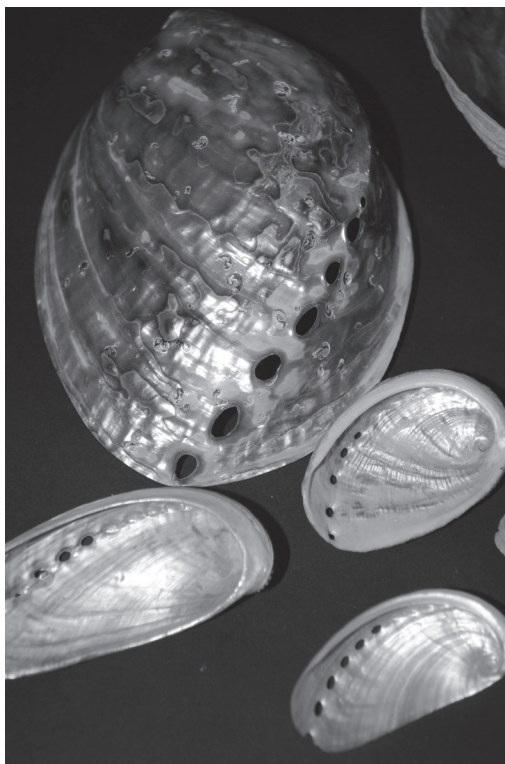
— *rozkolca gałęzistego*: „w rodzinie *rozkolców* zdarzają się także muszle o dużych rozmiarach, jak np. największy gatunek *rozkolca gałęzistego* (*Chicoreus ramosus*) z wód Filipin, osiągający wielkość 33 cm. Ta podobna do chińskiego smoka muszla ma otwarte kolce z wieloma bocznymi odgałęzieniami” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 75);

— *rozkolca okolczastego*: „natomiast znacznie rzadziej spotyka się muszle z gatunku *rozkolca okolczastego* (*Chicoreus palmarosae*), rodem z Indopacyfiku. Ubarwienie ma on czerwono-brązowe, a kolce fioletowe lub różowe o wyjątkowo pierzastym rozwidleniu. Właśnie te kolce nadają muszli wygląd podobny do egzotycznej ryby i zachwycić mogą niejednego miłośnika przyrody” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 76);

— *sercówkę kolczastą*: „*muszla sercówki kolczastej* (*Cardium echinatum*) znajdowana w morzach oblewających Europę, zwłaszcza u południowych wybrzeży Wielkiej Brytanii” (Staněk 1972: 56), „*sercówka kolczasta* (*Acanthocardia*)” (Arthur 1991: 17);

przegrzebki z kolekcji autorki

śluchotki z kolekcji autorki

— *sękacza kolczastego*: „następny na naszej liście to *sękacz kolczasty* (*Vasum capitellum*) z wód Morza Karaibskiego. Może nie jest on tak ładnie ubarwiony, lecz ma ciekawą rzeźbę, w postaci guzów, fałd i nie-dużych kolców, skierowanych często ku górze. One też potwierdzają słuszność nazwy *sękacze*” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 97);

— *śmiecarkę słoneczną*: „jedynie *śmiecarka słoneczna* (*Xenophora solaris*) z wód zachodniego Pacyfiku nie zdradza zapędów kolekcjonerskich. Jej górne skręty są pokryte jedynie różnymi drobnymi szczątkami napotkanymi w ekosystemie wody. Ponadto jest wyposażona w dekoracyjne tępo zakończone kolce, które są równo rozmieszczone na krawędziach wszystkich skrętów. Kolce znajdujące się na wcześniejszych skrętach są mniejsze, jaśniejsze i jakby »wtopione« w górną powierzchnię muszli. W sumie urzeźbienie *śmiecarki słonecznej* (*Xenophora solaris*) jest nietypowe i wyjątkowo atrakcyjne” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 46);

— *tudicłę uzbrojoną*: „niektóre mają kształt maczugowaty, ponadto są ozdobione krótkimi lub długimi kolcami, jak np. *tudicla uzbrojona* (*Tudicla armigera*) z południowych wód Australii” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 97);

— *zawisniki kolczaste*: „muszle *zawisników kolczastych* są obok przegrzebków i perłopławów najbardziej poszukiwane przez kolekcjonerów. [...] Wspomniane domki z zawiasami są najczęściej pokryte wyrostkami lub sterczącymi kolcami, które bywają niekiedy ułożone symetrycznie, a także wyjątkowo długie, nawet osiągają połowę średnicy muszli” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 146), zwane też „*rogatymi muszlami*”: „kolce wzmacniające muszle *zawisników kolczastych* (*Spondylidae*), nazywanych »*rogatymi muszlami*«, mogą być trojakiego rodzaju: zębatych łusek, igieł, solidnych kolców-rogów” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 146);

b) *rogi*, ‘twarde wypustki, wyrostki przypominające wyrostki kostne, wieńczące kość czołową czaszki u wielu przeżuwaczy’, pokrywające:

— *muszle rogate*: „drugą grupę rozkolców tworzą »*muszle rogate*«, zwykle znacznie cięższe od »kłujących piękności«, są pokryte czarnymi, czekoladowymi lub białymi wyrostkami, bądź grubymi krótkimi kolcami. Do ich grona zalicza się grubościenny *rozkoлец różowowargowy* (*Phyllonotus erythrostomus*), muszle murzynki: *rozkoлец rzodkiewka* (*Hexaplex radix*) i *rozkoлец czarny* (*Hexaplex nigrinus*)” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 75);

— *przyłbicę rogatą*: „największym osobnikiem jest *przyłbica rogata* (*Cassis corunta*) z wód Indopacyfiku, osiąga wielkość ponad 40 cm. Na kremowoszarej powierzchni znajduje się szereg tępych wypustek-rogów, nadających muszli niezwykle groźny wygląd” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 58);

— *zatoczka rogowa*: „zarówno *zatoczki*, jak ten *zatoczek rogowy* (*Planorbarius corneus*) może dorastać do 3 cm szerokości” (Królestwo zwierząt 2003: 541), „*zatoczek rogowy*” (Arthur 1991: 14), „*zatoczek rogowy*” (Durrell, Durrell 1995: 169);

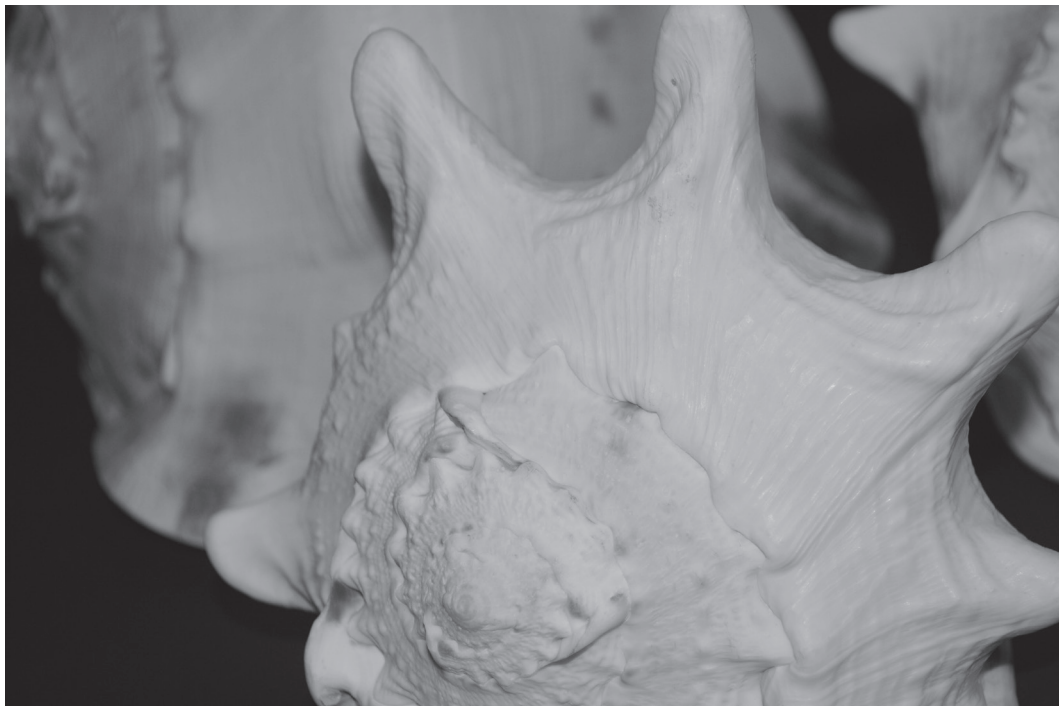
c) *rogowate łuski* u *rogowców*: „*rogowce* (*Tellinidae*) dysponują muszlami małymi, przeważnie cienkościennymi, przezroczystymi, o owalnych lub wydłużonych kształtach. [...] Jedne na swej jasnej powierzchni mają drobne szorstkie łuski, podobne do kociego języka, inne koncentrycznie ułożone łuski, co przypomina metalowa tarkę” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 138), „*rogowiec*” (Durrell, Durrell 1995: 214);

d) chroniące *szponiatkę*, *szponiaste*, ‘ostre zakrzywione niczym szpony — pazury ptaków drapieżnych’ wyrostki — *pazury*, ‘zwłaszcza u ptaków i zwierząt drapieżnych *rogowe*: płytki okrywające z wierzchu i z boków końcowe człony palców i wystające poza nie, hakowato wygięte, twarde, grube’: „charakterystyczne »pazury« *szponiatki* (*Lambis scorpiis*) chronią ją przed zmyciem przez silne prądy podwodne”, „*szponiatki* (*Lambis*) — mają długie, palcowate wyrostki” (Dance 1994: 64), „*szponiatki* to także członkowie tej samej rodziny (*Strombidae* — *skrzydelniki*). Muszle ich wyposażone są w szczelinowate ujście i wargę zewnętrzną wyciągniętą w długie szponiaste wyrostki, wychodzące prawie na wszystkie strony muszli. Owe »pazury« nadają okazom charakterystyczny kształt” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 40), „*szponiatka* (*Pterocera rugosa*) z Thaiti. Różowy brzeg otworu muszli jest żłobkowany i zdobiony czerwono-brązowymi pręgami” (Staněk 1972: 48);

e) wyrostki — *paznokcie*, ‘warstwy zrogowaciałe komórek naskórka okrywające grzbietową stronę końcowych członów palców ręki lub stopy człowieka i innych naczelnych’, pokrywające *skrzydelnika postrzępionego*: „natomiast najmniejszym z wymienionych skrzydelników jest *skrzydelnik postrzępiony* (*Strombus sinuatus*) z centralnych wód Pacyfiku. Główną jego ozdobę stanowi fioletowo-purpurowe wnętrze, odcinające się od kremowej zewnętrznej powierzchni pokrytej żółto-brązowymi falistymi smugami, ponadto górna warga zewnętrzna muszli jest zakończona kilkoma zaokrąglonymi wyrostkami w kształcie paznokci” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 40);

f) *guzy*, ‘zgrubienia pochodzenia naturalnego’ i *guzki* ‘małe guzy, małe uwypuklenia, zgrubienia’, wyróżniające:

— *galeodeę guzowatą*: „jak już powiedziano, nie wszystkie gatunki przyłbic są wykorzystywane do produkcji wyrobów jubilerskich. Na przykład nie należy do nich mała, szarobrązowa *galeodea guzowata* (*Galeodea echinophora*) z wód Morza Śródziemnego. Muszla jest pokryta spiralnymi żebrami i tępo zakończonymi guzami” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 60);

przyłbica z kolekcji autorki

przyłbice z kolekcji autorki

— *tektarię koronkową*: „stożkowate muszle *tektarii koronkowej* (*Tectarius coronatus*) z wód Filipin mają rzadko spotykaną w tej rodzinie — *pobrzeżki* (*Littorinidae*) — barwę różowopomarańczową lub kremową, zaś ciemnobrązowy pas, okalający je poniżej szwu, dodatkowo dodaje im uroku. Od pozostałych gatunków odróżnia je ogromna ilość guzków spiralnie i poziomo ułożonych na zewnętrznej powierzchni muszli. Sprawiają one, że twarda okrywa *pobrzeżki* z gatunku *tektaria koronkowa* stała się najbardziej chropowata w rodzinie *pobrzeżków*” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 35);

— *trivię nakrapianą*: „w niewielkiej rodzinie (*Triviidae*) wyróżnia się barwą i urzeźbieniem malutka *trivia nakrapiana* (*Jenneria pustulata*) z wód Kalifornii i środkowej Ameryki. Pokrywa ją szereg jasnopomarańczowych z ciemną obwódką, kulistych guzków podobnych do brodawek, odcinających się mocno od popielatego tła” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 55);

g) wspomniane już *brodawki*, ‘twarde, guzkowate narośla’, specyficzne dla *wenus brodawkowej*: „przeciwieństwem jego rozmiarów jest mała *wenus brodawkowata* (*Venus verrucosa*) z wód wschodniego Atlantyku. Te grubościennie i pospolite muszle otaczają silnie uwypuklone koncentryczne żebra, ozdobione dodatkowo grubymi brodawkami, które tworzą dość regularne promieniste szeregi” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 159);

h) *żebra*, ‘zewnętrzne, ozdobne łuki poprzeczne; wzniesienia na powierzchni muszli’, dekorujące:

— *czaszołkę długożebrowaną*: „zarys innej *czaszołki* z tego rejonu (Ameryki Południowej) — *czaszołki długożebrowanej* (*Patella longicosta*) — podobny jest do gwiazdy z wypustkami — żebrami obrzeżonymi na czarno” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 33);

— *grzebiolinkę / grzebielinkę*: „muszle *grzebiolinek* (*Glycymeridae*) nie wyróżniają się niczym szczególnym. Jak wiele innych gatunków są kuliste lub owalne, z wydatnym wzgórzem. Mają symetryczne, grubościennie połówki o powierzchni pokrytej szerokimi promienistymi żebrami” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 140), „*grzebiolinki*. Ich muszle o kolistym lub owalnym kształcie z wydatnymi szczytami i zewnętrznym więzadłem, są żebrowane lub prawie gładkie. Są znajdowane w piaszczystym lub żwirowym dnie w strefie przybrzeżnej na całym świecie” (Dance 1994: 213), „nie tak powabna jak u perłopława i nie tak kosztowna perła w muszli *grzebielinka* (*Glycymeris*) jest daleko większą rzadkością” (Arthur 1991: 37);

— *karditę grubożebrowaną*: „inny gatunek o nieco dłuższej nazwie *kardita grubożebrowana* (*Cardita crassicostata*) pochodzi z wód Zatoki Kalifornijskiej. Jest niemniej ciekawy, choć pozbawiony łusek i inaczej urzeźbiony. [...] Jak wiele innych gatunków są to muszle grubościennie, ciężkie o spłaszczonych łódkowatych połówkach, na których znajdują się wydatne promieniste żebra” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 149);

— *neptuneę wielożebrowaną*: „ponadto występuje jeszcze cielistą *neptunea wielożebrowana* (*Neptunea polycostata*) pokryta poprzecznymi, szerokimi łuskami — żebrowanymi z głębokich wód Morza Ochockiego” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 82-83);

— *rozkolca pierzastego*: „następnymi na naszej liście są rozkolce, które zamiast kolców mają wypustki całkiem inaczej uformowane od poprzednich. Taki jest pełen wdzięku śnieżnobiały *rozkołek pierzasty* (*Pterynostus alatus*). Na jego powierzchni znajdują się wysokie blaszkowate żebra” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 76);

— *sercówkę żebrowaną*: „wśród nich jest kilka godnych uwagi. Są to *sercówka żebrowana* (*Cardium costatum*) z południowozachodnich wód Afryki. Jej pękata, biała skorupka jest nad wyraz lekka i cieniutka. Pokrywają ją bardzo wyraźne żeberkołuski, wzmacniające konstrukcję muszli, ponadto u wierzchołka znajdują się pomarańczowe promienie. Tego rodzaju żebra o promienistym przekroju występują w wielu sercówkach, tylko że nie są one tak wyraziste i delikatne jak u tego gatunku” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 152);

— *telinę przegowatą*: „*telina przegowata* (*Tellina virgata*) na swojej różowej powierzchni pokryta jest delikatnymi promienistymi żebrowaniami oraz białymi promieniami” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 138);

— *wręgi*: „*wręgi* (*Harpidae*) bezdyskusyjnie należą do jednych z najbardziej atrakcyjnych muszli w świecie mięczków. Nie tyle ze względu na kształt, co na posiadane urzeźbienie oraz delikatnie stosowane barwy i wzory. [...] Piękne muszle *wręg* są bowiem ozdobione jasnymi i ciemnymi żebrowaniami. Biegają one w regularnych odstępach od osi muszli” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 98), „fantazyjne kształty, niezwykle wzory oraz jaskrawe ubarwienie muszli sprawiają, że *wręgi* są jednymi z najbardziej atrakcyjnych konchiologicznych okazów. Muszla charakteryzuje się ciasno ułożonymi, poprzecznymi żebrowaniami” (Dance 1994: 170), „kuliste muszle *wręg* w kształcie harfy pokryte są gładkimi regularnymi żebrowaniami przypominającymi struny harfy. Muszle, długości nawet do 10 cm, często są brązowe, czerwone lub różowe” (*Królestwo zwierząt* 2003: 540), „*wręga* (*Harpa doris*)” (Arthur 1991: 3);

i) *zwoje*, ‘zwinęte w kształt kłęбка, koła, rulonu elementy muszli’, charakterystyczne dla *zwójek*: „*zwójki* (*Volutidae*) to prawdziwa arystokracja w świecie muszli. [...] Niekiedy zdobią je poprzeczne fałdy lub żebra, wszystkie zaś gatunki mają po lewej krawędzi ujścia charakterystyczne silnie wykształcone fałdy — *zwoje*” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 100), „bogactwo kształtów i barwnych wzorów na muszlach *zwójek* sprawiają, że należą one do ulubionych okazów każdego kolekcjonera. Grubościenne muszle o niskiej skrętce, rozdętym ostatnim skręcie i wąskim otworze” (Dance 1994: 172), „*zwójka* (*Cymbium olla*). [...] Cenne *zwójki*. Te duże, pokryte jasnym wzorem muszle, spotyka się w większości mórz, ale najbogatsze

trytony i tryton czarnoplamkowany z kolekcji autorki

turbany z kolekcji autorki

w ich gatunki są przybrzeżne wody Australii. Z racji swego zróżnicowania *zwójki* są lubiane przez kolekcjonerów” (Arthur 1991: 4, 13);

j) *żłobki*, ‘rowki, małe rowki, zagłębienia, wgłębienia, specyficzne dla *przydaczni żłobkowanej*: „*przydacznia żłobkowana*” (Arthur 1991: 17);

k) *karbowania*, ‘fałdowania, marszczenia, zdobiące *żeglarka karbowanego*: „najbardziej efektowny zasobnik spośród wszystkich 10 gatunków *żeglarków* wytwarza niewątpliwie *żeglarek karbowany* (*Argonauta nosoda*). Jest drobnokarbowany, śnieżnobiały bądź lekko niebieskawy” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 168);

l) *pierścienie* przypominające *wyciśnięte pępki* → *ovula pępkowata*: „z kolei najmniejsza z prezentowanych gatunków pospolita *ovula pępkowata* (*Calpurnus verrucosus*) ma po obu końcach jasnej muszli niespotykane u innych gatunków ślimaków różowe pierścienie. Wyglądają, jakby je wyciśnięto w miękkim cieście, a nie na muszli. Ponoć nie mają żadnego praktycznego znaczenia” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 56);

ł) *włoski*, ‘cienkie włosy’, pokrywające:

— *brodatą arkę*: „*brodata arka* (*Barbatia barbata*). Przewana tak dzięki krótkim włoskom pokrywającym muszlę. Muszle te są często zniekształcone, ponieważ w czasie wzrostu dopasowują się do kształtu skalnej niszy” (Arthur 1991: 46), „niektóre gatunki, jak np. *arka brodata* (*Arca barbata*) z Morza Śródziemnego (nazwana tak dzięki krótkim gęstym włoskom pokrywającym brzegi brązowej muszli), jest mocno zniekształcona, gdyż rosnąc, dopasowuje się do skalnej niszy” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 129);

— *turban falisty*: „jest wiele gatunków muszli, które są tak piękne i oryginalne, że niepotrzebna jest ingerencja człowieka. Nie trzeba zewnętrznej powierzchni szlifować, ani też oczyszczać z *periostracum* — zewnętrznej konchiolinowej warstwy występującej na muszli wielu gatunków ślimaków i małż. Ta zewnętrzna »skóra« jest wydzielana przez brzegi płaszczu mięczaka i może być gruba lub cienka, włochata lub gładka, a nawet przypominać ludzkie owłosienie. Gdy pozostaje na powierzchni niektórych okazów, dodaje im tylko dodatkowego uroku. Za wspaniały przykład może tu posłużyć brązowy *turban falisty* (*Astraea undosa*), z wód amerykańskich, który bywa wyposażony w białe wieczko” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 27);

— „*włochate trytony*”: „mniejsze, bardziej liczne gatunki trytonów mają muszle pokryte ciemnym »meszkiem«. [...] Te małe gatunki ślimaków nazywa się często »*włochatymi trytonami*«, choć tak naprawdę wcale nie są one podobne do swych współbraci olbrzymów” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 63), „*włochate trytony*. Niektóre trytony mają jasne ubarwienie, ale za życia pokrywa je zwykle włóknisty meszek, utrudniający ich znalezienie” (Arthur 1991: 13);

4. nazwy „gładkie”, wskazujące na brak urzeźbienia / ornamentacji muszli, jak:

— *chiton gładki*: „niektóre gatunki jak *chiton gładki* (*Chiton lepidochiton*) wyławiane są z 4500-metrowej toni morskiej” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 164);

— *nerita gładka*: „powierzchnia *nerit* bywa zwykle gładka, a wewnątrz porcelanowe. [...] Podobne muszle mają *nerity* z gatunku *nerit gładkich* (*Nerita polita*) z wód Hawajów. Są dwukrotnie większe od *nerit zigzak*, lecz tak samo mają pokrywy grube, gładkie i stosunkowo ciężkie jak na swój wymiar. Dzięki tym właściwościom lepiej opierają się uderzeniom fal” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 36);

5. nazwy „spiralne” — „skręcone”, „zakręcone” i „rozkręcone”, „zawinięte”, dokumentujące fakt, że „muszle zdumiewają zarówno pięknem linii skrętów i spirali, jak i trwałością materiału budowlanego” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 10), o czym przekonują miana:

— *busycon lewoskrętny*: „w rodzinie *Melongenidae* występują również gatunki lewoskrętne, rzadko spotykane w świecie muszli. Ich twarde okrywy są skręcone nie w prawo, zgodnie z ruchem wskazówek zegara, lecz w lewo. Takim jaskrawym przykładem jest *busycon lewoskrętny* (*Busycon contrarium*) z wód Morza Karaibskiego. Jego grubościenna muszla ma na górnej krawędzi szereg dużych spiczastych guzków, na pozostałej zaś części widnieją spiralne żebra. Jednak najbardziej dekoracyjne wydają się szarobrazowe, spiralne pasy połączone poprzecznymi smugami. Taki wybryk natury jest szczególnie mile widziany wśród kolekcjonerów” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 89);

— *spirula*: „skręcone muszle *spiruli* mają, podobnie jak muszle łodzika, wielokolorowe wewnątrz” (Arthur 1991: 19), „w książce tej można odnaleźć jeszcze jedną kategorię muszli — małą wewnętrzną muszlę *spiruli* [...]. *Spirula* to cienkościenna, krucha, luźno zwinięta muszla” (Dance 1994: 21, 249), „skręcone, poprzedzielane muszle *spirul* składają się z komór pełniących funkcję pływaków” (*Królestwo zwierząt* 2003: 543);

— *śrubnik zakrętek*: „ten karaibski gatunek *śrubnik zakrętek* (*Vermicularia spirata*) dorasta do 10 cm długości” (*Królestwo zwierząt* 2003: 541);

— *zatoczek*: „słodkowodny ślimak *Planorbis* (*zatoczek*) ma muszlę zwiniętą prawie w jednej płaszczyźnie” (Taylor 1993: 27);

— *zawitka*: „*zawitka* to mocna muszla o ostro zakończonym szczycie i ostro opadających (zawiniętych) skrętach” (Dance 1994: 51);

— *rozkręcone muszle*: „*rozkręcone muszle*. Muszle ślimaka *Siliquaria* z początku są zwinięte spiralnie jak śruba, lecz w miarę wzrostu skręty rozwijają się i stają się nieregularne” (Arthur 1991: 13);

zwójka cesarska z kolekcji autorki

czaszółki z kolekcji autorki

6. nazwy (od)morficzne <od gr. *morphè* ‘kształt, postać’>, potwierdzające spostrzeżenia, że: 1) „niektóre z muszli przypominają czarkę lub ucho, ale znacznie częściej mają kształt odwróconego bąka lub korkociągu. Muszle wielu grup mają kształt gruszkowaty, wrzecionowaty, baryłkowaty lub maczugowaty. [...] Kształty muszli małżów są mniej zróżnicowane niż ślimaków; rzadko przypominają one dysk lub wachlarz, częściej zaś mają kształt trójkątny, tak jak u rogowców. [...] Niektóre małże mają muszle o kształcie nieregularnym, a tylko nieliczne z nich sercowatym” (Dance 1994: 20-21), 2) „z uwagi na niezwykle kształt niektórym gatunkom muszli nadano atrakcyjne nazwy, jak »grzebień Wenery«, »gwiazda triumfująca«, »kamienne serce«, »trąba tryton«, »skorpion«, »korkociąg«, »ząb słonia«; ponieważ »muszle bywają [...] uchowate, sercowate, wrzecionowate, jajowate, wieżyczkowate, stożkowate, rurkowate, [...] a nawet w formie młota, bądź nieregularne” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 10), reprezentowane przez:

a) określenia wskazujące na podobieństwo kształtu / postaci muszli do różnych przedmiotów:

— *ark*, ‘tu: starych łodzi’ → *arki*: „muszle *ark* (*Arcidae*) są niewielkie, ciężkie, grubościennie. Najczęściej bywają mocno wydłużone, rzadziej w kształcie trapezu. Gdy mają obie połówki zamknięte, przypominają starą łódź — arkę albo kadłub starożytnego korabia” (Dworczyk, Dworczyk 2002: 128), „najliczniejsze są muszle o kształcie łódkowatym, podobnie jak u *ark*” (Dance 1994: 21);

— *kadłuba starożytnego korabia* → »*korabki*«: „gdy mają obie połówki zamknięte, przypominają starą łódź — arkę albo kadłub starożytnego korabia. Stąd ich druga nazwa »*korabki*«” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 128);

— *łodzi* → *łodzik*: „łacińska nazwa rodziny *łodzików* (*Nautilidae*) — *Nautilus* pochodzi od słowa *nauta*, co znaczy żeglarz lub właściciel jednostki morskiej. [...] Lekkie, cienkościennie i podobne do hełmów lub łodzi o zaokrąglonym dnie. Łodziki są prawie w całości zbudowane z warstwy porcelanowej i perłowej. Ich zwinięte spiralnie w jednej płaszczyźnie muszle można zobaczyć jedynie w przekroju. Na zewnątrz łodzik wygląda bardzo efektownie — na gładkim kremowym lub białym tle odcinają się ostro nieregularnie czerwone pasma, rozchodzące się od środka muszli” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 172), „*łodzik* (*Nautilus*). [...] Muszla *łodzika* w przekroju. Muszla *łodzika* zbudowana jest inaczej: każdy odcinek spirali zostaje odgrodzony. [...] Wnętrze muszli *łodzika* podzielone jest na wiele komór wypełnionych gazem, co ułatwia pływanie” (Arthur 1991: 8, 10-11, 19), „*łodzik*. Komory tej lekkiej muszli są wypełnione gazem, który decyduje o ich pływalności. Lekka, cienkościenna muszla jest zwinięta spiralnie. Muszla jest wewnątrz przedzielona przegrodami, a powstałe w ten sposób komory są ze sobą połączone rurką; swobodnie pływająca” (Dance 1994: 248), „muszla *łodzika* może mieć ponad 20 cm średnicy. Składa się z ułożonych kolejno, wypełnionych gazem komór” (*Królestwo zwierząt* 2003: 543);

— *stateczka* → „*stateczek*”: „gdy łodzik (*Nautilidae*) przesuwają się w głąb ostatniej komory, spręża gaz zmniejszając tym samym wyporność swego »stateczku«” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 173);

— *śmigieł* → *arka śmigłowa*: „z kolei żółtobiała *arka śmigłowa* (*Trisidos tortuosa*) z wód wschodniej Australii zadziwić może każdego rzadko spotykanym kształtem muszli: jej silnie skrzycone połówki po zejściu się będą rozchodzić się w dwóch przeciwnych kierunkach” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 129);

— *ampulek* → *bulla ampułkowa*: „z kolei mniejsza od niej szarobrązowa *bulla ampułkowa* (*Bulla ampulla*) z wód Australii jest upstrzona brązowo-purpurowymi plamkami” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 118);

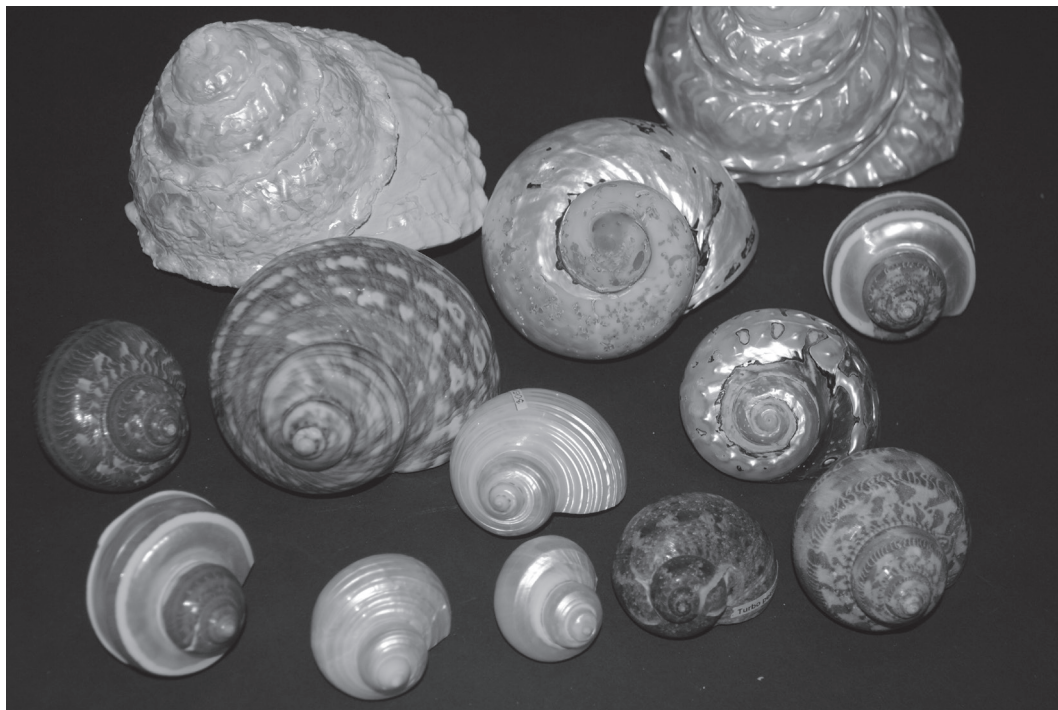
— *brzytwy* → *brzytwa morska*: „*brzytwa morska* (*Solen vagina*) wyglądem przypomina staromodną brzytwę” (Arthur 1991: 43);

— *czarciego paznokcia* → „*czarci paznokieć*” / „*czarci paznokieć od nogi*”: „jurajska ostryga z rodziny *Gryphaea* ma grubą, zakrzywioną muszlę. Nadal popularnie nazywana jest »czarcim paznokciem« lub »czarcim paznokciem od nogi«, mimo że diabeł jest zwyczajowo przedstawiany z kopytami” (Taylor 1993: 16);

— *odwróconych miseczek, czareczek, czaszeczek*, ‘tu: naczyń, stożkowatych *czapeczek* → *czaszołki*: „*czaszołki* (*Patellidae*) swoim kształtem przypominają odwrócone miseczki lub stożkowate *czapeczki*” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 33-34), „muszle *czaszołek* są zazwyczaj bardzo zniszczone albo porośnięte glonami i innymi organizmami morskimi” (Arthur 1991: 33), „pierścienie pozostałe po muszlach *czaszołek* są częstym znaleziskiem. Stożkowaty wierzchołek może być wydziobany przez ptaka, rozwiercony przez drapieżnego ślimaka albo odłamany przez głaz” (Parker 1994: 59), „*czaszołki*” (*Królestwo zwierząt* 2003: 540), nazywane też *czareczkami*: „*czaszołki* zwane też *czareczkami* [...]. To, co je odróżnia od *czareczek* (*czaszołek*)” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 33-34), „*czareczki* (*czaszołki*) to solidne okrągłe muszle o kształcie tarczy lub *czapeczki*” (Arthur 1991: 48), „*czareczka*” (Durrell, Durrell 1995: 226);

— *dysku* → *dysk*: „natomiast mieszkańcy Afryki obcinali płaski wierzchołek *stożka bukowego* (*Conus betulinus*), nadając mu formę *dysku* o nazwie *mpande disks*” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 114);

— *hełmów rzymskich gladiatorów* → spotykanych w dwóch synonimicznych / tautonimicznych nazwach: 1) *hełmy*: „*przyłbice* (*Cassidae*), zwane też *hełmami*, swoją nazwę wzięły od hełmów rzymskich gladiatorów. Ich ciężkie, masywne muszle przypominają te hełmy” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 58), „*hełmy*. Te potężne, kolorowe, atrakcyjne muszle przypominają swym wyglądem hełmy gladiatorów. Muszle mogą mieć długość powyżej 30 cm” (*Królestwo zwierząt* 2003: 540) i 2) *przyłbice*: „muszle *przyłbic* (*Cassis*) — barwne i masywne konchy tych ślimaków wykazują znaczne podobieństwo do hełmów rzymskich gladiatorów, stąd ich nazwa” (Sobczak, Sobczak 1998: 254), „barwne i masywne *przyłbice* (*Cassis*) wzięły swoją nazwę od

turbany z kolekcji autorki

turbany z kolekcji autorki

podobieństwa do hełmów rzymskich gladiatorów” (Arthur 1991: 13), „*przyłbica (hełm)* to muszla o niskiej skrętce i bardzo szerokim ostatnim skręcie, który może być ornamentowany guzami, żebrami lub fałdami wzrostu” (Dance 1994: 79);

— *kamyków* → „*kamyki*”: „te »*kamyki*« to twarde muszle, które stają się z czasem skamieniałościami” (Parker 1994: 10);

— *kamiennych nabo*i → *kamienne nabo*je: „»*kamienne nabo*je« to skamieniałe muszle wewnętrzne belemitów — wymarłych głowonogów” (Parker 1994: 10);

— *kolczug* → „*kolczugi*”: „chitony, muszle o ośmiu złączonych płytkach, zwane też »*kolczugami*«, są pospolite na skalistych wybrzeżach” (Parker 1994: 26);

— *krętych schodów* / *kręconych schodów*, jak: → 1) „*architektonika*”: „wszystkie »*różne wiatrów*« mają spłaszczone muszle, których wzrost zwoi odbywa się wzdłuż ciągłej, gładkiej linii spiralnej. Od strony spodniej mają zbliżoną budowę: w środkowej części podstawy znajduje się głęboki dołek osiowy, którego krawędzie przypominają kręcone schody i stąd nazwa »*architektonika*«” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 44), 2) *krętoschód*: „*krętoschód (Epitonium scalare)* ma jedną z najbardziej charakterystycznych muszli przypominających kręte schody” (Arthur 1991: 3, 14), 3) *krętoschody* zwane też *schodówkami*: „*krętoschody (Epitoniidae)* występują również pod nazwą schodówek, a obydwa te określenia mają podkreślić podobieństwo tych atrakcyjnych muszli do kręconych schodów” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 47) lub *skalariami*: „*skalarie (schodówki)*. Nazwa tych muszli nawiązuje do podobieństwa budowy tych atrakcyjnych i delikatnych muszli do kręconych schodów” (Dance 1994: 53);

— *krętej klatki schodowej* → *skrępa piramidalny*: „jeśli już mowa o obróbce muszli, to warto przy okazji spojrzeć na przeciętą skorupę *skrępa piramidalnego (Tectus pyramis)*, aby docenić doskonałość muszli ślimaczej. Swoją budową przypomina krętą klatkę schodową ze stopniami biegnącymi wokół centralnej osi. Dawni architekci tworzyli na jej wzór formę schodów barokowych w projektowanych przez siebie budynkach. Ten fakt natchnął również Leonarda da Vinci do zaprojektowania spiralnych schodów w Blois, zaś amerykańskiego architekta Franka L. Wrighta do jego własnych prac architektonicznych” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 21);

— *harfy* → *harfa*: „muszle *wręg* zwanych też *harfami*. Te piękne muszle wzięły swą nazwę od gładkich żeberk biegnących w regularnych odstępach, przypominających struny harfy” (Arthur 1991: 12), „*wręgi (Harpidae)* mają na swojej cienkościennej powierzchni duże i bardzo charakterystyczne dla tej rodziny poprzeczne żebra. Są one symetrycznie rozmieszczone na kulistej muszli i swoim wyglądem sugerują struny harfy. Stąd też ich potoczna nazwa »*harfa*«” (Dworczyk, Dworczyk 98);

— *liry* → *lira*: „określenie »elegancka« i »wspaniała« może także odnosić się do zwójek z rodzaju *Lyria*. Owa nazwa łacińska sugeruje starodawny instrument muzyczny — lirę, do której strun podobne są omawiane gatunki” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 104);

— *mitry* → *mitra*: „nazwę *mitra* (*Mitridae*) nadano tej rodzinie z uwagi na podobieństwo muszli do odświętnego nakrycia głowy dostojników kościelnych. Są one smukłe, o zabarwieniu jaskrawym, a ich powierzchnię zdobią spiralne rowki lub wypustki. Ujścia mają wąskie, wargę zewnętrzną gładką lub pomarszczoną, a wargę wewnętrzną ząbkowaną” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 93), „muszle *stożków* i *mitr* to jedne z największych i najbardziej ozdobnych muszli raf koralowych. Choć należą do różnych rodzin, są jednakowo cenione dzięki barwnym wzorzystym muszłom” (Arthur 1991: 50);

— *mitry biskupiej* → *mitra biskupia*: „*mitra biskupia*. Kształt muszli przypomina nieco mitrę biskupią. Muszla jest biała ze spiralnymi szeregami pomarańczowych kropek i kwadratowych plamek na skrętach” (Dance 1994: 161), „największym gatunkiem w tym gronie jest *mitra biskupia* (*Mitra mitra*) z wód Pacyfiku o wysokości 17 cm. Rzeczywiście przypomina ona swoim kształtem mitrę biskupią. Na swej białej, gładkiej i błyszczącej powierzchni ma szereg spiralnie ułożonych okrągłych lub prostokątnych pomarańczowych plamek” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 93);

— *mitry papieskiej* → *mitra papieska*: „*mitra papieska* (*Mitra papalis*) z wód Indopacyfiku. [...] Łatwo ją rozpoznać po charakterystycznych schodkowatych skrętach. To powoduje, że wydaje się najelegantszą ze wszystkich i tym samym godną obiektywu” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 93), „*mitra papieska* z Oceanu Indyjskiego to piękna biała muszla w rudobrazowe plamki” (Staněk 1972: 45), „*mitra »papieska«* (*Mitra papalis*)” (Arthur 1991: 50);

— *mitry pontyfikalnej* → *mitra pontyfikalna*: „*mitra pontyfikalna* (*Mitra stictica*) z wód Indopacyfiku” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 93);

— *młota* → *młot*: „przedstawiciele rodziny *okszy* (*Malleidae*) odznaczają się niespotykanym wśród innych małż kształtem muszli. Jest on nieregularny, wydłużony, a swoiste »skrzydła« przypominają jasny bądź ciemny młot inkrustowany koralowcami” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 132);

— *młotka* → *młotek*: „*młotek*. Wydłużona muszla o falistych brzegach. »Skrzydła« nadają jej kształt litery T. Muszla ta przypomina inkrustowany koralami młotek” (Dance 1994: 217);

— *ozdobnego grzebienia* → *przegrzebki*: „łacińska nazwa rodziny *przegrzebki* (*Pectinidae*) — *Pecten* oznacza grzebień, wiele bowiem gatunków, dzięki swej odpowiednio ukształtowanej powierzchni, rzeczywiście przypomina ozdobny grzebień, podtrzymujący kobiece włosy” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 141), „muszla

skrzypki z kolekcji autorki

skrępy z kolekcji autorki

przeźrebka tkwiąca wewnątrz gąbki” (Arthur 1991: 61). „Ta kopalna muszla o jednej skorupie płaskiej, drugiej wypukłej, należy do *przeźrebka* (*Pecten*) z pliocenu. Żeberka na obu skorupach zazębiają się” (Taylor 1993: 26);

— *wachlarza* → *muszla-wachlarz*: „oto *muszla-wachlarz*, górna skorupa muszli *przeźrebka*. Wiek świeżo złowionego okazu można ocenić, licząc roczne pierścienie przyrostowe” (Parker 1994: 59);

— *półmiska* → *półmisk*: „swoisty kształt muszli *przeźrebka* czyni z niej naturalny *półmisk*” (Arthur 1991: 35);

— *maczugi* → *rozkołec maczugowaty*: „do grupy tej należy również, przypominający maczugę, rzadki *rozkołec maczugowaty* (*Pterynotus elongatus*) z wód Pacyfiku o wydłużonej, białej i ciekawie uformowanej skorupie z różowym ujściem” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 76);

— *wisiorka* → *rozkołec wisiorek*: „*rozkołec wisiorek* (*Chicoreus aculeatus*)” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 74);

— *bąka*, ‘tu: dziecięcą zabawkę’ → *skrępy*: „kształt muszli *skrępów* przyrównuje się do dziecinnej zabawki, tak zwanego bąka. Jest on spiralny, stożkowaty; okazy są małe lub średniej wielkości” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 21), „*skrępy* mają stożkową muszlę dochodzącą do 3 cm wysokości, o płaskiej, okrągłej podstawie. [...] Niektóre *skrępy* są jaskrawo ubarwione” (*Królestwo zwierząt* 2003: 541), znane też jako *bączki*: „*bączki* (*Calliostoma*) to stożkowate pokryte paskami i cętkami muszle spotykane w Morzu Czerwonym” (Parker 1994: 27);

— *kostek do gry* → *kostki*: „*kostki* — małe muszelki ślimaka porcelanki (łac. *Cypraea moneta*), zdobiące główkę góralskiego kapelusza, naszyte na pas czerwonego rzemienia” (Piskorz-Branekova 2006, t. 1: 198);

— *puzderka na biżuterię* i *kasetki na biżuterię* → *puzderka na biżuterię* i *kasetki na biżuterię*: „muszle zielek i zawiąsników kolczastych często nazywane są *puzderkami na biżuterię* lub *kasetkami na biżuterię*, z uwagi na wyjątkowo szczelne zamknięcie obu skorupiek. Można powiedzieć, że są one same klejnotami” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 150);

— *skrzydła anioła* → „*skrzydła anioła*”: „wyjątek stanowi piękna muszla »*skrzydła anioła*« (*Cyrtopleura costata*) z wód Atlantyku. W pełni zasługuje na miano »*skrzydła anioła*«. Jej wąskie, śnieżnobiałe połówki są cienkościenne i dość kruche. Powierzchnię zewnętrzną pokrywają rzędy ostrych pilnikowatych żeberk z rowkowatymi łuskami, które są węższe i rzadziej umieszczone w przedniej części” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 130), „»*skrzydła anioła*«. Prawdopodobnie jedyny gatunek *Pholadidae*, który można określić jako piękny, o cienkościennej, prześwitującej i kruchej muszli. [...] Muszla jest jednolicie biała” (Dance 1994: 245),

„skałotocz »skrzydło anioła«” (Arthur 1991: 49), „muszla »skrzydła anioła« ostrym żebrowaniem przypomina koronkę wiertniczą, stosowaną w wierceniach mających na celu poszukiwanie ropy” (Parker 1994: 42);

— *starożytnych lampek oliwnych* → *muszle lampowe*: „muszle ramienionogów są zwane *muszlami lampowymi*, gdyż niektóre z nich przypominają starożytne lampki oliwne. Otwór na knot odpowiada w muszli otworowi na nóżkę” (Taylor 1993: 25);

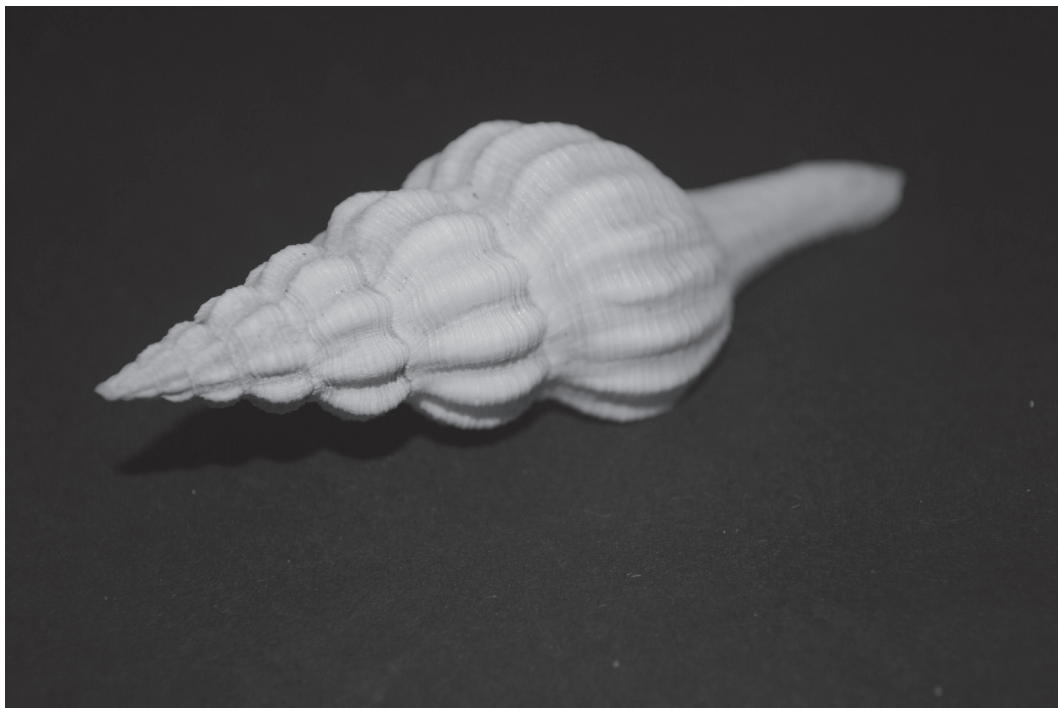
— *stożków* → *stożki*: „dwustożkowate, bardzo solidne muszle *stożków* mogą być grubościennie lub lekkie, o płaskim szczycie lub wysokiej skrętce, gładkie albo ze spiralną ornamentacją. Dzięki wielkiej różnorodności ubarwienia i wzorów są one ulubionymi muszlami kolekcjonerów. [...] *Stożki* to grubościennie ciężkie lub lekkie muszle o niskiej, wklęsłobocznej skrętce kończącej się ostro zakończonym szczytem” (Dance 1994: 185), „muszle *stożków* (*Conidae*) wyglądają, jakby były utworzone z dwóch części, które są połączone ze sobą podstawami. Górny stożek jest mały i szeroki, z wyraźnie zaznaczonymi spiralnymi skrętami; dolny stożek, będący ostatnim skrętem — wysmukły i rozcięty wzdłuż długim, wąskim ujściem o ostrej wardze zewnętrznej. Jego wierzchołek bywa płaski lub spiczasty, gładki lub spiralnie urzeźbiony” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 110), „*stożek* (*Conus*). Muszle *stożków* należą do najbardziej poszukiwanych” (Arthur 1991: 12, 50), „wzorzysta muszla *stożka*” (*Królestwo zwierząt* 2003: 540);

— *świderków* → *świdarki*: „jednak ubarwienie i wzór na muszlach *świderków* (*Terebridae*) są znacznie atrakcyjniejsze od wieżyczników, ponadto powierzchnia jest zwykle gładka, błyszcząca, czasem z poprzecznymi i podłużnymi żebrami lub guzami” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 107), zwanych też *świdrowcami*: „*świdrowce*” (Durrell, Durrell 1995: 226);

— *świdrów* → *świdry*: „*Terebra maculata* jest największą muszlą z grupy zwanej »*świdrami*«. Te długie wysmukłe muszle spotyka się głównie na tropikalnych plażach. Muszla *świdra* osiąga 15-20 cm długości” (Arthur 1991: 43), „*świdry*. Większość z wielu setek odmiennych gatunków należących do tej rodziny ma muszle długie, smukłe i błyszczące; niektóre z nich mogą być grubościennie i ciężkie” (Dance 1994: 195);

— *dzidy* → *świderek terebra dzida*: „[...] a także biały *świderek terebra dzida* (*Terebra lanceata*), podobna kształtem do ostrza lancy. Powierzchnie tej drugiej zdobią cienkie i równo ułożone poprzeczne brązowe paseczki” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 107);

— *pagody*, ‘świątyni buddyjskiej lub innej budowli kultowej we wschodniej i południowej Azji, w kształcie bogato zdobionej, wielokondygnacyjnej wieży o piętrach podzielonych wygiętymi ku górze daszkami’ <port. *pagode*, być może z sanskr. *bhagavati* ‘święta, boska’> → *pobrzeżka tektaria pagoda*: „*pobrzeżki* bywają zwykle ciemnobrązowe lub szare i przeważnie niepozorne, choć zdarzają się wyjątki ciekawie urzeźbione

fisinus wrzecionowaty z kolekcji autorki

tibia wrzecionowata z kolekcji autorki

i o barwach jaskrawych. Do takich zaliczyć można kremową, pięknie rzeźbioną *pobrzeżkę tektarię pagodę*, (*Tectarius pagodus*) z wód Filipin” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 35);

— *korkociagu* → *tibia wrzecionowata*: „*Tibia wrzecionowata* (*Tibia fusus*) z wód Filipin ma unikatowy kształt, przypominający korkociąg. Smukła muszla o długiej i prostej, jak dzida, i igłowej rynnie syfonalnej jest u dołu wyposażona w wyrostek osiągający długość pozostałej części muszli (w sumie cała muszla ma 31 cm). Ów szpikulcowaty wyrostek, stanowiący część wargi zewnętrznej ujścia, chroni ją przed zatonieniem w mulistym dnie” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 41);

— *trąb*, jak: → 1) *trąbiki*: „rodzina *trąbików* (*Buccinidae*) należy do bardzo licznych, których muszle występują zarówno w wodach tropikalnych, jak i arktycznych. [...] Większość *trąbików* ma muszle o wydłużonym, wrzecionowatym lub pękatym kształcie” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 82), „w ostatnim zwoju *trąbika* powstał duży otwór, przez który widać spiralną strukturę muszli oraz jej oś — wrzeciono” (Parker 1994: 59), „*trąbiki*” (Arthur 1991: 14), „*trąbik*” (Durrell, Durrell 1995: 214, 226) i 2) „*trąby*”: „owe ogromne muszle trytonów, prawdziwe »*trąby*«, ozdobione brązowymi półksiężycowymi plamami miały orszakowi władcy mórz, Posejdonowi, dodawać splendoru” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 63);

— *turbanów* → *turbany*: „muszle rodziny *turbanów* (*Turbinidae*) należą do dużej grupy, liczącej kilkaset gatunków. Są podobne do skrzepów, z którymi są spokrewnione. Większość gatunków osiąga średnie rozmiary. Są one zwykle masywne, stożkowate, o powierzchni gładkiej bądź urozmaiconej licznymi kolcami, rowkami, małymi guzami. Mają ubarwienie żywe, a wewnątrz ich ujścia jest wyścielone masą perłową” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 27), „przekrój przez muszlę *turbana*. [...] *Turbany* mają masywną, ciężką muszlę o wnętrzu z masy perłowej” (Arthur 1991: 11, 13);

— *wież* → *wieżyczniki*: „*świderki* i *wieżyczniki* (*Turritellidae*) odróżnia od innych rodzin niezwykle wydłużony kształt” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 107), „*wieżycznik* (*Turritella*) to muszla o wielu zwojach” (Arthur 1991: 43), „*wieżycznik*. Cienka i lekka muszla o wydłużonym kształcie i spiralnie krzyżujących się żeberkach” (Dance 1994: 48) „*wieżycznik*” (Durrell, Durrell 1995: 226);

— *czółenka tkackiego* → *wolwa wydłużona*: „nieco innym odcieniem bieli, przechodzącym w róż, szczyty się *wolwa wydłużona* (*Volva volva*) z wód Indopacyfiku. Ta gładka i błyszcząca muszla swoim oryginalnym kształtem przypomina czółenka tkackie. Jej długie wyrostki są puste i otwarte wewnątrz, zaś ich kolce bardzo cienkie” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 56);

— *indiańskiego zdrewniałego czółna kanu*, ‘łodzi indiańskiej o szkieletcie z drewna jodły, pokrytym korą brzożową’, <ang. *canoe*, z hiszp. *canoa*, z karaib. *kanava*> → *zdrewniałe czółno kanu*: „do tych pierwszych

należy *zdrewniałe czółno kanu* (*Scaphander lignarius*) z wód Morza Śródziemnego i Atlantyku o największej muszli, osiągającej prawie 7 cm. Jest ona całkowicie pozbawiona wzorów, lecz wyróżnia się elegancką sylwetką, przypominającą indiańskie kanu” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 118);

— *szynki* → *przyszynka*: „*szołdra — przyszynka*” (Nowa encyklopedia... 1997, t. 6: 199), „*szołdra*. Cienkościenne, łopatkowate połówki muszli są lekko wygięte ku dołowi. Promieniste żebra wykształcają w miarę wzrostu rowkowate lub rurkowate łuski. Między połówkami muszli na tylnym, szerokim końcu, znajduje się szeroka szczelina” (Dance 1994: 215), „*muszla młodej szołdry (Pinna)*. [...] Młody okaz *szołdry*” (Arthur 1991: 17) ← *ap. szołdra*, ‘szynka’ (Brückner 1985: 551);

b) nazwy sugerujące podobieństwo do desygnatów biblijnych i mitologicznych, jak:

— *Arka Noego* ← *Arka Noego*, ‘statek Noego’ <łac. *arca* ‘kosz; skrzynia’>: „*Arka Noego*. Bardzo wydłużona muszla o szczytach przesuniętych ku tylnemu końcowi i zamku z licznymi drobnymi ząbkami” (Dance 1994: 211), „*Arka Noego (Arca noae)* z wód wschodniego Atlantyku o powierzchni w zygzakowate i mało wyraźne brązowe smugi występujące na skałach do głębokości 100 metrów” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 129);

— *weselne ciasto Wenery* ← *ap. konstrukcja weselne ciasto* + deonim *Wenera*, ‘rzymska bogini miłości’: „w naszym przeglądzie nie może zabraknąć *Callanaitis disjecta* z wód Australii zwanym *weselnym ciastem Wenery*. Wokół tej białej delikatnej muszli biegnie kilka koncentrycznie ułożonych ni to blaszek, ni to łusek. Są to bardzo cienkie żeberka załamane w pobliżu przedniej krawędzi. Świeżo wyłowiona muszla ma blaszki zabarwione na różowo i wtedy jeszcze bardziej przypomina kolorowe weselne ciasto Wenery” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 158-159);

c) nazwy (od)geometryczne, bowiem „muszle bywają kuliste, [...] wrzecionowate, owalne, prostokątne, trójkątne” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 10), jak:

— *figa morska wysmukła* ← *ap. wysmukła*: „największą w tej mało licznej w gatunki rodzinie (*Ficidae*) o średnich i dużych rozmiarach muszli jest pomarańczowobrazowa *figa morska wysmukła (Ficus gracilis)* z wód Tajwanu, wielkości 18 cm. Jej ozdoba są poprzeczne, zygzakowate smugi, a na dodatek spiralne spłaszczone żebra. Ujście ma szerokie, wydłużone, wewnątrz lśniące” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 62);

— *fisinus wrzecionowaty* ← *ap. wrzecionowaty*, ‘tu: wydłużony’: „niektóre gatunki występujące w rodzinie *Fasciolaridae* mają wyjątkowo wydłużone kształty. Do nich należy biały *fisinus wrzecionowaty (Fisinus colus)* z wód Filipin z poprzecznymi żebrami i brązowymi plamkami między guzkami” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 85);

turbany z kolekcji autorki

turbany z kolekcji autorki

— *okładniczka* ← ap. konstrukcja *opływowo okładać*, ‘tu: otaczać’: „muszle *okładniczek* są gładkie i mają ostre krawędzie” (Dance 1994: 54), „*okładniczka*. Długa, wąska i opływowa muszla” (Durrell, Durrell 1995: 214), „długie wysmukłe połówki muszli *okładniczek*. [...] Muszle *okładniczek* mają wydłużone, cylindryczne kształty” (Królestwo zwierząt 2003: 539);

— *porcelanka walcowata* ← ap. *walcowata*: „*porcelanka walcowata*” (Arthur 1991: 13);

— *tryton kanciasty* ← ap. *kanciasty*: „wśród wielu gatunków »włochatych trytonów« na szczególną uwagę zasługuje złotobrzowa muszla *trytona kanciastego* (*Cymatium femorale*) z Morza Karaibskiego, przypominająca nieco zarysem trójkąt” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 63-64);

d) nazwy „zniekształcone” i „nieeleganckie”, uwydatniające nieforemne, nieregularne, a także niegeometryczne kształty niektórych okazów muszli:

— *wykrzywione muszle* ← ap. *wykrzywione*: „*wykrzywione muszle*. Znane głównie z mórz tropikalnych muszle *Distorsio* mają dziwne spłaszczone i powykręcane kształty. Należą do rodziny *trytonów*, ale są też blisko spokrewnione z »żabimi muszlami«” (Arthur 1991: 12);

— *szponiatka zniekształcona* ← ap. *znieształcona*: „mniejsza od niej jest *szponiatka zniekształcona* (*Lambis chiragra arthritica*) z Oceanu Indyjskiego” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 40);

— *szponiatka artretyczna* ← ap. *artretyczna*: „mniejsza od niej jest przysadzista i pająkowata *szponiatka artretyczna* (*Lambis chiragra*) z wód Pacyfiku [...], udekorowana brązowymi plamami i cętkami, przypominającymi do złudzenia skórę tygrysa” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 40);

— *wręga wybrzuszona* ← ap. *wybrzuszona*: „z kolei większa od niej pospolita *wręga wybrzuszona* (*Harpa cabritii*) z wód Afryki Wschodniej może nie posiada tak eleganckiego kształtu jak poprzedniczka, lecz za to dysponuje bogatym wzorem” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 98);

e) nazwy (od)zoomorficzne, nawiązujące do tego, że określony „wapienny domek” jest, pod jakimś względem, podobny do kształtu konkretnego zwierzęcia lub kształtu części jego ciała, albo jego umaszczenia lub „wytworu”:

— *byczego pyska* → „*byczy pysk*”: „jedną z nich jest *przyłbica czerwona* (*Cypraea cassis rufa*) z Indopacyfiku, zwana powszechnie »*byczym pyskiem*«. Spód ma pomarańczowoczerwony, a wzdłuż wargi zewnętrznej ciągnie się na całej długości ponad 20 zębów. Zęby i fałdy na wardze wewnętrznej są białe, a przestrzenie między nimi ciemnobrązowe. Kształt muszli upodabnia ją do byczego pyska” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 60), „*przyłbica »byczy pysk«*” (Arthur 1991: 13);

— *koguciego grzebienia* → 1) „*grzebień koguta*”: „jest wśród ostryg gatunek, którego muszle godne są obiektywu. Nie tyle ze względu na kolorystykę, co nietypowy kształt. Jego muszla przypomina do złudzenia

grzebień koguta, o czym zresztą zwykła mówić nazwa gatunkowa. Ciemnopurpurowy grzebień koguta (*Lopha cristagalli*), bo o niej mowa, jest wyposażona w dwie mocne grubościennie i silnie pofałdowane połówki. Przy krawędziach tworzą one kilka ostrych załamów w kształcie litery V. Zygzakowate łuki obu połówek idealnie pasują do siebie. Powierzchnia »grzebienia koguta« jest szorstka jak kawał surowej skóry i pokrywają ją drobne guzki» (Dworczyk, Dworczyk 2001: 131), »grzebień koguta«. Każda połówka tej mocnej, grubościennej muszli jest ostro pofałdowana, tworząc serie 4-6 ostrych łuków przy krawędziach; łuki obu połówek pasują do siebie. Łuki mają kolczaste wyrostki zwiększające się ku szczytowi. Powierzchnia jest pokryta drobnymi guzkami. Muszla może być bardziej pomarszczona i często pokryta łuskowatymi fałdami» (Dance 1994: 223), »ostryga *Lopha cristagalli* grzebień koguta« (Arthur 1991: 17); 2) skrzydełnik koguci: »niemniej ciekawy kształt ma brązowy środkowoamerykański skrzydełnik koguci (*Strombus gallus*). Jego znacznie wydłużony wyrostek jest, niczym grzebień koguta, wysunięty ponad wierzchołek, a rynna syfonalna wygięta u podstawy» (Dworczyk, Dworczyk 2001: 40);

— języka flaminga → język flaminga: »warto jeszcze wspomnieć o karaibskim gatunku, języku flaminga (*Cyphoma gibbosum*), którego muszla jest ładząco podobna do języka flaminga. Wyróżnia się on od reszty w rodzinie pomarańczową barwą pokrywającą jej zewnętrzną powierzchnię» (Dworczyk, Dworczyk 2001: 56);

— skamieniałych w locie jaskółek → kamienne jaskółki: »w Chinach kopalne muszle pewnych ramienionogów (*Spirifery*) są zwane szijjen (kamienne jaskółki) i wciąż są używane jako lekarstwo», znane też jako skrzydlate muszle: »skrzydlate muszle» (Taylor 1993: 17);

— zęba / kła / ciosu słonia → 1) kielczak: »ta mocna i lekko lśniąca muszla kielczaka (*Dentalium elephantinum*) ma charakterystyczny ząb na zaostrozonym końcu. [...] Muszla kielczaka jest otwarta z dwóch stron, zwężająca się stożkowato, podobna do »kła« słonia» (Królestwo zwierząt 2003: 542), »muszle kielczaków bardzo się różnią wyglądem od innych skorupki. Mają lekko wygiętą rurkę, otwartą na obu końcach i podobną do ciosu słonia. [...] Muszle te są mało zróżnicowane i dość monotonne pod względem kształtu. Powierzchnie mają najczęściej białe, gładkie, ale zdarza się też, że są pokryte podłużnymi żebrami i koncentrycznymi liniami» (Dworczyk, Dworczyk 2001: 166); 2) kielczak słoniowy: »zwłaszcza gatunki tropikalne mają muszle o ładnych kolorach, jak np. zielonkawa twarda okrywa kielczaka słoniowego (*Dentalium elephantinum*) z wód Filipin, którą już Linneusz przyrównywał do ciosu słonia. Muszla na całej swej długości jest dodatkowo wzmocniona przez 10 podłużnych żeber, zaś między nimi biegną mniej wyraźne żeberka i wycięte rowki. Jej powierzchnia jest ciemnozielona przy szerszym ujściu, a tylny koniec przechodzi w biel» (Dworczyk, Dworczyk 2001: 167), »kielczak »słoniowy«» (Arthur 1991: 18); 3) »cios słonia«.

szponiatki z kolekcji autorki z kolekcji autorki

trąbik z kolekcji autorki z kolekcji autorki

Wszystkie muszle o kształcie przypominającym cios słońa należą do mięczaków z rodziny walconogów. Różnią się między sobą tylko długością i stopniem zakrzywienia” (Dance 1994: 21), „z kolei łódkonogi, zwane walconogami lub zębikowatymi, dysponują muszlą podobną do *ciosu słońa*. Jest ona lekko zagięta i otwarta na obu końcach” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 10);

— *końskich uszu* → „*końskie uszy*”: „te muszle (*Fascilaria*) wrzecionowatego kształtu nazywa się »*końskimi uszami*«. Muszla ta osiąga długość do 23 cm” (Królestwo zwierząt 2003: 541);

— *kopyta końskiego* → *kopytnica*: „z kolei wspomniany już *hipopus plamisty* (*Hippopus hippopus*) z Pacyfiku jest podobny nieco do kopyta końskiego i stąd jego polska nazwa — *kopytnica*” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 162)

— *nogi pelikana* → 1) *nogi pelikanie*: „jeśli szukamy muszli o nietypowych kształtach, to nie wolno nam pominąć rodziny *nogi pelikanie* (*Aporrhaidae*). Już sama nazwa sugeruje unikatową sylwetkę tych osobników. *Nogi pelikanie* mają niewielkie muszle z silnie rozszerzoną i spłaszczoną wargą zewnętrzną, przypominającą kształtem stopę niektórych ptaków. Liczba i kształt występujących palcowatych wypustek bywa zmienna u różnych gatunków” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 81); 2) *noga pelikana*: „muszle »*noga pelikana*« (*Aporrhais pespelecani*), o specyficznych »palcach«, chętnie zbierano w XIX wieku wykorzystując je w dziełach »sztuki muszlowej«” (Arthur 1991: 43), „*noga pelikana*. Wargę zewnętrzną dorosłych muszli jest rozszerzona i kształtem przypomina stopę niektórych ptaków z błoną pławną” (Dance 1994: 56);

— *smukłej sylwetki i umaszczenia jelenia* → *porcelanka jelenia*: „w świecie porcelanek przeważają gatunki o niewielkich rozmiarach, nie przekraczających kilkunastu centymetrów. Prym wiedzie największa w tej rodzinie brązowa, wysmukła *porcelanka jelenia* z Atlantyku (*Cypraea cervus*) z wód amerykańskich, pokryta dużymi jasnymi plamami na powierzchni i osiągająca wielkość 19 cm” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 52);

— *jelenich rogów* → *rozkolec jelenie rogi*: „*rozkolec jelenie rogi* (*Chicoreus cornucervi*)” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 73);

— *futerka kreta* → *porcelanka krecia*: „*porcelanka krecia* (*Cypraea talpa*)” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 51);

— *futra tygrysa* → *porcelanka tygrysia*: „następnie bardzo pospolita *porcelanka tygrysia* (*Cypraea tigris*) udekorowana ciemnymi plamami na jasnym tle (tworzą one deseń przypominający futro tygrysa)” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 52), „*porcelanka tygrysia*. Duża, ciężka i rozdęta muszla o płaskiej lekko wklęsłej podstawie. [...] Podstawową barwą jest biel, na którą nakłada się inna, złożona jakby z dwóch warstw: dolna jest niebieskoszara, górna czerwona do ciemnoczerwonej. Wzór obu warstw składa się z bardzo licznych i często zlewających się cętek i plamek, które w górnej warstwie mogą być otoczone żółtopomarańczową obwódką” (Dance 1994: 71);

— *główki węża* → *porcelanka węzogłówka* / *węzogłówka*: „grubościenna, ciężka, wyraźnie wysklepiona muszla swym kształtem oraz kremowo-ciemnobrązowymi barwami, podobna do główki węża” (Dance 1994: 72), „nawet pospolita, spłaszczona *węzogłówka* (*Cypraea caputserpentis*) ma na swoim grzbiecie wzór podobny do głowy węża i stąd jej łacińska nazwa” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 52);

— *łba węża* → *porcelanka „łeb węża”*: „porcelanka »*łeb węża*« jest pospolita na wybrzeżach Oceanu Indyjskiego i Pacyfiku, z wyjątkiem brzegu Australii Południowej” (Parker 1994: 26), „porcelanka »*łeb węża*«” (Arthur 1991: 13);

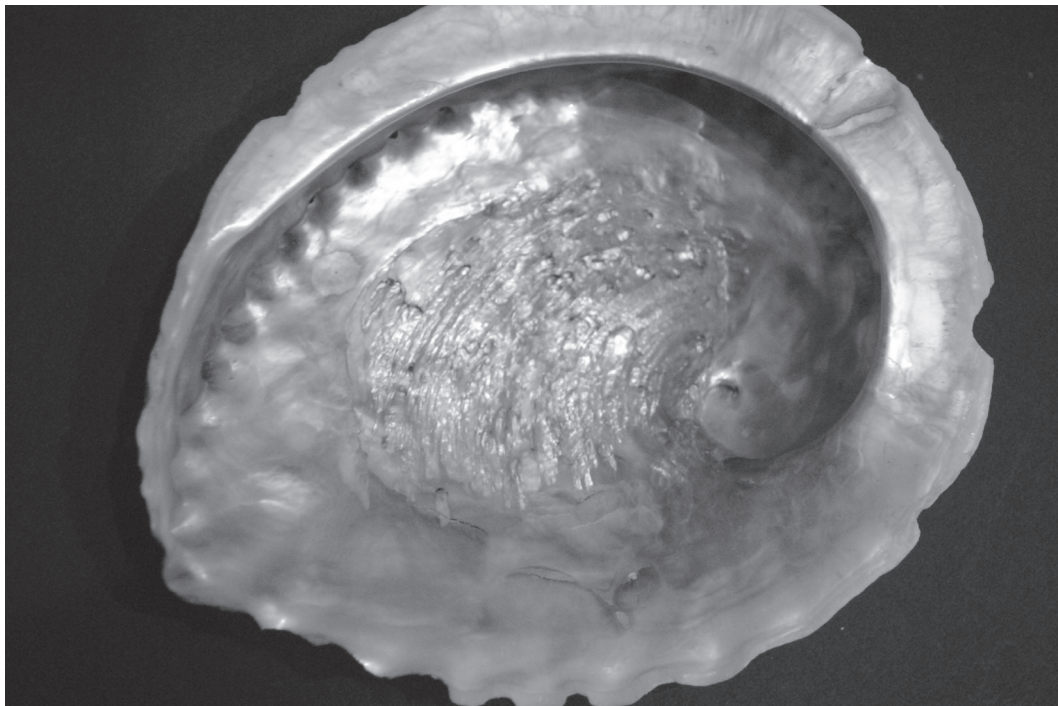
— *skorupy żółwia* → *porcelanka żółwia*: „a także *porcelanka żółwia* (*Cypraea testudinaria*) o podłużnej podobnej do skorupy żółwia muszli” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 52);

— *ryby o odstających łuskach* → *przydacznia łuskowata*: „a jeszcze bardziej *przydacznia łuskowata* (*Tri-dacna squamosa*) z wód Indopacyfiku. Muszla tego gatunku przypomina nieco egzotyczną rybę, wyposażoną w duże, półokrągłe odstające łuski. Te łuski czy też blaszki-wypustki stopniowo zwiększają się ku krawędzi muszli. Zdobią one żebra gwałtownie rozszerzając się od wierzchołka ku krawędzi” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 162);

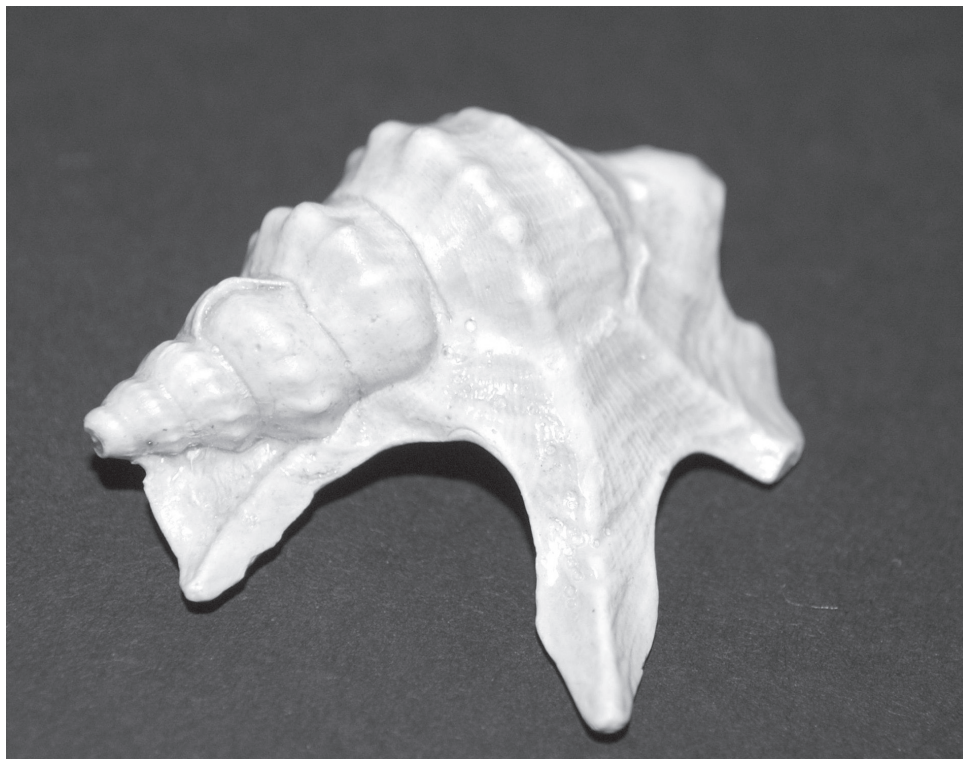
— *robaków morskich* → *robaczniki*: „*robaczniki* (*Vermetidae*) odbiegają od naszego wyobrażenia o muszlach mięczaków. To prawdziwe dziwolągi. Ni to ślimaki, ni to małże, już chyba bardziej przypominają robaki morskie” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 109), „choć nazywa się je robakami, te nieregularne rurki to muszle *robaczni-ka*” (Arthur 1991: 49), „*robacznik* to muszla nieregularnie skręcona niczym wijący się robak” (Dance 1994: 49), „muszle tropikalnych *robaczników* są początkowo obrączkowane, lecz w trakcie rozwoju obręcze stają się szersze i mniej regularne, także u dorosłych okazów wyglądają jakby były rozwinięte” (*Królestwo zwierząt* 2003: 541), „*robaczniki* (rodzaj *Vermetus*). Ich muszle są nieregularne i przypominają rurki wieloszczetów” (Taylor 1993: 27);

— *węża* → *robacznik niezgrabny*: „wśród nich wymieńmy chociaż muszlę z gatunku *robacznika niezgrabnego* (*Siliquaria ponderosa*) z wód Australii, podobną kształtem do węża” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 109);

— *kolca* / *kolców skorpion* → 1) *rozkolec skorpion*: „jednak najbardziej wymyślnym kształtem może poszczycić się inna grupa. Do niej należy *rozkolec skorpion* (*Homalocantha scorpio*) z wód Pacyfiku. Jego cienkie, niemal maczugowate kolce są prawie płaskie, co rzadko zdarza się w tej rodzinie” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 76), 2) *szponiatka skorpion*: „niewątpliwie najbardziej elegancka spośród wszystkich szponiatek jest *szponiatka skorpion* (*Lambis scorpius*) z wód Indopacyfiku. [...] Podobny wyrostek ma wspomniana już *szponiatka skorpion*, o skręconych faliście sześciu »pazurach« i wyjątkowo pięknym, prążkowanym wnętrzu ujścia” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 41);

słuchotka z kolekcji autorki

noga pelikana z kolekcji autorki

— *serca wołu* → *serce wołu*: „jednym z kilku istniejących w rodzinie *Glossidae* jest europejskie *serce wołu* (*Glossum humanus*) o trudnej do zapomnienia sylwetce. To muszla rozdęta, grubościenna o dość ciężkich połówkach charakteryzujących się sercowatym zarysem” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 139);

— *oślego ucha* → *śluchotka ośle ucho*: „jej skorupa jest podobna do wydłużonej i równie cienkościennej, eliptycznej muszli *suchotki ośle ucho* (*Haliotis asinina*) z Pacyfiku, która ze wszystkich gatunków najbardziej przypomina ucho osła” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 32);

— *skrzydła ptaka* → *skrzydełnik*: „u *skrzydełników* (*Strombidae*) krawędź zewnętrzna ujścia jest rozbudowana na kształt skrzydła, wargę zewnętrzną może być cienka lub gruba, mała lub duża, a jej wewnętrzna powierzchnia o wyszukanej kolorystyce” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 37), „*skrzydełnik* (*Strombus gigas*) ma silnie rozwiniętą wargę. Mocna grubościenna muszla o szerokiej, u dorosłych osobników, jasno ubarwionej, podobnej do rozwiniętego skrzydła ptaka wardze” (Dance 1994: 57), „*koncha skrzydełnika* (*Strombus*)” (Arthur 1991: 12);

— *skrzydeł motyla* → *skrzydła motyla*: „*skrzydła motyla*. Błyszczące, kolorowe skorupki *tellin* (*Tellina*) złożone w pary przypominają skrzydła motyla” (Arthur 1991: 16);

— *wąskiego ptasiego dzioba* → *skrzydło pingwina*: „niektóre gatunki muszli perłopławów dysponują dodatkowo skrzydlastymi wyrostkami w pobliżu wierzchołka, np. *skrzydło pingwina* (*Pteria penguin*), posiadające z jednego boku niezwykle wydłużone »skrzydło« podobne do wąskiego ptasiego dzioba” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 134);

— *skrzydeł i nóg* → *skrzydłonogie*: „kruche i szkliste muszle *skrzydłonogich* pływają dzięki skrzydłowatym wyrostkom” (Dance 1994: 204);

— *upierzenia kuropatwy* → *stągwica kuropatwy*: „z kolei najatrakcyjniejszym gatunkiem jest *stągwica kuropatwy* (*Tonna perdis*) z wód Indopacyfiku. Jej powierzchnię pokrywają bardzo wyraźne, ciemnobrązowe plamki” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 61);

— *skóry zebry* → 1) *zwójka zebra*: „w tym gronie znajduje się *zwójka zebra* (*Amoria zebra*). Ma ona lśniąca powierzchnię pokrytą podłużnymi brązowymi lub czerwonymi paseczkami, których układ przypomina skórę zebry” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 102), 2) *nerita zebra*: „*nerita zebra* (*Puperita pupa*) — Morze Karaibskie” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 36);

— *niemiłej powierzchni żab* → 1) »żabie muszle«: „»żabie muszle«. Zwane tak z racji niemiłej powierzchni »żabie muszle« (*Bursa*) spotyka się w większości ciepłych mórz” (Arthur 1991: 12), 2) »muszle żabie«: „*muszle żabie* — muszle ślimaków (*Bursa*), zwane tak dla ich niemiłej powierzchni” (Sobczak,

Sobczak 1998: 254), „muszle należące do rodziny *Bursidae* mają wiele cech podobnych do trytonów. Także one są różnicowane pod względem wielkości, poczynając od rozmiarów średnich do dużych. Ich powierzchnia jest bogato rzeźbiona licznymi żebrami, guzami, fałdami wzrostu, rzadziej kolcami. Jedne gatunki są pękate, inne znowu spłaszczone i dlatego nadano im nazwę »muszle żabie«” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 68);

— *kurzego jaja* → *pseudoporcelanka jajowata*: „rodzina *Ovulidae* to bliscy krewni porcelanek. Ich muszle nie są jednak ani kolorowe, ani wzorzyste, lecz jednobarwne. Cechą tej rodziny jest biel w różnych odcieniach. [...] Taką właśnie jest jednobarwna, pozbawiona całkowicie wzorów i biała jak mleko na zewnątrz i czekoladowobrązowa wewnątrz *pseudoporcelanka jajowata* (*Ovula ovum*) z wód Jawy”, zwana też »błyszczącym jajkiem”: „*pseudoporcelanka jajowata* (*Ovula ovum*) bywa często nazywana »błyszczącym jajkiem« z uwagi na duże podobieństwo do jaja kurzego” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 56);

f) nazwy (od)botaniczne, charakteryzujące muszle podobne do roślin i ich roślinnych elementów:

— *cebuli* → »*cebula morska*”: „muszla *rapy papierowej* (*Rapa rapa*) z zachodniego Pacyfiku swym kształtem przypomina cebulę o spłaszczonym czubku i stąd nazywana jest »*cebulą morską*«. Jak inne muszle z tego rodzaju, jest ona jednolicie biała lub żółta, o wyjątkowo szerokim ujściu” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 80);

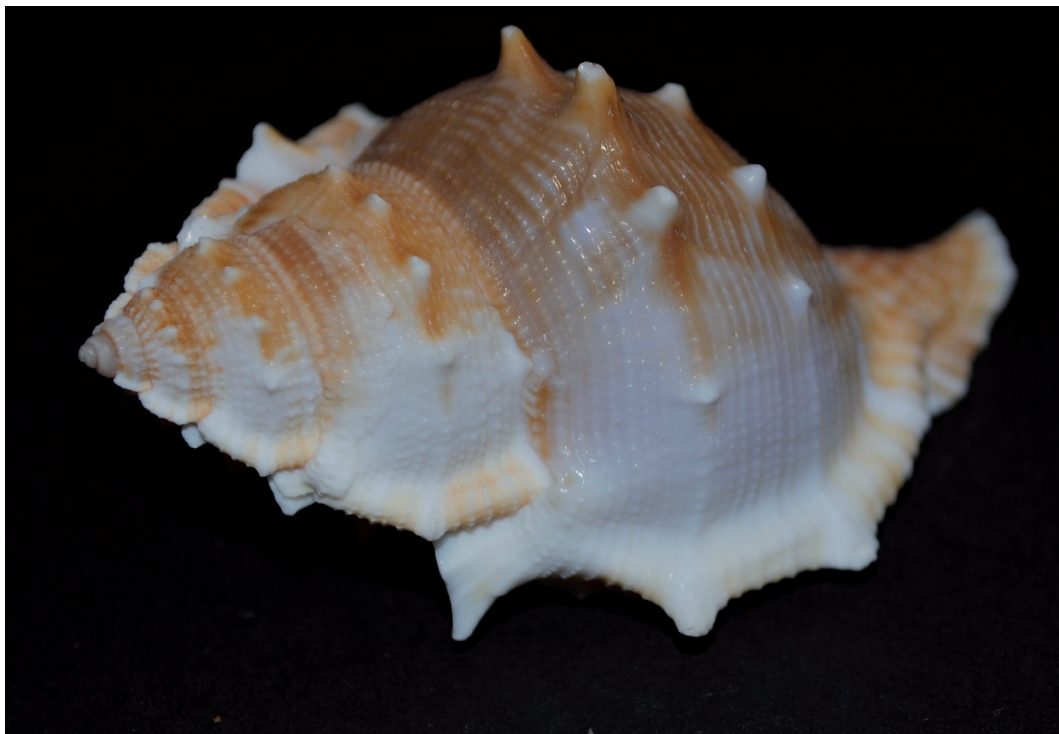
— *chryzantem* → *chryzantemy*: „rogate, kolczaste czy też cierniowe »ostrygi« zwie się też *chryzantemami* z powodu ich podobieństwa do tych cienkopłatkowych kwiatów. Choć nie są spokrewnione z prawdziwymi ostrygami, są do nich podobne przez to, że spędzają całe życie przyczepione do twardego podłoża” (Arthur 1991: 16), „z uwagi na ich niekiedy płaski kształt niektórym »rogatym muszłom« nadano nazwę *chryzantem*. [...] Płasko zakończone kolce *zawiśnika z Pacyfiku* (*Spondylus princeps*) przypominają do złudzenia cienkopłatkowy kwiat chryzantem” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 147);

— *daktyla* → »*morski daktyl*”: „wkamiennik albo »*morski daktyl*«” (Arthur 1991: 49), „wkamiennik albo »*morski daktyl*«” (Parker 1994: 42);

— *fasolek* → *fasolki*: „*fasolki* (*Donax denticulatus*)” (Arthur 1991: 16);

— *gruszki* → *czaszołka łyżkowata*: „Afryka Południowa również jest siedliskiem sporej liczby okazałych *czaszołek* o wielkości przekraczającej średnicę ponad 15 cm. Wśród nich jest jasna, mocno zbudowana *czaszołka łyżkowata* (*Patella cochlear*), przypominająca kształtem gruszkę” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 33);

— *fig* → *figi morskie*: „jak nazwa wskazuje, *figi morskie* (*Ficidae*) podobne są do owocu figi lub gruszki. Wszystkie gatunki w tej rodzinie są cienkościenne, kruche i charakteryzują się niewielką zmiennością kształtów. Powierzchnia muszli jest gładka lub delikatnie rzeźbiona, często z krzyżującymi się nawzajem liniami. *Figi morskie* mają ujście szerokie, wewnątrz gładkie, rynną zaś syfonalną bardzo wydłużoną, co

muszla żabia z kolekcji autorki

pseudoporcelanka jajowata, „błyszczące jajko” z kolekcji autorki

nadaje muszli pewną elegancję” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 62), „*figi morskie* są pełne wdzięku i niezwykle delikatne” (Arthur 1991: 12), „*figi morskie*. To gładkie muszle o kształcie figi” (Dance 1994: 85);

— *kaczeńców* → *kaczeńce*: „*kaczeńce* (zwane w Anglii »*gęsimi pąklami*«) to muszle skorupiaków, które przyczepiają się do każdego niemal przedmiotu pływającego w morzu, włącznie z kadłubami łodzi i statków. Swą nazwę zawdzięczają podobieństwu muszli do białej głowy kaczeńca osadzonej na czarnej szyi gęsi. Wierzone niegdyś, że *kaczeńce* »rosną« i przekształcają się w ptaki” (Arthur 1991: 61);

— *oliwek* → *oliwki*: „z kolei ich cylindryczny kształt i mocna budowa przypomina *oliwkę*. [...] Spośród 150 gatunków *zagłębek* (*Olividae*), zwanych też *oliwkami*, jakie występują w tej rodzinie, przeważają osobniki małe i średnie” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 90);

— *rzodkiewki* → *rozkoiec* *rzodkiewka*: „pękaty *rozkoiec* *rzodkiewka* (*Hexaplex radix*) z wód Ameryki Środkowej jest usiany purpurowoczarnymi kolcami i zalicza się do najcięższych i najbardziej kolczastych gatunków w rodzinie” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 75);

— *sęków drzew* → *sękacze*: „w odróżnieniu od smukłych i gładkich brzeźnic muszle rodziny *sękaczy* mogą przypominać sęki drzew. Są grubościennie, ciężkie i średniej wielkości. Ich powierzchnie pokrywają spiralnie ułożone guzy, fałdy i kolce” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 97), „*sękacze*. Muszle te mają mocne guzki lub krótkie kolce i grube, spiralne fałdy; niektóre są maczugowate z ornamentacją złożoną z krótkich i długich kolców. Najstarsze skręty tej ciężkiej muszli są zawsze skorodowane. Na dużym ostatnim skręcie znajdują się dwa szeregi tępo zakończonych kolców” (Dance 1994: 165);

— *szyszki* → *sękacz szyszkowaty*: „wreszcie najbardziej wyróżniający się gatunek południowoamerykański *sękacz szyszkowaty* (*Vasum cassiforme*) z wód Brazylii (Dworczyk, Dworczyk 2001: 97);

— *daktyla* → *skalotocz daktylowaty*: „*skalotocz daktylowaty* (*Pholas dactylus*) może osiągać 15 cm szerokości; rzeźbiona muszla *skalotocza daktylowatego*” (Królestwo zwierząt 2003: 539);

— *liścia klonu* → *tryton liść klonu*: „są również w tej rodzinie gatunki mające spłaszczone lub zdeformowane muszle. Do takich należy *tryton liść klonu* (*Bibbix perca*) z głębokich wód Indopacyfiku. Jego kształt przypomina liść klonu. Ma po boku charakterystycznie płetwowate fałdy wzrostu, z których każdy jest ostro zakończony. Na jasnej powierzchni muszli widnieją brązowe spiralne paseczki, plamki, guzki. Ujście ma prawie okrągłe, białe. Muszla robi wrażenie, jakby ją zgnieciono” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 64);

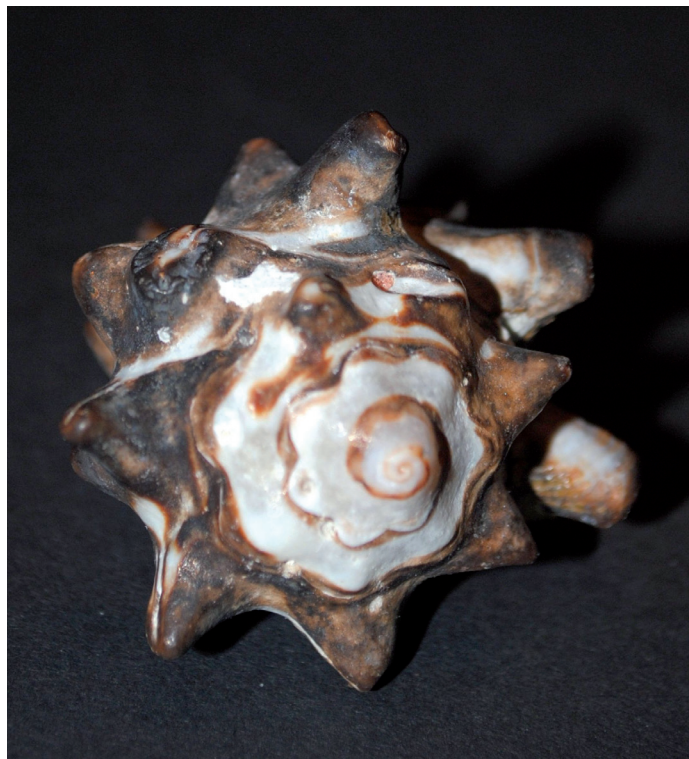
— *liścia* → *ziejka liściasta*: „tylko kilka gatunków ziejek godnych jest uwagi. Są to, podobna do liścia, amerykańska różowa lub żółta muszla *ziejki liściastej* (*Chama macerophylla*) z Morza Karaibskiego i okolic Brazylii” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 150);

g) nazwy (od)antropomorficzne, eksponujące podobieństwo muszli do ucha ludzkiego, reprezentowane przez *śluchotki*: „nerity są nieporównywalnie mniejsze, a ich kształt, jak u *śluchotek*, zbliżony jest do kształtu ucha ludzkiego” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 36), wyróżnione też synonimiczno-tautonimicznymi mianami 1) *uchowce*: „*śluchotki* (*Haliotidae*), zwane również *uchowcami* mają muszle owalne lub okrągłe, są płaskie o nieproporcjonalnie wielkim skręcie i olbrzymim ujściu, tak iż swoim wyglądem przypominają ucho ludzkie” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 31), „spłaszczone muszle *uchowców* charakteryzują się niewielką liczbą skrętów” (Dance 1994: 30), „*uchowce* mogą osiągać ponad 20 cm szerokości” (*Królestwo zwierząt* 2003: 540) lub 2) *ucho morskie*: „*śluchotka* (*Haliotis*) albo *ucho morskie* zawdzięcza swą nazwę kształtowi muszli podobnej do ucha. [...] Z muszli o wspaniale opalizującym wnętrzu wyrabia się biżuterię” (Arthur 1991: 48), „*śluchotka* albo *ucho morskie* słynie z muszli o wnętrzu pokrytym piękną połyskującą tęczowo macicą perłową” (Parker 1994: 26);

h) nazwa (od)anatomiczna, sygnująca muszle podobne do *serca* → 1) *sercówki*: „jak sama nazwa wskazuje, muszle opisywanej rodziny *sercówek* (*Cardiidae*) mają zarys serca, gdy się na nie patrzy z boku, i dzięki temu są one łatwo rozpoznawalne” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 152), „ciemna muszla *sercówki* jest taka w wyniku działania siarkowodoru” (Durrell, Durrell 1995: 192), „*sercówki* (*Parvicardium*). [...] Pustą muszlę *sercówki* pokryły setki białych wapiennych rurek wieloszczetów” (Arthur 1991: 3, 60); 2) *sercówkę sercowatą*: „natomiast nietypowym przykładem *sercówki* jest *sercówka sercowata* (*Corculum cardissa*) z wód zachodniego Pacyfiku” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 152), określaną też nazwaniem „*kamienne serce*”: „ta spłaszczona delikatna muszla *sercówki sercowatej* (*Corculum cardissa*), zwana też »*kamiennym sercem*«, ma na przednich częściach obydwu niemal przezroczystych połówek promieniste żeberka. Jej powierzchnia bywa biała, żółtawa lub czasem zdobią ją różne plamki” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 154);

i) nazwa (od)fizjologiczna, wskazująca na podobieństwo muszlowego okazu do *krwawiącej rany* → *ziejka lazarus*: „jeszcze większą i ciekawszą jest *ziejka lazarus* (*Chama lazarus*) z Indopacyfiku. [...] Ziejka ta jest biała z kilkoma czerwonoróżowymi promienistymi żebrami. Muszla oglądana z góry przypomina śnieżnobiałą postrzępiony kwiat z paroma większymi płatkami o ciemnym zabarwieniu. Według niektórych, podobna jest do rozdartej krwawiącej rany i stąd pochodzi jej nazwa gatunkowa »*lazarus*«” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 151);

7. nazwy (od)chromatyczne — „barwne”, „kolorowe”, „tęczowe”, które — podobnie jak „ukryte” również w konch(i)ologicznej nomenklaturze muszlowe kształty, budowa i wzory — sygnują walory stanowiące o atrakcyjności konkretnego konch(i)ologicznego okazu, i, podobnie jak wybrane muszlowe desygnaty, przyciągają uwagę kolekcjonerów. Miana te potwierdzają także specjalistyczne refleksje, że:

sękacz z kolekcji autorki

skręp z kolekcji autorki

a) „u wielu gatunków muszli powierzchnia jest jednobarwna” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 10), co dokumentują opisy *stożka czystego*: „do takich gatunków pozbawionych całkowicie deseni i jednolicie ubarwionych należy *stożek czysty* (*Conus virgo*) z wód Indopacyfiku o żółtawej powierzchni i niebieskofioletowej podstawie muszli” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 112) oraz *stożka dębowego*: „do takich gatunków pozbawionych całkowicie deseni i jednolicie ubarwionych należy *stożek dębowy* (*Conus quercinus*)” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 110);

b) „u muszli przeważa wielobarwność” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 10), czego dowodzą uogólniające-wielobarwne synonimiczne określenia: 1) *krępaczka barwnego* ← ap. *barwny*: „*krępaczek barwny* — mocno zbudowana, żółtawa lub czerwona muszla o prostych krawędziach bocznych” (Dance 1994: 35), 2) *skrępa kolorowego* ← ap. *kolorowy*: „podobną kombinację czerwieni z bielą, lecz ze znacznie mniejszą jej ilością, oferują dwa okazy z gatunku *skrępa kolorowego* (*Thalotia chlorostoma*) z wód Australii Zachodniej” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 24), 3), *śluchotki tęczowej* ← ap. *tęczowa*: „dlatego też *śluchotki* często szlifuje się od zewnątrz, aby wydobyć ukryte w nich piękne kolory. Tak postępuje się z połyskującą zielenią i błękitem *śluchotką tęczową* (*Haliotis iris*) z wód Nowej Zelandii, której barwy przyrównuje się do pawich piór” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 31), a która, co potwierdza niniejszy opis, zachowuje w sobie najrzadziej występujące wśród muszli kolory nasyconej zieleni i błękitu (por. Dworczyk, Dworczyk 2001: 10);

c) „najczęściej spotykanymi barwami w świecie muszli jest biel w połączeniu z różnymi odcieniami brązu” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 10), jak u: 1) *rozkolca alabastrowego* ← ap. *alabastrowy*, ‘śnieżnobiały’: „i znacznie większy od niego *rozkoлец alabastrowy* (*Siratus alabaster*), niezwykle piękny rozkoлец, jest wyposażony w trzy śnieżnobiałe »skrzydła«, zakończone pojedynczym, wyróżniającym się kolcem” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 76), 2) *okszy białej* ← ap. *biała*: „jeszcze rzadszym gatunkiem okazała się *oksza biała* (*Malleus albus*) o brudnobiałym zabarwieniu swej zewnętrznej powierzchni” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 132), *śmiecarki bladej* ← ap. *blada* ‘tu: zbliżona do białego’: „inny znowu gatunek — *śmiecarka blada* (*Xenophora pallidula*) z rejonu Filipin — wbudowuje w powierzchnię swej muszli, oprócz kawałków żywych lub martwych koralowców, odwrócone połowki jednego rodzaju małża bądź układu na krawędzi białej skorupki wydłużone muszelki innych ślimaków” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 46). Wśród barw muszli i muszlowych elementów, potwierdzanych w ich nazwach, występują także:

d) *czerwień*, jak u:

— *abalona czerwonego*: „*abalon czerwony* to muszla grubościenna. [...] Z zewnątrz różowa do ceglastoczerwonej, wewnątrz iryzująca” (Dance 1994: 30), „muszla *abalona czerwonego* (*Haliotis rufescens*),

występującego na zachodnim wybrzeżu Ameryki Północnej jest używana do wyrobu biżuterii” (*Królestwo zwierząt* 2003: 540);

— *przyłbicy czerwonej*: „*przyłbica czerwona* to grubościenna, ciężka muszla, której ostatni skręt i skrętka są czerwone i brązowo marmurkowane, a warg zewnętrzna jest pomarańczowoczerwona” (Dance 1994: 82), „do produkcji kamei nadają się cztery gatunki przyłbic. Jedną z nich jest *przyłbica czerwona* (*Cypraea eacassis rufa*) z Indopacyfiku. [...] Spód ma pomarańczowoczerwony” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 60);

— *trytona czerwono brzuszego*: „*tryton czerwono brzuszny* (*Cymatium rubeculum*)” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 67);

— *zagłębki czerwono wargowej*: „muszle zagłębek pokrywa nieograniczona wprost ilość barw i deseni, w postaci przeróżnych plamek, zygzaków, kropek, pasm, linii falistych, a nawet małych i dużych trójkątów. Szczególnie bogaty jest pod tym względem gatunek *zagłębki czerwono wargowej* (*Oliva miniacea*) z wód Pacyfiku. Jego muszle mają wzory zmienne, najczęściej występujące na tle kremowobrązowym. Ujście jest zawsze jasnopomarańczowe” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 90);

— *trąbika różanoustego*: „innym gatunkiem trąbika jest różanousta *Drupa morum* (*trąbik różanousty*), nazywana tak z racji czerwonego ujścia muszli. Pochodzi ona z Oceanu Indyjskiego i Pacyfiku” (Parker 1994: 27);

e) *purpura*, ‘ciemna czerwień z odcieniem fioleto’, jak u:

— *klankulusa purpurowego*: „niezwykle intensywną czerwień ma małeńki skręp *klankulus purpurowy* (*Clanculus puniceus*) z Madagaskaru, przypominający do złudzenia poziomkę. Jego powierzchnię zewnętrzną zdobią spiralnie ułożone rzędy czerwonych paciorków, które z kolei są urozmaicone rzadko rozstawionymi czarnymi lub białymi paciorkami” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 21);

— *purpurowych bączków*: „*purpurowe bączki* (*Calliostoma*)” (Parker 1994: 14);

f) *szkarłat*, ‘ciemna czerwień’ → *szkarłatnik*: „*szkarłatnik*. Grubościenna ciężka muszla o niskiej stożkowatej skrętce. [...] Powierzchnia muszli jest szarawa do czerwono brązowej, a wewnątrz otworu czerwone, pomarańczowe lub brązowe” (Dance 1994: 114);

g) *brąz* → *żeglarek brązowy*: „znacznie mniejszy od obydwu jest *żeglarek brązowy* (*Argonauta hians*), wyposażony w cienkościenną lekko rozdętą »muszlę« z luźno ułożonymi promienistymi żebrami. Na obwodzie kończy się ona sporymi kolczastymi guzami. Jego powierzchnia ubarwiona jest na brązowo z jeszcze ciemniejszymi guzami” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 168);

h) *czekolada* → *porcelanka czekoladowa*: „*porcelanka czekoladowa* (*Cypraea mauritana*)” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 51);

turban z kolekcji autorki

turban z kolekcji autorki

i) *czern* specyficzna dla:

— *rozkolca czarnego*: „muszla *rozkolca czarnego* (*Hexaplex nigritus*) z wód Ameryki Środkowej jest pokryta krótkimi, czarnymi kolcami” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 75);

— *okszy czarnej*: „nietypowy kształt oksz od dawna intryguje człowieka. Muszla *oksza czarna* (*Malleus malleus*) już w XVIII w. budziła duże emocje, a nawet się z nią portretowano” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 132);

j) *róż* charakterystyczny dla:

— *skrzydelnika różowego*: „*skrzydełnik olbrzymi* (*Strombus gigas*) zwany także *skrzydełnikiem różowym* z Morza Karaibskiego [...] o okazałym skrzydle i gładkim pasteloworóżowym ujściu. W jego wnętrzu znajduje się niekiedy półszlachetną różową perłę. Zewnętrzna powierzchnia muszli jest kremowa” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 38);

— *wręgi różowej*: „zdarzają się jednak osobniki jak rzadka atlantycka *wręga różowa* (*Harpa doris*) z wód Afryki Zachodniej, która ma muszlę o wydłużonym kształcie i ostro zakończonym wierzchołku. Jej różowobrazową powierzchnię zdobią charakterystyczne brązowobordowe, prostokątne plamki, a na spiralnych pasach widnieją białe półksiężycy” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 98);

k) *rzadka zieleń*, pokrywająca:

— *śluchotkę zieloną*: „niektóre, jak jedna z najpiękniejszych w tej rodzinie północnoamerykańska *śluchotka zielona* (*Haliotis fulgens*) o średnicy przekraczającej 25,5 cm, mają powierzchnie lekko pofałdowaną” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 31), „*zielona śluchotka* (*Haliotis*)” (Arthur 1991: 2);

— *zielone kielczaki*: „*zielone kielczaki*” (Arthur 1991: 18)

l) *kolor oliwkowy*, ‘żółtozielony, szarozielony lub żółtobrązowy’ → *chitony oliwkowe*: „*chitony oliwkowe*” (Arthur 1991: 18);

ł) *kolory złoty i złocisty*, podkreślające wyjątkowość muszli, których barwa pod wpływem czynników zewnętrznych zmienia się na *złotą* lub *złocistą*, jak u:

— *porcelanki „złotej kauri”* zwanej „*złotą kauri*”: „wielką popularnością wśród kolekcjonerów muszli cieszy się *porcelanka »złota kauri«* (*Cypraea aurantium*) o ciemnopomarańczowym grzbiecie i białokremowym spodzie. Wyposażona jest w pomarańczowe zęby u ujścia. Obecnie, chociaż »*złota kauri*« stała się bardziej dostępna, cena jej nadal utrzymuje się na wysokim poziomie. [...] Jednak ta pomarańczowa, pozbawiona wszelkich wzorów muszla lubi płać figle: po kilku latach przechowywania nawet w ciemnym pomieszczeniu zmienia swą barwę czerwoną na złocistą, co wcale nie umniejsza jej piękna” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 51-52);

— *zawiśnika złocistego*: „wspaniałym okazem zawiśnika kolczastego jest również czerwona muszla z gatunku *zawiśnika złocistego* (*Spondylus versicolor*) z wód Filipin” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 147);

m) kolor *złocistobrzązowy* → *zagłębka złocistobrzązowa Ancilla*: „również od utartego wyobrażenia o zagłębkach odbiegają muszle z rodzaju *Ancilla*. Są delikatniejsze od poprzednich, mają barwę złocistobrzązową, czerwonobrzązową lub pomarańczowobrzązową. Największe jednak wrażenie robi *zagłębka złocistobrzązowa Ancilla* (*Ancillista velesiana*) z wód Australii. Ta krucha złocistobrzązowa piękność ma łagodnie uwypuklone skręty oraz wąskie ujście. Jej skręty, w zależności od położenia, mają barwę białą, brunatną lub kasztanowobrzązową. *Zagłębka złocistobrzązowa Ancilla* występuje na większych głębokościach u wschodnich i południowych wybrzeży Australii” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 92).

Do prezentowanej tu konch(i)ologicznej kolekcji należą również umowne — metaforyczne nazwy (od)chromatyczne, które podobnie jak uzupełniające je opisy, sugerują kolorystyczne właściwości sygnowanych nimi muszli, o stałych lub zmiennych barwach przywodzących na myśl: 1) *gobelin*, ‘jednostronną tkaninę dekoracyjną, naśladującą wielokolorowe malowidło, tkaną z cienkiej nici wełnianej i jedwabnej, czasem także z dodatkiem nici złotej lub srebrnej’ <w zn. ‘rodzaj arrasu’ od n. m. *Gobelins*, gdzie powstała pierwsza manufaktura> → *turban gobelinowy*: „warto dodać, że w wyjątkowo piękne wieczko, zwane kocim okiem, jest wyposażona zmiennie ubarwiona i na ogół brązowa muszla *turbana gobelinowego* (*Turbo petholatus*) z wód Indopacyfiku” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 27), 2) *wschodzące słońce* → *porcelanka świtu*: „i większa *porcelanka świtu* (*Cypraea diluculum*) z wód Indopacyfiku” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 52), 3) *zachodzące słońce* → „*zachodzące słońce*”: „z uwagi na kolorystykę niektórych gatunków (np. *telinę przegowatą* (*Tellina virgata*) i *telinę promienistą* (*Tellina radiata*)) muszle *rogowców* (*Tellinidae*) nazywane są »*zachodzącym słońcem*«. [...] W obu przypadkach (*teliny przegowatej* i *teliny promienistej*) ich barwy nasuwają na myśl promienie zachodzącego słońca. Podobieństwo to, jak i elegancką sylwetkę dostrzegali również jubilerzy na świecie” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 138);

8. nazwy „deseniowe” — wzorzysto-rysunkowe, potwierdzające konch(i)ologiczne obserwacje, że „czerni jest na powierzchni muszli spostrzegana za pomocą wzorów. No i cóż to za wzory! Prostokąty, trójkąty, cętki, smugi, zygzaki, hieroglify i różne nieocenione motywy, których odpowiedniki można już znaleźć na egipskich płaskorzeźbach. Dość powszechne są barwne pasczki i kropeczki. Niekiedy wzory bywają ułożone z matematyczną wręcz dokładnością. Barwne desenie powstają często dzięki powtarzającym się okresom wzrostu i w wyniku jego zahamowania” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 10), znajdujące swą werbalizację we wzorzysto-deseniowych mianach, odzwierciedlających różnorodność muszlowych rysunków reprezentowanych przez:

świderek terebra wielka z kolekcji autorki

skrępy z kolekcji autorki

a) *oczka* → *porcelanka oczkowa*: „*porcelanka oczkowa* (*Cypraea ocellata*) może dorastać do 6 cm szerokości” (Królestwo zwierząt 2003: 540);

b) *pierścienie* podobne do mitologicznych *oczu Argusa*, ‘stuokiego strażnika’ → *porcelanka oczy argusa*: „*porcelankę oczy argusa* (*Cypraea argus*) pokrywają różnej wielkości pierścienie przywodzące na myśl oczy stuokiego Argusa z mitu greckiego. [...] Kolejne miejsca zajmują wspomniana już *porcelanka oczy argusa* o zmiennej liczbie i wielkości pierścieni” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 52);

c) *pasy / paseczki / linie / wstęgi*, jak u:

— *brzeźnicy opasanej* ← ap. *opasana*: „jeszcze bardziej wzorzyste są gatunki afrykańskie. Na przykład żółtawobiała *brzeźnica opasana* (*Marginella cingulata*), która pokryta czerwonymi, spiralnymi liniami, znajdowana jest często u ujścia rzek” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 96);

— *chitona obrzeżonego* ← ap. *obrzeżony*, ‘tu: na krawędziach otoczony pasem, linią, wstęgą’: „długość muszli wielotarczowców jest zazwyczaj większa od szerokości, zaś płytki są mocno zasklepione, gładkie. [...] W bliższych nam wodach środkowoeuropejskich przebywa niewielki *chiton obrzeżony* (*Lepidochiton marginatus*) o barwie zielonkawej lub czerwonoszarej” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 165);

— *falium paskowanego* ← ap. *paskowane*: „natomiast muszla jasnobrązowego *falium paskowanego* (*Phalium strigatum*) z wód Pacyfiku opisuje się intensywnie pomarańczowymi paseczkami, których układ przypomina skórę zebry” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 60);

— *muszli w pasiakach* ← ap. *pasiaki*: „*muszle w pasiakach* to pospolite *wstężyki europejskie*” (Arthur 1991: 15);

— *rozkolca pasiastego* ← ap. *pasiasty*: „i *rozkołec pasiasty* (*Phyllonotus trunculus*) z wód Morza Śródziemnego” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 77);

— *stągwicy pasiastej* ← ap. *pasiasta*: „ciekawa jest również niewielka kremowobiała *stągwica pasiasta* (*Tonna sulcosa*) z Indopacyfiku. Ta cienkościenna, lecz stosunkowo mocna muszla przypomina kształtem balon. Jej powierzchnię zewnętrzną zdobi kilka ciemnobrązowych spiralnych pasów, wargę zaś zewnętrzną — liczne ząbkowania” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 61);

— *strefowej bańki papierowej* ← ap. *strefowa*, ‘tu: okolona pasem’: „osobną grupę stanowią trzy cienkościenne, kuliste i podobnej wielkości atrakcyjne gatunki, należące do rodziny *Hydatinidae*. Każda ich muszla posiada odmienny wzór w tonacji brązowobiałej. *Strefowa bańka papierowa* (*Hydatina zonata*) dysponuje pojedynczym i szerokim spiralnym pasem (strefą) na białej powierzchni” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 120);

— *stożka podwiązkowego* ← ap. *podwiązkowy*, ‘tu: otoczony pasami podobnymi do koronkowych podwiązek’: „tytuł prawdziwego arbitra elegancji należy się niewątpliwie *stożkowi podwiązkowemu* (*Conus genuanus*) z wód zachodniej Afryki. Jego powierzchnię otaczają, niczym podwiązki, szerokie spiralne zielonkawobrazowe pasy, a także spiralne szeregi małych i dużych czarnych i białych plamek i kresiek. Wszystko to dzieje się na tle szarego ubarwienia o odcieniu niebieskawym lub różowym. Wzór muszli jest jednak tak charakterystyczny, że trudno ją pomylić z inną” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 112), „zachodnioafrykański *stożek podwiązkowy* (*Conus genuanus*) jest typowym przedstawicielem stożków mającym ozdobną stożkową muszlę, osiągającą długość do 7 cm” (*Królestwo zwierząt* 2003: 540);

— *wstężyków* ← ap. *wstęgi*, ‘tu: paski’: „kolory i ułożenie pasków na muszlach *wstężyków* są inne w każdym środowisku i służą maskowaniu” (Durrell, Durrell 1995: 58);

d) *spiralne pasy i kreski*, przypominające *hieroglify* lub *litery alfabetu hebrajskiego* „zapisane na” *zwójce hebrajskiej*: „jeszcze bogatszymi wzorami może poszczycić się rodzaj *Voluta*. Jako przykład może tu posłużyć kremowa *zwójka hebrajska* (*Voluta ebraea*) z Morza Karaibskiego i Brazylii. Zdobią ją spiralne pasy i kreski, przypominające hieroglify lub litery alfabetu hebrajskiego. Nazwa łacińska wzięła się od tego rysunku” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 103), zwanej też *stożkiem hebrajskim*: „*stożek hebrajski* (*Conus ebraeus*) z Oceanu Indyjskiego i Pacyfiku jest gatunkiem muszli ze strefy między pływowej” (Parker 1994: 27), „Anglosasi nazywają ją — *Hebrew Voltue*, czyli *zwójka hebrajska*. A wszystko za sprawą wzoru na powierzchni muszli przypominającego znaki pisma hebrajskiego” (Glanca 2011);

e) *pręgi / pasma / smugi*, jak u: *brzeźnicy pręgowanej* ← ap. *pręgowana*: „duża także jest, mimo swej szarej barwy, *brzeźnica pręgowana* (*Marginella strigata*) z południowo-wschodniej Azji z poprzecznymi oliwkowozielonymi smugami. Tę ostatnią zdobi dodatkowo wywinięta warga zewnętrzna o barwie pomarańczowej” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 96) oraz *skrępa pręgowatego* ← ap. *pręgowaty*: „większy i mocniej zbudowany *skręp pręgowaty* (*Trochus virgatus*) z Indopacyfiku ma jaśniejsze czerwone zabarwienie połączone z bielą. Jego powierzchnię pokrywają przerywane białe pasma biegnące od wierzchołka ku podstawie” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 24);

f) *promienie*, zdobiące: *różę wiatrów promienistą* ← ap. *promienista*: „jedynie maleńka *róża wiatrów promienista* (*Philippia radiata*) z wód afrykańskich różni się wzorem od poprzednio wymienionych” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 43), a także *telinę promienistą* ← ap. *promienista*: „*telina promienista* (*Tellina radiata*) z wód amerykańskich jest muszlą wydłużoną, zdobną w różowe, żółte lub jasnoczerwone promienie” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 138);

stągvice z kolekcji autorki

kopytnica, hipopus plamisty z kolekcji autorki

g) *punkciki / kropki*, charakteryzujące: *mitrę punkcikowaną* ← ap. *punkcikowana*: „z kolei *mitra punkcikowana* (*Mitra puncticulata*) z wód Indopacyfiku wyróżnia się niezwykle wysokim ujściem, które wynosi aż połowę całkowitej wielkości muszli. Jej powierzchnię zdobią czerwonobrazowe plamki i białe kropki” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 93) i *porcelankę punkcikowaną* ← ap. *punkcikowana*: „*porcelanka punkcikowana* (*Cypraea punctata*)” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 53);

h) różnego rodzaju *plamy, plamki i kreski* „narysowane na”:

— *babilonii plamistej* ← ap. *plamista*: „jako przykład może posłużyć *babilonia plamista* (*Babylonia areolata*) z wód Tajwanu, mająca dwa szeregi plamek o tej samej barwie” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 84);

— *hipopusie plamistym* ← ap. *plamisty*: „*hipopus plamisty* (*Hippopus hippopus*) z Indopacyfiku. Jego szarobiałą powierzchnię zdobią nie łuski, lecz bordowobrunatne plamki, tworzące niekiedy koncentryczne pasy” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 162); oraz, na co wskazują konch(i)ologiczne opisy:

— „*szacie królewskiej*”: „z kolei *Gloriopallium pallium* z wód Pacyfiku, dzięki swej niezwykle wzorzystej powierzchni, został obdarzony nazwą »szata królewska«. On również jest wyposażony w równo rozmieszczone promieniste żebra, ponadto zdobią go drobne łuski, nakładające się dachówkowato na siebie. Jego powierzchnię pokrywają czerwonopurpurowe kreski i plamki, okolice zaś wierzchołka są białe” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 143), zwanej też „*królewską szatą*”: „*przegrzebek » królewska szata «*” (Arthur 1991: 16);

— *zwójce junonii*: „z kolei mniejsza od niej *zwójka junonia* (*Scaphella junonia*) z Florydy i zatoki Meksykańskiej, jest pokryta regularnymi spiralnymi szeregami wielkich ciemnobrązowych plamek” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 103);

— czy, przypominającym swym wzorem *motyla admirała*, ‘o skrzydłach czarnych z czerwonymi paskami i białymi plamkami’ — *stożku admirałskim*: „niektórzy uważają, że bardziej atrakcyjny wzór posiada drugi gatunek — *stożek admirałski* (*Conus ammiralis*) z wód Filipin. Jego powierzchnię pokrywa duża liczba maleńkich i dużych białych plamek. Te same plamki występują na brązowych i żółtych pasach otaczających muszlę” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 112);

i) *zygzaki*, ‘linie łamane, których kolejne fragmenty przypominają literę Z’ <fr. *zigzag* z niem. *Zickzack*> utrwalone na *nericie zigzak*: „zdarzają się jednak wyjątki, jak np. maleńkie, lśniące *nerity zigzak* (*Neritina communis*) z wód Pacyfiku. Ich muszle zdobią czarne zygzakowate lub proste linie eksponowane na białej lub kolorowej powierzchni. Wzory ułożone są z matematyczną wręcz dokładnością i prawie każdy okaz ma inny »rysunek«” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 36), a także *porcelance zigzak*: „jeszcze mniejsze gatunki mają wzór, który spotykany jest u naszych pisanek wielkanocnych. Jako przykład może tu posłużyć

jasnobrązowa porcelanka zigzak (*Cypraea ziczac*) z wód Indopacyfiku ozdobiona zygzakami” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 52);

j) geograficzne *desenie map* rozmieszczone na *stożku geograficznym*: „stożek geograficzny (*Conus geographus*)” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 117) i *brzeg rzeki z dopływami* „opływający” *porcelankę mapę*: „porcelanki są przeważnie ładnie ubarwione, ponadto pokryte bogatym zestawem wzorów. Na przykład brązową porcelankę *mapa* (*Cypraea mappa*) zdobi deseń podobny do brzegu rzeki z dopływami” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 52);

k) *szachownicę*, jak na *faliu szachownicy* ← ap. *szachownica*: „także kremowe *faliu szachownicy* (*Phalium areola*) z wód Indopacyfiku nie nadaje się do obróbki jubilerskiej. Jego powierzchnię zdobią ciemnobrązowe plamy o zmiennym kształcie, najczęściej prostokątne i ułożone w pięć spiralnych szeregów” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 60);

l) *siatkę*, pokrywającą *porcelankę siatkową* ← ap. *siatkowata*: „porcelanka siatkowata (*Cypraea cribraria*)” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 53) i, jak wynika z opisu, *stożek złotogłów* ← ap. *złotogłów*, ‘tkanina lita przetykana złotą nicią, używana dawniej na bogate ubiory oraz na szaty liturgiczne i do dekoracji wnętrz’: „»chwałę mór« często mylono z innym pospolitym *stożkiem złotogłowem* (*Conus textile*) z wód Indopacyfiku, posiadającym podobny siateczkowaty wzór” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 113), „*stożek złotogłów*. Lekka lub ciężka muszla o niskiej skrętce i prostych lekko wypukłych ścianach bocznych. [...] Muszla jest biała z dużymi i małymi, nakładającymi się na siebie plamkami o kształcie namiotów i trzema przerywanymi, brązowymi lub żółtymi spiralnymi pasami” (Dance 1994: 187), „*stożek złotogłów* (*Conus textile*) z Polinezji” (Staněk 1972: 48);

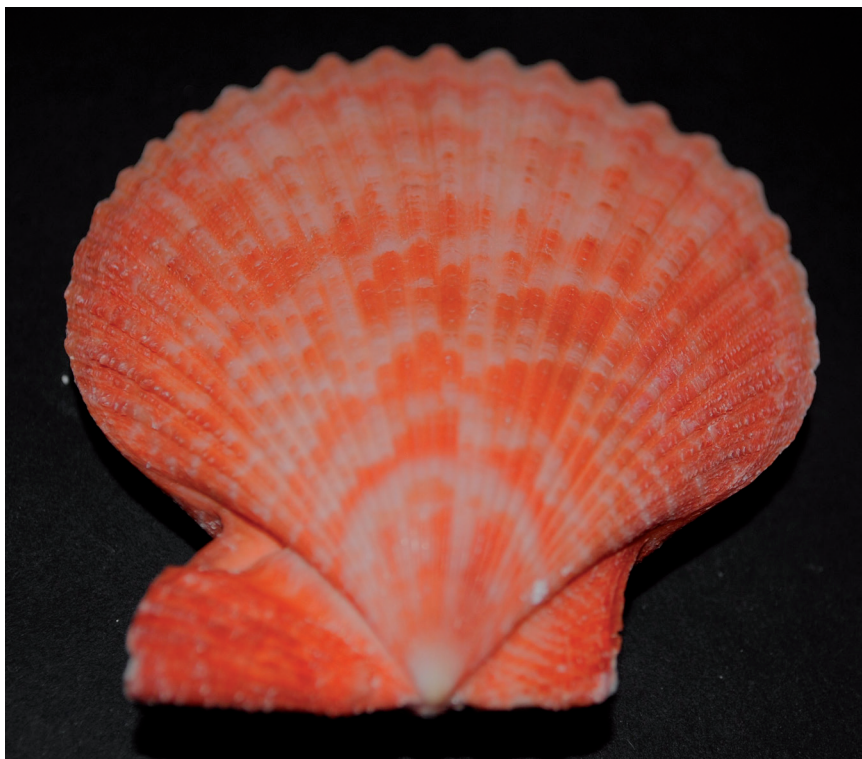
ł) rysunek *owoców buczyny*, utrwalony na *stożku bukowym* ← ap. *bukowy*, ‘tu: plamki o kształcie owoców buczyny’: „jasnopomarańczową powierzchnię *stożka bukowego* (*Conus betulinus*) z wód Indopacyfiku zdobią spiralnie ułożone brązowe półksiężycowe plamki, występujące na bardzo płaskim wierzchołku” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 114);

m) *gałązki*, „oplatające” *stożek gałązkowy* ← ap. *gałązkowy*: „*stożek gałązkowy* (*Conus thalassiarachus*) z wód Filipin — jeden jego gatunek, z rysunkiem gałązek, posiada kilka różnie ubarwionych odmian” (Dworczyk, Dworczyk 200: 117);

n) *trójkąty-namiociki*, pokrywające *zagłębkę namiocikową* ← ap. *namiocikowa*: „największą jest rzadka *zagłębka namiocikowa* (*Oliva porphyria*) z wód Meksyku i Panamy o wielkości 13 cm. Tę grubościenną, fioletoworóżową muszlę zdobią zachodzące na siebie linie trójkątów różnej wielkości podobne do

przegrzebek „szata królewska” z kolekcji autorki

przeźrzebek z kolekcji autorki

namiocików. [...] W XIX wieku okaz *zagłębki namiocikowej* (*Oliva porphyria*) był wysoce ceniony i usiłowano go nawet sprzedać jako muszlę sławnego stożka »*chwała mórz*« (*Conus gloriamaris*) z wód Indopacyfiku, do którego jest zresztą ona trochę podobna” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 90);

o) *deseń marmurkowy*, charakteryzujący *stożek marmurkowy* ← ap. *marmurkowy*, ‘o układzie kolorów i deseni przypominających marmur’: »*stożek marmurkowy* (*Conus marmoreus*)” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 117).

Niezmienności muszlowego wzoru dowodzi dwuczłonowe miano sygnujące *porcelankę niezmienną* ← ap. *niezmienna*: »a także mająca zawsze jakiś ciekawy rysunek *porcelanka niezmienna* (*Cypraea stolidia*) z wód Indopacyfiku” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 52).

Tendencja odwrotna, zmienność konch(i)ologicznych deseni, uwydatniona została w dwuczłowym zestawieniu *stożek magiczny* ← ap. *magiczny*, ‘tu: zmienny’: »*stożek magiczny* (*Conus magnus*) posiada zmienny wzór” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 117);

9. nazwy „błyszczące”, „połyskujące”, „lśniące”, dookreślające specyfikę powierzchni niektórych muszli:

— »*błyszczących jajek*”: »*błyszczące jajka*« (*Volva volva*) są blisko spokrewnione z prawdziwymi porcelankami, ale ich porcelanowe muszle są rzadko tak kolorowe” (Arthur 1991: 13);

— *porcelanek*: »spośród wszystkich muszli ślimaków największą popularnością cieszą się *porcelanki* (*Cypraeidae*). *Porcelanki* mają gładką, połyskującą powierzchnię i sprawiają wrażenie, jakby pokryto je szkliwem. Nazwa *porcelanki* nie wywodzi się od porcelany, lecz przeciwnie — porcelana zawdzięcza swoją nazwę pewnym muszłom, które po włosku zwano *porceletta*” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 50), »muszlę żywej *porcelanki* pokrywa cienka warstwa tkanki, która nadaje jej piękny połysk” (Durrell, Durrell 1995: 226), »*porcelanki* są powszechnie znane, cenione i gromadzone od stuleci przez kolekcjonerów ze względu na swoje piękne ubarwienie i błyszczącą powierzchnię muszli, które sprawiają, że z przyjemnością trzyma się je w dłoni” (Dance 1994: 68), »małe muszle bardzo pięknych i różnorodnych *porcelanek* można często znaleźć na spodniej stronie kolonii koralowców. [...] Piękno i łatwość, z jaką *porcelanki* można znaleźć na rafie, sprawiły, że są one obiektem pożądania kolekcjonerów” (Arthur 1991: 50-51), »te piękne błyszczące muszle sprawiają, że większość tropikalnych *porcelanek* jest szczególnie poszukiwana przez kolekcjonerów” (*Królestwo zwierząt* 2003: 540);

— *przyłbicy* »*porcelanowej*”: »*przyłbica* »*porcelanowa*«” (Arthur 1991: 13);

— *świdrzyka lśniącego*: »muszla *świdrzyka lśniącego* (*Cochlodia laminata*) znajdowana jest w lesistych wąwozach prawie całej środkowej i północnej Europy” (Staněk 1972: 49);

10. nazwy „wielkości”, wskazujące na rozmiary muszli lub jej elementów, których integralnymi komponentami są:

A) gradacyjne przymiotniki wielkości:

a) *duża* → *wręga duża*: „*wręga duża (Harpa major)*” (Królestwo zwierząt 2003: 540);

b) *wielka*, jak u:

— *okładniczki wielkiej*: „tu pokazano muszlę *okładniczki wielkiej (Ensis siliqua)* dorastającej do 25 cm długości” (Królestwo zwierząt 2003: 539);

— *przydaczni wielkiej*: „spośród kilku gatunków przydaczni, jakie istnieją, na uwagę zasługuje zwłaszcza *przydacznia wielka (Tridacna maxima)*” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 162);

— *róży wiatrów wielkiej*: „tylko większe gatunki w tej rodzinie (*róże wiatrów — Architectonidae*) zwracają uwagę kolekcjonerów, a wśród nich zwłaszcza *róża wiatrów wielka (Architectonica maxima)* z wód Tajwanu. Ma ona ubarwienie jasnobrązowe ze spiralnymi, białymi i ciemnobrązowymi pasami. [...] Muszle tego gatunku należą do największych w rodzinie, osiągają średnicę 8 cm” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 43);

— *świdereka terebra wielka*: „wśród nich największą muszlę posiada *świderek terebra wielka (Terebra maculata)* z wód Indopacyfiku o wielkości 27 cm. Kształtem przypomina marchewkę ubarwioną na kremowo” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 107);

— *umbonii wielkiej*: „wielka spłaszczona muszla z Pacyfiku z rodziny *skrępow (Trochidae)*, której nazwa, będąca dosłownym tłumaczeniem łacińskiej nazwy *Umbonium giganteum*, nawiązuje do ogromnych rozmiarów okazu” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 25);

— *wielkiej muszli żabiej*: „największym jest *wielka muszla żabia (Bursa bubo)* z wód Indopacyfiku osiągająca wielkość ponad 33 cm. Jej ciężką, wrzecionowatą muszlę zdobią brązowe nieregularnie rozsiane plamki, ponadto powierzchnię kremową pokrywają spiralne żebra i guzki” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 68);

— wyróżniającej się bardzo dużym otworem *przewiertki wielkiej*: „ale zdarzają się wyjątki, jak u *przewiertki wielkiej (Magathura cernulata)* z wód kalifornijskich, która wyposażona jest w bardzo duży otwór przy średnicy muszli wynoszącej 15 cm” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 34);

c) *wielki*, jak u:

— *perłopława wielkiego*: „z kolei największy przedstawiciel w tej rodzinie, *perłopław wielki (Pinctada maxima)* z wód Australii i Nowej Gwinei, jest poszukiwany dla masy perłowej. Nic dziwnego — osiąga on średnicę aż 33 cm” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 135);

wenus wspaniała z kolekcji autorki

wenus wspaniała z kolekcji autorki

— *przegrzebka wielkiego*: „ten pod względem wielkości drugi przegrzebek świata — *przegrzebek wielki* (*Pecten maximus*) — ma kształt niemal kolisty, ponadto jest wyposażony w kilkanaście szerokich, promienistych żeber” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 141), „*przegrzebek wielki* to duża, prawie kolista w zarysie wachlarzowata muszla” (Dance 1994: 219);

— *świdra wielkiego*: „*świder wielki* (*Terebra maculata*) to ciężka i błyszcząca muszla o szerokim ostatnim skręcie i wydłużonym otworze” (Dance 1994: 195);

— *trąbika wielkiego*: „znacznie ciekawszą od grubościennej, kremowej muszli *trąbika* zwyczajnego (*Buccinum undatum*) jest australijski gatunek *trąbika wielkiego* (*Penion maxima*) podobny do bożonarodzeniowej choinki i także pochodzący z chłodnych wód” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 82);

d) *olbrzymia*, jak u:

— *szponiatki olbrzymiej*: „wśród nich wyróżnia się największą i pospolitą *szponiatkę olbrzymią* (*Lambis truncata*) z wód Oceanu Indyjskiego. Jej 40-centymetrowa muszla jest wyposażona w szeroką, jasną wargę zewnętrzną z sześcioma ostrymi wyrostkami” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 40);

— *przydaczni olbrzymiej*: „wreszcie parę słów o największej muszli świata *przydaczni olbrzymiej* (*Tridacna gigas*), również rodem z Indopacyfiku. Ta potężna, grubokarbowana skorupa osiąga średnicę 1,4 metra, a jej ciężar przekracza ponad 260 kg i znajduje się w zbiorach American Museum of Natural History w Nowym Jorku. Przydacznie olbrzymie bywają na ogół średniej wielkości, tzn. mają średnicę około 60 cm” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 162), „*przydacznia olbrzymia* to duża, grubościenna, ciężka muszla o mocnych promienistych żebrach” (Dance 1994: 231), „ogromna żłobiona muszla *przydaczni olbrzymiej*; *przydacznia olbrzymia* (*Tridacna gigas*) ma największą muszlę. Jej szerokość może przekraczać 1 m” (Królestwo zwierząt 2003: 539), zwanej też *przydaczną gigantyczną*: „muszle mają najróżniejsze kształty i rozmiary, ale największa jest *przydacznia gigantyczna* (*Tridacna*) o długości do 1,2 m i wadze ponad 250 kg” (Arthur 1991: 17);

— *zwójki olbrzymiej*: „jedną z największych muszli w tej rodzinie jest *zwójka olbrzymia* (*Melo amphora*), kształtem i barwą przypomina melon. Ta baniasta wzdętka stanowi największy gatunek w tej rodzinie i jednocześnie jest szóstą pod względem wielkości muszlą na świecie. [...] Ta muszla rekordzistka osiąga pół metra” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 106);

e) *olbrzymi*, wyróżniający *skrzydelnika olbrzymiego*: „najbardziej znanym gatunkiem w Polsce jest *skrzydelnik olbrzymi* (*Strombus gigas*) zwany także *skrzydelnikiem różowym* z Morza Karaibskiego, zwany potocznie »szermierzem królowej« o okazałym skrzydle i gładkim pasteloworóżowym ujściu” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 38);

B) przenośna gradacyjna przydawka dopełniaczowa *goliata* ← ap. *goliat*, przen. ‘olbrzym’, wyróżniająca *skrzydełnik goliata*: „większy od »szermierza królowej« jest *skrzydełnik goliata* (*Strombus goliath*) — endemiczny gatunek z wód brazylijskich i jednocześnie największy skrzydełnik osiągający wielkość aż 38 cm” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 38);

C) noesemantyczna przydawka gradacyjna *wspaniała*, ‘tu: największa, najbardziej okazała pod względem wielkości’, określająca:

— *amaeę wspaniałą*: „największy w tej rodzinie krętoschód *amaea wspaniała* (*Amaea magnificum*) z wód Tajwanu osiąga wysokość prawie 13 cm. Nie zalicza się jednak do najpiękniejszych” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 48);

— *wenus wspaniałą*: „natomiast jednym z największych gatunków w tej rodzinie jest *wenus wspaniała* (*Periglypta magnifica*) z wód Filipin i wód Salomona, osiągająca średnicę ponad 10 cm” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 159). W grupie muszlowych nazw wielkości sytuują się jeszcze dwa nacechowane metaforycznością miana, sygnujące małe konch(i)ologiczne desygnaty albo ich małe elementy. Są to: a) *przewiertka pochmurna* ← ap. *pochmurna*, ‘tu o małym otworze’: „u większości przewiertek otwór jest z reguły mały, jak u przewiertki *pochmurnej* (*Fissurella nubecula*)” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 34), b) *skrzydełnik motyli* ← ap. *motyli*, ‘tu: mały’: „jeszcze mniejsze skrzydełniki z gatunku *skrzydełnika motylego* (*Strombus pipus*) z wód pacyficznych i karaibskich, mimo że są mocno zbudowane i stosunkowo ciężkie jak na swój rozmiar” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 40);

11. nazwy „tworzące”, eksponujące desygnaty wytwarzane / powstające w poszczególnych muszlach:

a) *perły*, ‘kuliste lub nieregularne twory o srebrzystobiałym połysku (czasem różowym, żółtym, czarnym) formujące się wokół obcego ciała na wewnętrznej powierzchni muszli, cenione w jubilerstwie’ <st.-czes. *perla*, z wł. *perla*, w końcu może z łac. *perna* ‘rodzaj małża morskiego’ (u Pliniusza)>, „rodzące się” w skorupach *perłopławów*: „najbardziej chyba znanymi muszlami na świecie są *perłopławy* (*Pteriidae*), główni twórcy pereł. [...] Przedstawiciele rodziny perłopławów w liczbie sześciu znanych rodzajów zamieszkują wszystkie tropikalne i subtropikalne morza świata” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 134), „*perłopław* (*Pinctada*). Nawet małe *perłopławy* potrafią wytwarzać dość duże perły, jednak im starsza i większa muszla, tym większa szansa znalezienia w jej wnętrzu dorodnej perły” (Arthur 1991: 36), „*perłopław*. Ten gatunek ma muszlę owalną, a jej prawa połówka jest nieco mniejsza niż lewa. [...] Muszla jest brązowa lub szara z gęstymi czerwono-brązowymi promieniami i perłowym wnętrzu” (Dance 1994: 216) i *perłopławie perlorodnym*: „dotyczy to zwłaszcza słynnego *perłopława perlorodnego* (*Pinctada margaritifera*), głównego

perłopław z kolekcji autorki

perły w perłopławie z kolekcji autorki

dostawcy pereł na świecie. [...] Tylko kilka gatunków perłopławów produkuje perły lub jest dostawcą masy perłowej i posiada duże znaczenie gospodarcze. Wśród nich najbardziej produktywne są: wspomniany już *perłopław perlorodny*” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 135; por. Heflik, Natkaniec-Nowak 2011: 310-311);

b) *masę / macicę perłową*, ‘wewnętrzną, wapienną warstwę muszli mięczaków, mieniającą się tęczowo, używaną do wyrobu przedmiotów ozdobnych i inkrustacji’ <od *perła*>, powstającą w *łodziu perłowym*: „wśród nich pospolity i jednocześnie najładniejszy *łódzik perłowy* (*Nautilus pompilius*) z Pacyfiku. Jego muszla jest dwubocznie symetryczna, z dużym ujściem wysłanym warstwą pięknej substancji perłowej” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 172), „*łódzik perłowy* (*Nautilus pompilius*)” (*Królestwo zwierząt* 2003: 543) i *skrępie perłowym*: „niektóre gatunki skrępów, a jest ich kilkaset, są poławiane na dużą skalę dla pozyskania masy perłowej przeznaczonej do wyrobu biżuterii. [...] Najbardziej do tego celu nadawały się różowo-białe muszle *skrępa perłowego* (*Trochus niloticus*) z Indopacyfiku, ozdobione ciemnoczerwonymi ukośnymi pasami” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 21);

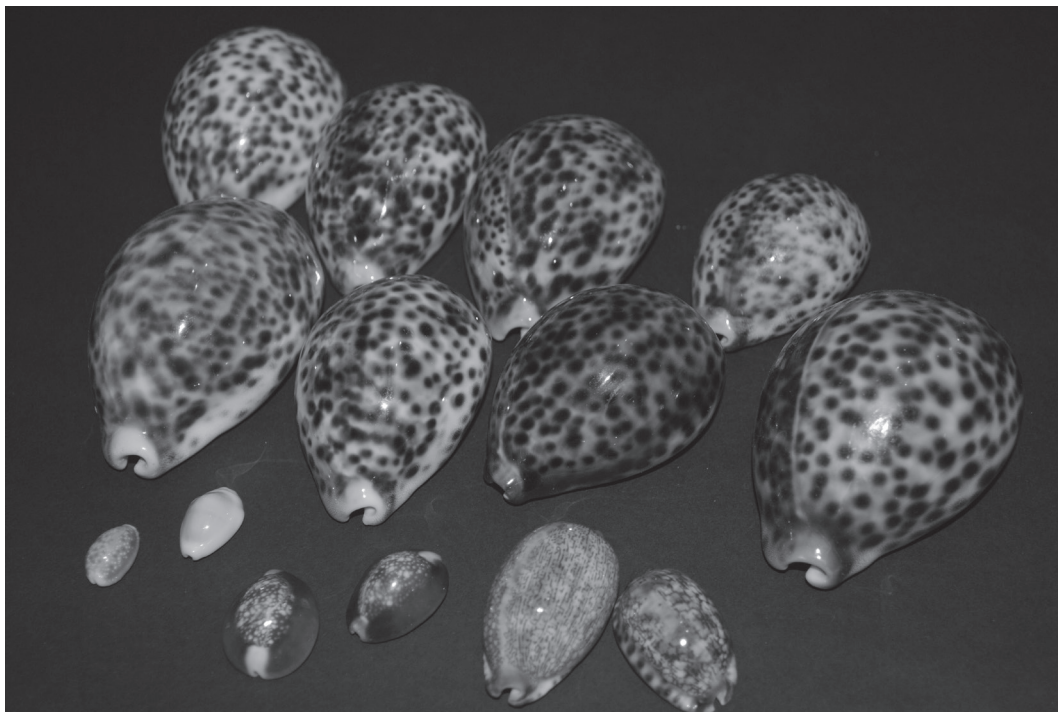
12. nazwy „kolekcjonerskie”, wskazujące na to, jakie desygnaty „zbierają” muszle, takie jak *śmiecarki* ← ap. „*śmieci*”: „*śmiecarka*. Muszla zawdzięcza swą nazwę temu, że w miarę wzrostu przyczepiają do swej muszli najróżniejsze przedmioty: drobne muszle, kawałki koralu, kamyki, a czasem nawet śmieci pozostawione przez ludzi. [...] Kawałek butelki przyrośnięty do muszli śmiecarki. [...] Muszla śmiecarki z przyrośniętymi muszlami od spodu” (Arthur 1991: 40), „delikatne stożkowate muszle charakteryzują się gromadzeniem na górnej powierzchni kamyków, muszli i różnych szczątków z dna morskiego. Cienka muszla, na której górnej powierzchni znajdują się ukośne, poprzeczne żebra, które są zasłonięte przez przyczepione muszelki i różne szczątki” (Dance 1994: 55), nazywane też *kolekcjonerami*: „*śmiecarki* (*Xenophoridae*) można z powodzeniem nazwać najstarszymi *kolekcjonerami* świata. Cechą charakterystyczną tej mało licznej w gatunki rodziny jest gromadzenie w górnej powierzchni muszli różnych szczątków z dna morskiego. [...] Śmiecarki zbierają różne opadłe na dno przedmioty i przyczepiają je do swojej powierzchni. Mogą to być małe, puste muszelki, kamyki różnej wielkości, gąbki, a nawet śmieci wyrzucane do morza przez załogi statków, np. odłamki potłuczonych butelek. [...] Niekiedy muszle śmiecerek są nimi tak gęsto od góry do dołu pokryte, że ważą 2-3 razy więcej niż bez tego balastu. [...] Wtedy śmiecarki wyglądają rzeczywiście jak swoiste muzeum pełne eksponatów albo jak kupka śmieci” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 46), a wśród nich kolekcjonująca wyłącznie kamienie / kamyki *śmiecarka kamienista* ← ap. *kamienie / kamyki*: „zdarza się jednak, że wapienny domek śmiecerek jest ozdobiony gustownie, zwłaszcza gdy przedmioty wybrane przez ślimaka zostaną ułożone w określony wzór. I tak *śmiecarka kamienista* (*Xenophora calculifera*)

z wód Pacyfiku »specjalizuje się« w zbieraniu z dna morskiego samych kamyków” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 46), „śmiecarka *Xenophora* pokryta kamykami” (Arthur 1991: 40);

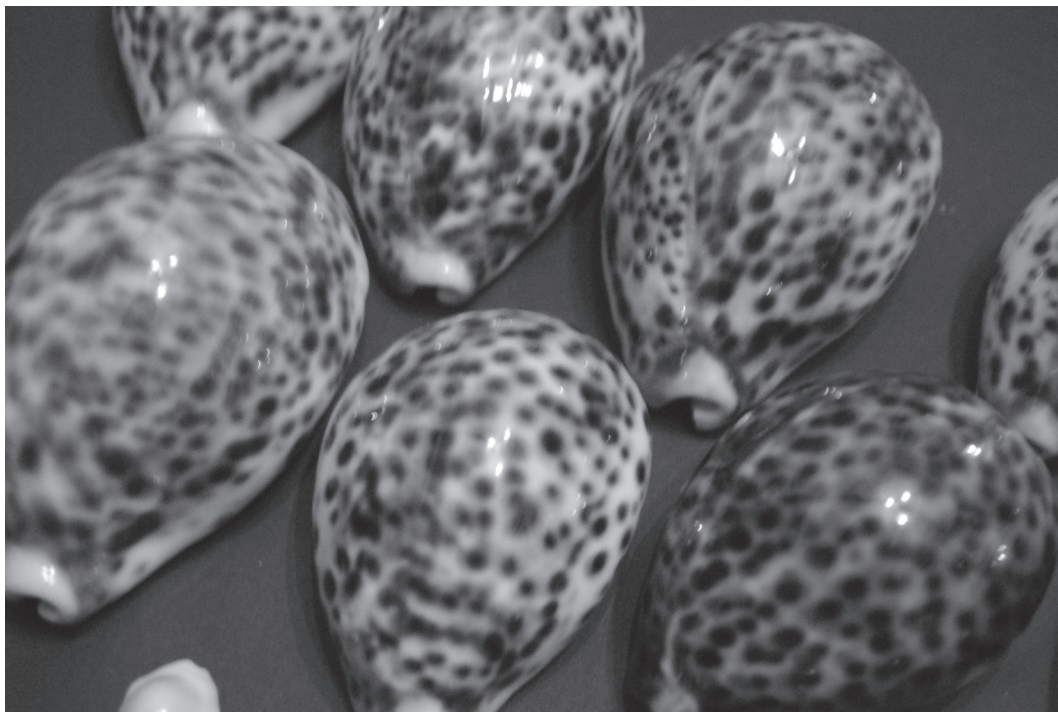
13. nazwy „przystosowawcze kamuflaże”, sugerujące umiejętności dostosowania (maskowania) się muszli do otaczających je rzeczywistości, jak w przypadku *skalotoczy* ← ap. zwrot *toczenie skał*, ‘tu: drażnienie, wwiercanie się’: „*skalotocze* to cienkościenne, wydłużone, często niedomknięte muszle, są przystosowane do drażenia w gliniastym dnie, w drewnie i skałach” (Dance 1994: 245), „muszle *skalotoczy* spotyka się w różnego rodzaju różnym podłożu” (Arthur 1991: 49), „*skalotocze* wykorzystując swoje eliptyczne muszle jak świdry, wwiercają się w taki materiał, jak skały, drewno, glina” (*Królestwo zwierząt* 2003: 539), czy charakteryzowanych powyżej *śmieciarek* określanych mianem „*morskich przebierańców*”: „śmiecarki można również nazwać »*morskimi przebierańcami*«. [...] W świecie przyrody umiejętność maskowania się bywa często sprawą życia lub śmierci. Może to być zmiana barwy ciała i idealne zlanie się kolorów z otoczeniem albo, jak w przypadku śmieciarek, przyklejanie i umacnianie muszli najrozmaitszymi napotkanymi na drodze przedmiotami. Jest to jedna z szeroko praktykowanych form obrony — kamuflaż” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 45) „*śmiecarka — morski przebieraniec*” (Arthur 1991: 40);

14. nazwy „ruchome”, dookreślające sposób przemieszczania się „wapiennych domków” *tratwnika* ← ap. *tratwa*: „*tratwniki*. Ślimaki zamieszkujące te muszle żyją w pełnym morzu, tworząc z otoczonych śluzem pęcherzyków powietrza tratwki, na których ich jaja i one same mogą unosić się na powierzchni wody” (Dance 1994: 53), „muszla *tratwnika* dryfuje pod powierzchnią wody, gdzie utrzymuje się dzięki tzw. tratwie utworzonej z pęcherzyków śluzu, wypełnionych pęcherzykami powietrza” (*Królestwo zwierząt* 2003: 540) i *żeglarka* ← ap. *żeglarek*, ‘nazwa głowonoga’, a także *żeglarz*, *żagiel*: „z tym delikatnym i cieniutkim, jak opłatek, pojemnikiem pływa swobodnie samica *żeglarka* w morzu, schodząc niekiedy na dużą głębokość” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 171), „większość dziś żyjących form głowonogów nie ma muszli zewnętrznej. Do tych nielicznych opatrzonych muszlą, jak inne mięczaki, należy samica *żeglarka* (*Argonauta argo*), wytwarzająca cieniutką muszlę, zwaną również *żeglarkiem*, półprzezroczystą, jakby z mlecznego szkła. W tej muszli nosi on do wylęgu liczne drobniutkie jaja” (Staněk 1972: 61), „*żeglarek*. Cienkościenna i krucha »muszla« (w rzeczywistości komora lęgowa) pływa swobodnie” (Dance 1994: 249), „muszla — rzekomy futerał — *żeglarka* z rodzaju *Argonauta*” (*Królestwo zwierząt* 2003: 543), zwanego też *Argonautą*: „wiercono niegdyś, że *Argonauta — żeglarek* — pływa w swej cieniutkiej jak opłatek muszli, jak w łódce, używając ramion jak żagla” (Arthur 1991: 19);

15. nazwa „tajemnicza”, sygnująca trudnego do odszukania *trytona tajemniczego* ← ap. *tajemniczy*, ‘tu: trudny do znalezienia’: „natomiast najtrudniej jest znaleźć w środowisku wodnym niewielkiego

porcelanki z kolekcji autorki

porcelanki tygrysie z kolekcji autorki

jasnobrązowego trytona tajemniczego (*Gelagna succincta*) z wód Indopacyfiku z równo rozmieszczonymi ciemnobrązowymi spiralnymi żebrami, które występują na całej powierzchni jasnobrązowej muszli” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 64);

16. nazwy „pragmatyczne”, wskazujące praktyczny sposób wykorzystania określonych muszli lub zajmujących je stworzeń jako:

a) środka płatniczego reprezentowanego przez: 1) *kielczaka-monetę indiańską* ← ap. *moneta* + etn. *Indianin*: „sznury z nanizanych muszelek *kielczaka-monet* *indiańskiej* (*Dentalium protosium*) stanowiły biżuterię i jednocześnie środek płatniczy u Indian zamieszkujących obszar od Alaski po Meksyk” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 167) oraz 2) *monetki* (Arthur 1991: 13) znane bardziej jako muszelki *kauri*: „*Cypraea moneta*, muszle z rodziny porcelanek (*Cypraeidae*), niewielkie, jajowate, ze szczelinowym otworem, używane były przez ludy pierwotne jako środek płatniczy <hindi *kauri*>” (por. *Wielki słownik...* 2005: 617-618), „najdawniejsza wzmianka o używaniu żółtych porcelanek *kauri* (*Cypraea moneta*) jako monety pochodzi sprzed 3000 lat z terenu Chin i Japonii. Transportowano je do południowych Chin drogami handlowymi przez Himalaje aż z Bengalu. Już Marco Polo w XIII wieku w czasie swej podróży do Chin oglądał załadowane nimi karawany” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 54), „*kauri* (*moneta*). Ta popularna porcelanka ma jedną z najbardziej zmiennych muszli. [...] Na obszarach tropikalnych pełniła niegdyś rolę środka płatniczego” (Dance 1994: 69), zwane też *wapiennym pieniądzem*: „w końcu nastąpił zmierzch *kauri*, tego uniwersalnego *wapiennego pieniądza*, który podbił niemal cały świat” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 54);

b) środka farbiarskiego pozyskiwanego z muszli ślimaka zamieszkującego *rozkolca farbiarskiego* ← ap. *farbiarski*, ‘służący do farbowania tkanin’: „*muszle purpurnośnych rozkolec* (*Bolinus brandaris*) służyły Fenicjanom do produkcji purpury; purpurowe stroje zwane od miasta Tyr, gdzie produkowano barwnik — tyryjskimi, nosili później rzymscy dostojnicy” (Sobczak, Sobczak 1998: 254), „ostatnia grupa rozkolec, chociaż wydaje się najmniej atrakcyjna, okazała się najbardziej użyteczną dla człowieka. Tworzy ją kilka gatunków ślimaków produkujących barwną substancję o nazwie *punicju*. [...] Okazało się, że ta substancja doskonale nadaje się do farbowania tkanin, zaś ich odkrywcami byli prekolumbijscy Indianie z Meksyku oraz mieszkańcy Krety już około 1600 roku p.n.e. Nieco później na ten pomysł wpadli Fenicjanie z Tyru i udoskonalili metodę produkcji purpury. Do tego celu nadawały się dwa gatunki ślimaków o niepozornych, marmurkowożółtych skorupkach pokrytych żebrami i guzami. Były nimi: *rozkoлец grubościennic* zwany też *rozkolectem farbiarskim* (*Bolinus brandaris*) i *rozkoлец pasiasty* (*Phyllonotus trunculus*) — obydwa z wód Morza Śródziemnego” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 77);

c) produkty spożywcze, jak „mieszkańcy”:

— *omułka jadalnego* ← ap. *jadalny*: „*omulek jadalny*. Cienkościenna, ale mocna muszla, trójkątna w zarysie, ze szczytami na przednim końcu. Zamieszkujący ją małż jest zjadany w dużych ilościach na całym świecie” (Dance 1994: 214), „*omulek jadalny* (*Mytilus edulis*), przedstawiony powyżej, spotykany jest w morzach półkuli północnej i osiąga 15 cm” (*Królestwo zwierząt* 2003: 539), „ostryga z *omułkiem*” (Arthur 1991: 2), „pusta muszla *omułka*. [...] Pusta muszla *omułka jadalnego* z rurkami wieloszczetów” (Durrell, Durrell 1995: 205, 226);

— *sercówki jadalnej* ← ap. *jadalna*: „*sercówka jadalna*. W północno-zachodniej Europie zamieszkujący ją małż jest ważnym składnikiem pożywienia” (Dance 1994: 228), „*sercówka jadalna* (*Cerastoderma edule*)” (Arthur 1991: 35);

— *winniczka jadalnego* ← ap. *jadalny*: „muszle *winniczka jadalnego* znają dobrze prawie wszyscy” (Arthur 1991: 8);

17. nazwy „arystokratyczne”, „wspaniałe”, „błyskotliwe”, „cesarskie”, „królewskie”..., sugerujące wartość, niezwykłość, unikatowość muszli wyróżnionych przydawkami wartościującymi:

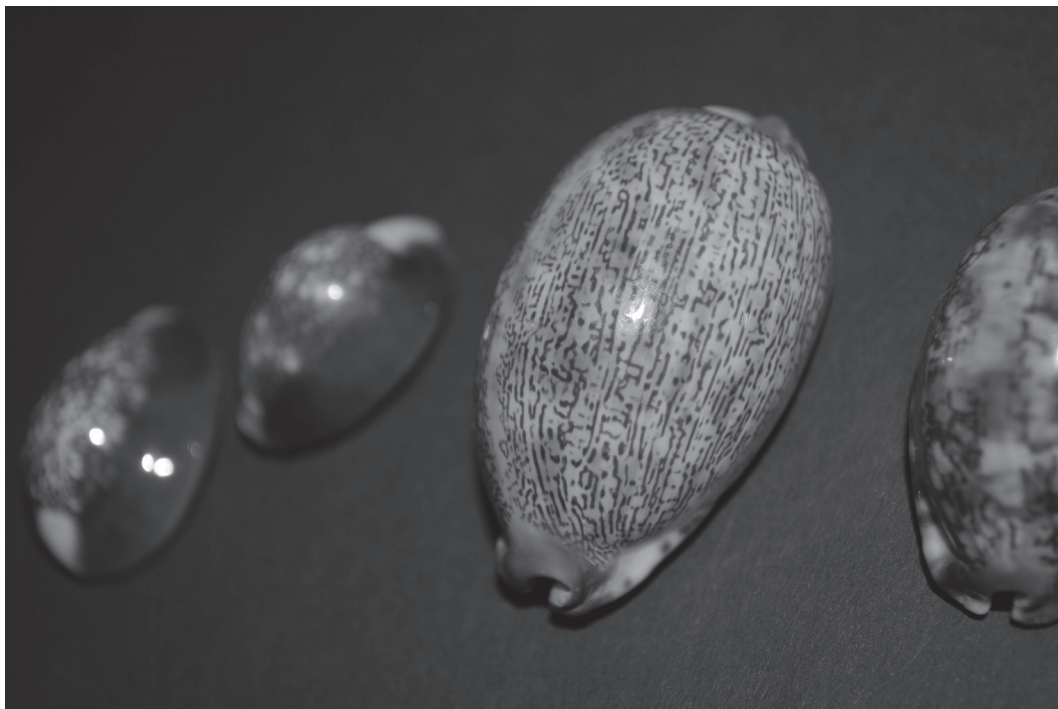
a) *błyskotliwa*, ‘tu: zachwycająca, niezwykła, ciekawa’: *asafis błyskotliwa*: „z kolei większa od niej *asafis błyskotliwa* (*Asaphis deflorata*) z Morza Karaibskiego, chociaż jest na zewnątrz mało atrakcyjna, zachwyć może swoim wnętrzem: na obu połówkach dominuje barwa purpurowa, różowa lub żółta” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 137);

b) *cesarska*, ‘wspaniała niczym cesarz; godna cesarza’, jak:

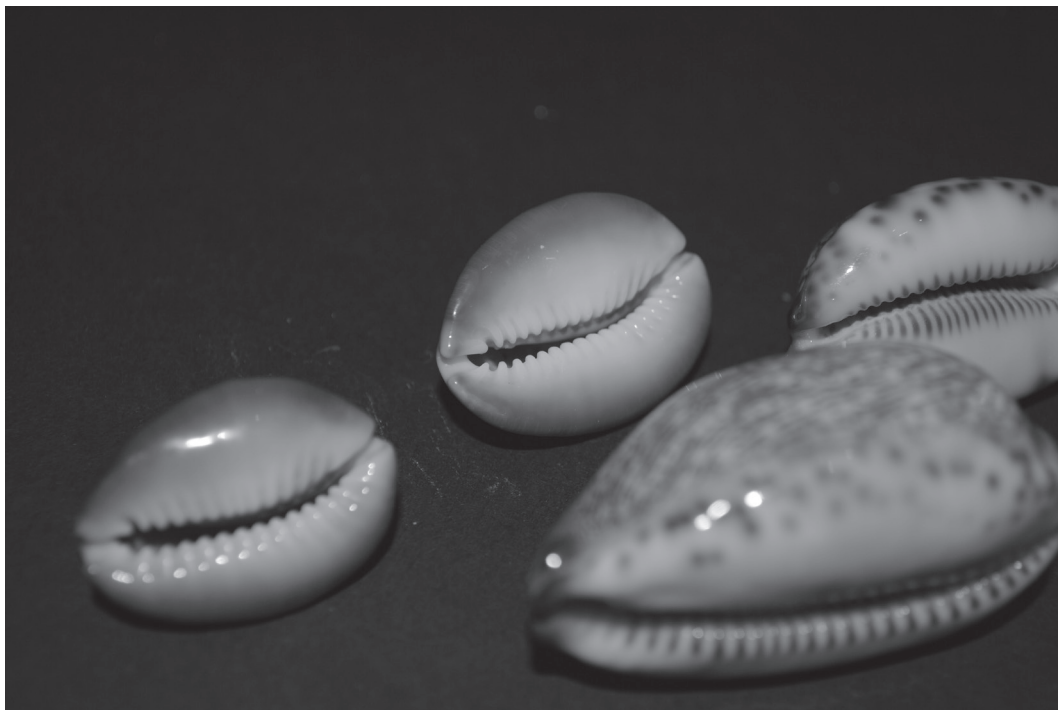
— *angaria cesarska delfinula*: „powierzchnię muszli kształtują przeróżne wzniesienia i zagłębienia, ponadto zdobią je guzki, fałdy, wrostki, łuski, kolce, nadające im niekiedy dziwaczne kształty. Wśród nich na szczególną uwagę zasługuje *angaria cesarska delfinula* (*Angaria delphinus melanacantha*) z rejonu Filipin. Ta niewielka żółto-brązowa muszla jest wyposażona w długie zakrzywione kolce, a jej ujście połyskuje masą perłową” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 26);

— *wenus cesarska*: „*wenus cesarska* (*Chione latirilata*) — ma ciekawe urzeźbienie. Muszlę pokrywają bardzo wyraźne i odległe od siebie koncentryczne żebra o odmiennej liczbie i grubości” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 156);

— *wręga cesarska*: „niektóre okazy, jak np. bardzo rzadki i jeden z najpiękniejszych gatunków w tej rodzinie, *wręga cesarska* (*Harpa costata*) z wód Mauritiusa, mają aż 40 ciasno obok siebie ułożonych żeber” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 98);

porcelanki z kolekcji autorki

porcelanki z kolekcji autorki

— *zwójka cesarska*: „jednak prawdziwą arystokratką wśród muszli jest wysmukła *zwójka cesarska* (*Cymbiola imperialis*). Jej kremową powierzchnię pokrywają zygzakowate, brązowe trójkąciki, wierzchołek zaś wieńczy ostre, zagięte do wnętrza kolce. Ten endemit występuje w wodach południowych Filipin i rzadko udaje się go znaleźć w stanie idealnym” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 103);

c) *cesarski*, jak *sękacz cesarski*: „na przykład niewielki, prawie owalny *sękacz cesarski* (*Vasum tubiferum*) z wód Filipin. Zdobią go szerokie, poprzeczne fałdy, na których znajdują się ciemnobrązowe kolce otwarte z jednej strony. Łacińska nazwa gatunkowa podkreśla jego rurkowaty kształt. Jest to endemit, występuje tylko w bardzo płytkich wodach centralnych Filipin” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 97);

d) *cesarskie*, ‘tu: należący do cesarza’, jak *cesarskie pleurotomarie*: „wszystkie okazy wyłowione w wodach japońskich do roku 1940 stanowiły własność cesarza Hirohito. Przez długi czas był on jedynym posiadaczem tzw. *cesarskich pleurotomarii* — *Pleurotomaria beyrichii* i *Pleurotomaria hirasei*. Co nie przeszkodziło, że wiele z tych okazów zostało przemycanych przez granice kraju kwitnącej wiśni” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 20);

e) *cudowna*, ‘tu: fascynująca’, niczym *thatcheria cudowna*: „oczywiście, oprócz niewielkiej *thatcherii cudownej* (*Thatcheria mirabilis*) z głębokich wód Pacyfiku, która dodatkowo stanowi jeden z najbardziej fascynujących gatunków na świecie. Ta cienkościenna muszla charakteryzuje się gładką powierzchnią o barwie ciemnożółtej, wewnątrz zaś ma białe. Odznacza się fantastycznym smukłym kształtem i kojarzyć się może z chińską pagodą stojącą w pięknym parku nad stawem albo też — jak kto woli — z wieżą Babel. Nie trzeba jej odkrywać, uczynił to wcześniej Anglik Ch. Thatcher w czasie swego pobytu w Japonii” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 49);

f) *królewska*, ‘wspaniała niczym królowa; godna królowej; związana z królową; piękna, urodziwa’, jak: — *przyłbica królewska*: „z kolei *przyłbica królewska* (*Cassis tuberosa*) z Morza Karaibskiego wyróżnia się trójkątnym zarysem muszli i piękną cielistobrązową barwą spodu. Jest ona wyposażona w żeberkowate ujęście oraz zęby odcinające się mocno od kształtnego tła” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 59);

— *wenus królewska*: „muszle większości gatunków z rodziny *wenusów* (*Veneridae*), chociaż odznaczają się małymi rozmiarami, są urodziwe, tak jak *wenus królewska* (*Chione paphia*)” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 156);

g) *królewski*, niczym:

— *królewski grzebień Wenery*: „*królewski grzebień Wenery* (*Pitar dione*) o nieco krótszych kółkach występuje w Morzu Karaibskim. Muszle zdobi rząd długich, wąskich kółców” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 156);

— *zawiśnik królewski*: „z tych samych wód Indopacyfiku pochodzi również wspaniały czerwony *zawiśnik królewski* (*Spondylus regius*) z licznymi promienistymi żebrami i rowkowanymi, dźwigającymi na sobie białe, długie kolce” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 147);

h) *książęca*, jak *porcelanka książęca*: „pod koniec 1992 roku nurkowie filipińscy natrafili na gniazdo porcelanek z gatunku *porcelanki książęcej* (*Cypraea valentia*)” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 51);

i) *książęcy*, jak *stożek książęcy*: „*stożek książęcy* (*Conus aulicus*)” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 117);

j) *drogocenna*, ‘mająca bardzo wysoką cenę; bardzo kosztowna; bardzo wartościowa’, jak *skalaria drogocenna*: „niektórzy przedstawiciele rodziny *krętoschodów* (*Epitoniidae*) zdobyli sławę najciekawszych muszli świata. Palmę pierwszeństwa wśród krętoschodów uzyskał najpiękniejszy z nich — *skalaria drogocenna* (*Epitonium scalare*) z tropikalnych wód Indopacyfiku. Okazała się również najdroższą muszlą, jaką wyłowiono na świecie. W ubiegłym stuleciu została ona nabyta za sumę przekraczającą dzisiaj 20 000 dolarów! Kupił ją austriacki cesarz Franciszek I dla swej ukochanej żony Marii Teresy. Była to jedna z najwyższych cen, jaką kiedykolwiek zapłacono za muszlę. [...] Księciem wśród krętoschodów jest wspomniana *skalaria drogocenna* (*Epitonium scalare*) z wód Indopacyfiku. To jej przypadła w udziale palma pierwszeństwa w świecie muszli. Krętoschód *skalaria drogocenna* zachwyca precyzją szczegółów. Na jego jasnoróżowej, alabastrowej muszli o 8-9 delikatnych i luźno zwiniętych skrętach widnieje szereg białych, odstających żeber, regularnie rozmieszczonych na powierzchni zewnętrznej. Kolejne skręty nie są ze sobą połączone w linii prostej, a jedynie żebrami. Trudno się dziwić, że ta niezwykle pięknie urzeźbiona muszla stanowiła niegdyś w Europie przedmiot zabiegów królewskich” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 47-48);

k) *najpiękniejsza*, jak *śluchotka najpiękniejsza*: „muszle śluchotek wyglądają z zewnątrz nieciekawie i niepozornie. [...] Dlatego też śluchotki często szlifuje się od zewnątrz, aby wydobyć ukryte w nich piękne kolory. Tak postępuje się z małą *śluchotką najpiękniejszą* (*Haliotis pulcherrima*) z zewnątrz kremową, ponadto pokrytą zielonymi i brązowymi plamami” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 31-32);

l) *niezrównany*, jak *stożek niezrównany*: „*stożek niezrównany* (*Conus cedonulli*) z wód Morza Karaibskiego jest zabarwiony na żółto, pomarańczowo lub brązowo, na jego powierzchni znajduje się wzór składający się ze spiralnych pasm i linii, złożonych z wypukłych, czarno obrzeżonych białych kropek. Kropki te połączone są jak paciorki nanizane na nitkę i wyczuwalne pod palcami. To niezwykle rzadki element dekoracyjny w świecie muszli ślimaków. W XVIII w. gatunek ten był tak rzadki, że znano go tylko z rycin. Na jego kupno pozwolił sobie król Danii, a także król Portugalii, ten ostatni wyasygnował na ten cel ponad 100 lirów ze szkatuły królewskiej, co na owe czasy było sumą nie lada” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 114);

zwójka cesarska z kolekcji autorki

zwójka szlachetna z kolekcji autorki

ł) *szlachetna*, niczym:

— *szlachetna róża wiatrów*: „z kolei *szlachetna róża wiatrów* (*Architectonica nobilis*) z wód środkowo-amerykańskich jest ozdobiona nieco odmiennymi brązowymi plamkami i spiralnymi pasami” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 43);

— *zwójka szlachetna*: „nie mniej poszukiwana jest muszla *zwójka szlachetna* (*Cymbiola nobilis*) z wód południowowschodniej Azji. *Zwójkę szlachetną* pokrywają desenie przypominające zarys łańcuchów górskich” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 103);

m) *wspaniała*, ‘tu: najpiękniejsza’, jak *zagłębka wspaniała*: „jej przeciwieństwo stanowi *zagłębka wspaniała* (*Oliva splendidula*) z wód Panamy, jedna z najpiękniejszych zagłębek w tej rodzinie o niezmiennie występującym subtelnym wzorze i kolorze” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 90). Grupę tę uzupełniają jeszcze dwa zestawienia, których prymarnymi komponentami są: a) wartościująca przydawka dopełniaczowa *milionerów*, ‘tu: należąca do zbiorów najbogatszych prywatnych kolekcjonerów; bardzo droga, współtworząca kompozycję „muszle milionerów”’: „w tej rodzinie znajdują się niezwykle rzadkie i bardzo drogie okazy muszli z rodziny *pleurotomarie* (*Pleurotomariidae*). Nic więc dziwnego, że zyskały przydomek »muszli milionerów«. *Pleurotomarie* stanowią ozdobę każdej muzealnej ekspozycji oraz najbogatszych zbiorów prywatnych. Wystarczy powiedzieć, że cena jednej niewielkiej muszli z gatunku *pleurotomaria króla Midasa* (*Pleurotomaria midas*) z wód archipelagu Bahama sięga kwoty 10 000 dolarów” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 20) oraz b) nacechowany pięknem, elegancją i wspaniałością rzeczownik *chwała* wyróżniający muszlę zwaną „*chwała mórz*”: „największą sławę, nie tylko wśród ślimaków, lecz w ogóle wśród mięczaków, zdobył stożek »*chwała mórz*« (*Conus gloriamaris*) z wód zachodniego Pacyfiku. Ta błyszcząca i stosunkowo ciężka muszla ma harmonijnie wydłużoną sylwetkę, co nadaje jej pewną elegancję, zwłaszcza gdy okaz osiąga wielkość ponad 10 cm. Jej powierzchnię zdobi gęsta siateczka jasno- lub ciemnobrązowych misternych trójkącików, zachodzących na siebie i podobnych do namiocików” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 112-113);

18. nazwy „pospolite” i „zwyczajne” wskazujące na częstość występowania, zwyczajność niektórych „wapiennych domków” sygnowanych przydawkami:

a) *pospolita*, ‘często zdarzająca się, wszędzie spotykana, powszechnie występująca; taka, jakich wiele; zwykła, zwyczajna’, jak:

— *figa morska pospolita*: „delikatna i niemal przezroczysta *figa morska pospolita* (*Ficus communis*) ze wschodnich wybrzeży amerykańskich” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 62);

— *muszla żabia pospolita*: „znaczenie ciekawiej rzeźbione są muszle małych gatunków wyglądające, jakby

były zgniecione. Jest ich wiele, choć wymienić należy kremową *muszlę żabią pospolitą* (*Bursa rana*) z Indopacyfiku, którą zdobią liczne guzki i żebra, ponadto ma ona na każdym boku fałdy wzrostu, przypominające do złudzenia płetwy” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 68);

— *nerita pospolita*: „*nerita pospolita* z wód Indopacyfiku” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 36);

— *noga pelikana pospolita*: „wyjątkowo ciekawy kształt muszli w rodzinie *nogi pelikana* (*Aporrhaidae*), ma największy gatunek, *noga pelikana pospolita* (*Aporrhais pespelicani*) z wód Hiszpanii. Jego skorupę zdobią cztery wypustki, upodabniające muszlę do łapki pelikana z rozczapierzonymi palcami i rozciągniętą błoną pławną” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 81);

— *pagoda pospolita*: „taką właśnie smukłą sylwetkę prezentuje jasnobrązowa *pagoda pospolita* (*Columbarium pagoda*) z wód Japonii. Ma ona niezmiernie długą rynną syfonalną, otwartą na całej długości, a górna część muszli jest rozszerzona. Pokrywają ją szerokie trójkątne kolce, później zaś kolce krótkie. Ujście ma prawie kuliste i jasne. Muszla swoim kształtem przypomina chińską pagodę” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 78);

— *sercówka pospolita*: „*sercówka pospolita* często występuje masowo w piasku i mule” (Parker 1994: 59);

— *spirula pospolita*: „muszle *spiruli pospolitej* (*Spirula spirula*) często są spotykane na tropikalnych plażach” (Królestwo zwierząt 2003: 543), „*spirula pospolita*” (Arthur 1991: 19);

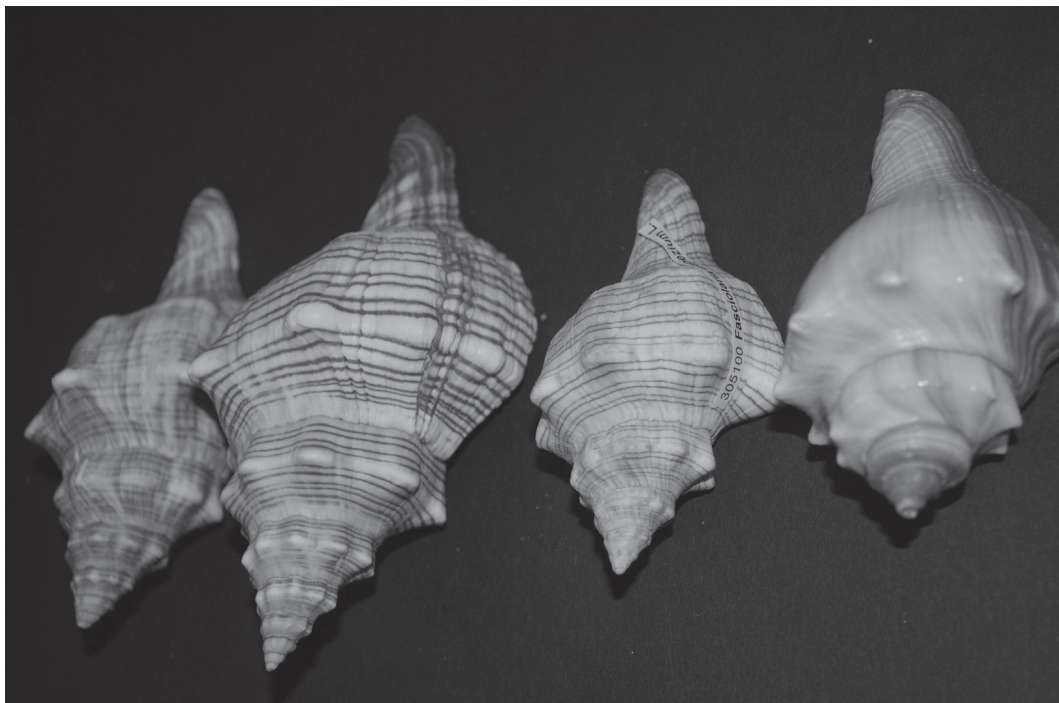
— *trawnik jantina pospolita*: „do nich należy ślimak *trawnik jantina pospolita* (*Janthina janthina*). Jego muszla jest niewielka, okrągła, cienkościenna, dwukolorowa. [...] Trawnik pływa sobie swobodnie na powierzchni morza w pozycji odwrotnej, czyli ujściem do góry, unosząc się za pomocą wyprodukowanej przez siebie trawki. Całe życie spędza przytwierdzony od dołu do tego oryginalnego pojazdu (trawki), który powstał z wypełnionych powietrzem pęcherzyków śluzu” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 69);

— *umbonia pospolita*: „*umbonia pospolita* (*Umbonium vestiarum*) z Pacyfiku, podobna kształtem do gładkich, błyszczących guzików różnej wielkości” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 25);

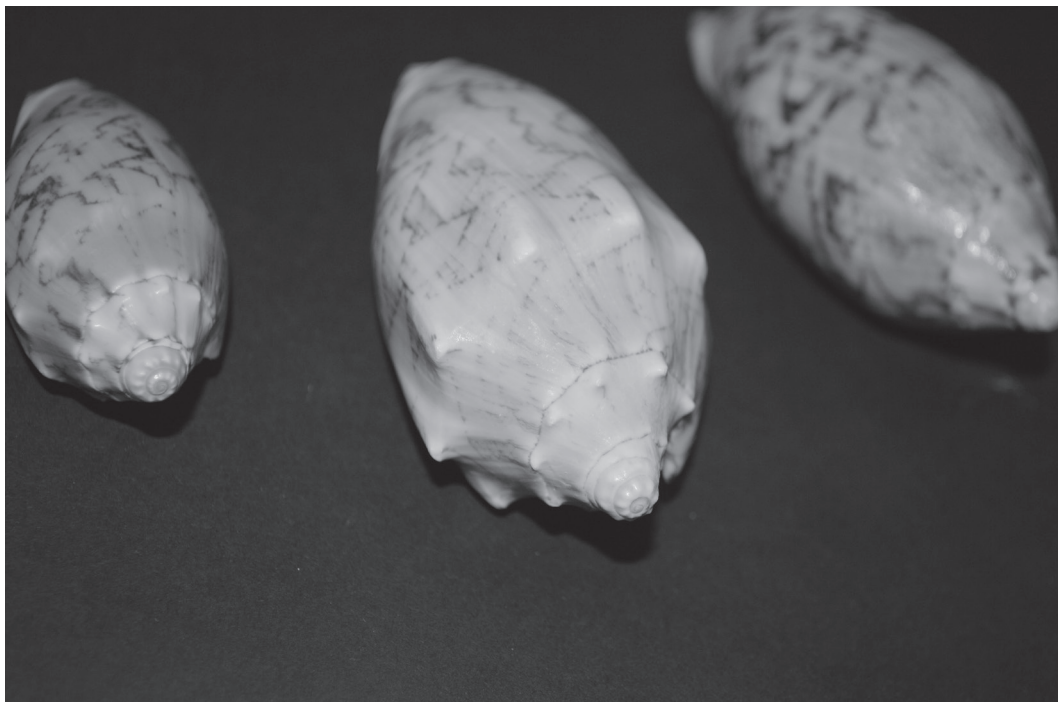
— *zagłębka pospolita*: „jednak najbardziej zmienny wzór oraz ubarwienie ma *zagłębka pospolita* (*Oliva oliva*) z wód Indopacyfiku” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 90);

b) *pospolite*, jak:

— *distorsio pospolite*: „najbardziej jednak zdeformowaną muszlę w rodzinie trytonów ma niewątpliwie *distorsio pospolite* (*Distorsio anus*) z wód Indopacyfiku. Jej kremowy grzbiet jest ozdobiony brązowymi spiralnymi paseczkami, ponadto pokrywają ją szeregi guzków. Spodnia część muszli uzbrojona jest w jasnobrązową tarczę o ostrych krawędziach, a dostępu do ujścia bronią silnie rozwinięte zęby wargowe i fałdy. Doprawdy, trudno doszukać się jakiegoś kształtu w tej muszli” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 64-65);

trąbiki z kolekcji autorki

zwójki z kolekcji autorki

c) *pospolity*, niczym:

— *kielczak pospolity*: „w wodach Morza Śródziemnego i Oceanu Atlantyckiego występuje kilka gatunków kielczaków, wśród nich *kielczak pospolity* (*Dentalium vulgare*), o lekko zabarwionej i ostro zakończonych muszli” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 167), „*kielczaki pospolite*” (Arthur 2001: 18);

— *omulek pospolity*: „*omulek pospolity* (*Mytilus edulis*). Omulki to pospolite muszle spotykane na skalistych wybrzeżach” (Arthur 1991: 46);

— *żeglarek pospolity*: „u popularnego *żeglarka pospolitego* (*Argonauta argo*), którym interesował się Arystoteles, a którego łacińska nazwa wzięła się od mitycznych argonautów, występuje wapienny twór z kształtu przypominający misternie żeberkowaną muszlę o średnicy 30 cm. [...] Jest śnieżnobiały, lecz mniej karbowany i guzkowaty niż *żeglarek karbowany* (*Argonauta nodosa*)” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 168);

d) *zwyczajna*, ‘niewyszukana’, jak *czaszółka zwyczajna*: „*czaszółka zwyczajna* (*Patella vulgata*) osiąga 5 cm szerokości” (Królestwo zwierząt 2003: 540);

e) *zwyczajny*, niczym *trąbik zwyczajny*: „za to wyróżniają się wielkością i rzeźbą oraz występują w ogromnych ilościach w wodach północnych Atlantyku i Pacyfiku, gdzie masowo się je poławia do celów handlowych. Wystarczy wspomnieć pospolitego *trąbika zwyczajnego* (*Buccinum undatum*)” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 82), „*trąbik zwyczajny*. Grubościenna, jajowato-stożkowata muszla o wysokiej skrętce, rozdętym, niczym w trąbce ostatnim skręcie i wgłębionym szwie” (Dance 1994: 128);

19. nazwy (od)mitologiczne, potwierdzające fascynacje starożytnością i kulturowe inspiracje funkcjonujące również w konch(i)ologii:

— *pleurotomaria króla Midasa* ← mit. antrop. *Midas*, ‘legendarny król Frygii, któremu Dionizos dał moc przemieniania w złoto wszystkiego, czego dotknie’ <gr.>: „*pleurotomaria króla Midasa* (*Pleurotomaria midas*), niewielka muszla z wód archipelagu Bahama” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 20);

— *śluchotka ucho Midasa* ← mit. antrop. *Midas*: „największy zaś południowoafrykański gatunek — *śluchotka ucho Midasa* (*Haliotis midae*) — jest na zewnątrz jakby pokryty skłębionymi sznurami” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 31);

— *skrzydelnik ucho Diany* ← deonim *Diana*, ‘rzymska bogini łowów, opiekunka zwierząt i przyrody’: „jeszcze mniejsze są skrzydelniki z gatunku *skrzydelnika ucho Diany* (*Strombus aurisdianae*) z wód pacyficznych i karaibskich. [...] Ujście mają pomarańczowe, fioletowe, ciemnobrązowe, a nawet czarne” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 40);

— *stożek Prometeusza* ← deonim *Prometeusz*, ‘potężny tytan, który wykradł bogom ogień i nauczył ludzi posługiwać się nim, za co został skazany na wieczną mękę (przykutemu do skały Prometeuszowi sęp wyszarpywał

stale odrastającą wątrobę)’ <gr. *Promētheús*>: „takim dużym gatunkiem jest największy stożek *Prometeusza* (*Conus pulcher*). Pochodzi on z wód zachodniej Afryki i osiąga maksymalną wielkość ćwierć metra! Jego białą powierzchnię zdobią poprzeczne, jakby rozmyte żłóto-brązowe pasy i plamki” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 110);

— *trytony* / *tryton* / *róg trytona* ← mit. ap. *tryton*, ‘towarzyszące Posejdonowi, dmące w muszlę bóstwo morskie mające postać pół człowieka, pół ryby’ <gr. *Tritōn*>: „nazwa tej rodziny *trytony* (*Ranellidae*) wzięła się stąd, że w starożytności jedno z greckich bóstw morskich — Trytona — przedstawiano jako dmącego w muszlę tego właśnie rodzaju” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 63), „muszla młodego *trytona* niewiele przypomina formy dorosłe — każdy zwój przynosi z sobą nową barwę lub też zmianę kształtu. [...] Kopalna muszla *trytona* (*Cymatium parthenops*); współczesna muszla *trytona* (*Cymatium parthenops*)” (Arthur 1991: 32, 39), zwana też *rogiem trytona*: „najsłynniejsza wśród trytonów jest muszla rogu trytona” (Arthur 1991: 13), „tryton lub róg trytona to dość duża stożkowata muszla używana do sygnalizacji dźwiękowej już w starożytności” (*Wielki słownik...*, 2005: 1288), *róg trytona* (*Tryton*) „duże lub średniej wielkości *trytony* to przeważnie grubościennie muszle, często fantazyjnie ornamentowane (Dance 1994: 92);

— *trąba trytona* ← mit. ap. *tryton*: „wśród nich jest największa i najsławniejsza *trąba trytona* (*Charonia tritonis*). Ten najpiękniejszy ze wszystkich ślimaczych olbrzymów pochodzi z wód Indopacyfiku. Jego elegancka, wrzecionowata muszla osiąga ponad 48 cm. *Trąba trytona* ma barwę kremową, ponadto pokrywają go ciemnobrązowe plamy” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 63);

— *wenusy* ← deonim *Wenus*, ‘bogini miłości’ <łac. *Venus*>: „*wenusy* (*Veneridae*) swą nazwę zawdzięczają rzymskiej bogini Wenus, zwanej także Wenreą, ze względu na proporcjonalne kształty i delikatne, pastelowe kolory muszli” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 156);

20. nazwy (od)metaforyczne i (od)symboliczne, dokumentujące fakt, że konch(i)ologia, ze względu na piękne obiekty swoich badań, jest słusznie wyróżniona mianem *bella scientia*, ‘piękna wiedza’; przekonują o tym:

— „*domki z zawiasami*”: „muszle *zawisników kolczastych* [...] to »*domki z zawiasami*« pokryte najczęściej wyrostkami lub sterzącymi kolcami” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 146);

— „*klejnot morza*”: „*porcelanka biała nakrapiana* (*Cypraea guttata*) z głębokich wód środkowego Indopacyfiku w pełni zasługuje na miano »*klejnotu morza*«” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 50);

— „*klejnoty głębin*”: „»*klejnoty głębin*«. Te błyszczące, podobne do chińskiej porcelany muszle *porcelanek* (*Cypraea*) wyglądają jak pokryte szkliwem” (Arthur 1991: 13);

— „*klujące piękności*”: „pierwsza grupa to »*klujące piękności*«, gatunki o krótkich lub długich kolcach, które występują na całej powierzchni okazu. One też w znacznym stopniu zacierają prawdziwy,

tąbiki z kolekcji autorki

pokryty wieloszczetami tryton, róg trytona z kolekcji autorki

jajowato-stożkowaty kształt muszli. Jako najlepszy przykład może tu posłużyć sławny »grzebień Wenery« (*Murex pecten*) z wód Filipin o maczugowatym kształcie i ostro zakończonym wierzchołku pokrytym kolcami. [...] Muszle *zawiśników kolczastych* (*Spondylidae*), obok przegrzebków i perłopławów, są najbardziej poszukiwane przez kolekcjonerów. Niektóre z nich można zaliczyć do najpiękniejszych muszli świata. [...] Muszli w tej rodzinie jest kilkadziesiąt gatunków. Te »*kłujące piękności*«, bo opisywane muszle tak można również nazwać, mają muszle nie tylko wyposażone w atrakcyjne kolce, lecz żywe ubarwienie. Bywa ono brązowe, białe, czerwone, pomarańczowe, rzadko żółte lub fioletowe» (Dworczyk, Dworczyk 2001: 72, 146);

— *kolczaste piękności*: »*kolczaste piękności* to muszle, *rozkolców* które są niezwykle urozmaicone. Zazwyczaj zdobią je dekoracyjne krezy i kolce» (Arthur 1991: 12);

— »*kocie oko*»: »grubościenna, ciężka muszla (*Turbo petholatus*) jest błyszcząca i zupełnie gładka. [...] Zewnętrzna strona jej wieczka jest w środkowej części niebieskozielona, stąd gdzieś tam muszla jest zwana »*kocim okiem*«» (Dance 1994: 40);

— *muszle delfinów*: »angarie są znajdujące w wodach płytkich, najczęściej wśród raf koralowych. Szczególnie licznie występują w tropikalnych rejonach Indopacyfiku i nazywane są *muszlami delfinów*» (Dworczyk, Dworczyk 2001: 26);

— »*trójca*»: »*chwała Bengalu*« ze względu na duże podobieństwo do »*chwały mórz*« i »*chwały Indii*«, należy do tzw. »*trójcy*« — trzech gatunków pochodzących z tych samych wód Indopacyfiku» (Dworczyk, Dworczyk 2001: 114);

— »*szermierz królowej*»: »*skrzydełnik olbrzymi* (*Strombus gigas*) zwany potocznie »*szermierzem królowej*«» (Dworczyk, Dworczyk 2001: 38);

— »*turecka krew*»: »czerwone szaty nosiły wojska tureckie i dlatego w okolicach Wenecji rozkolce, z których pozyskiwano czerwony barwnik, nazywano »*turecką krwią*«» (Dworczyk, Dworczyk 2001: 77);

21. nazwy (od)fizjograficzno-topograficzno-przestrzenne, wskazujące na miejsce występowania muszli:

— *słodkie wody* — jeziora i stawy → *błotniarka stawowa*: »*błotniarka stawowa*. Ten delikatny ślimak jest pospolity w jeziorach i stawach» (Arthur 1991: 14), »*błotniarka stawowa* (*Lymnaea stagnalis*) dorasta do 5 cm wysokości. *Błotniarka stawowa* jest pospolita w wodach słodkich na całej półkuli północnej» (Królestwo zwierząt 2003: 541) »*błotniarka stawowa*» (Durrell, Durrell 1995: 169);

— *skaliste wybrzeża* / *kamieniste brzegi* / *przybrzeżne skały* → *pobrzeżki*: »niewielkie *pobrzeżki* należą do najpospolitszych mieszkańców skalistych wybrzeży» (Arthur 1991: 46), »większe muszle *pobrzeżek* znaleźć

można na brzegach jamistych” (Durrell, Durrell 1995: 192), „*pobrzeżki* są małymi muszlami występującymi na przybrzeżnych skałach wśród namorzynów” (*Królestwo zwierząt* 2003: 541), zwane też *brzegówkami*: „*pobrzeżki* (*Littorinidae*), zwane też *brzegówkami*, należą do najpospolitszych lokatorów skalistych wybrzeży. W liczbie około 100 gatunków zasiedlają wyższe partie brzegów przyczepione do twardej powierzchni i kępek glonów” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 35), „*pobrzeżka* (*brzegówka*). Grubościenne muszla o ostrej krawędzi wargi zewnętrznej, często spotykana na skałach i ścianach basenów portowych” (Dance 1994: 47);

— *skały* → *wkamienniki*: „muszle *wkamienników* w skale” (Arthur 1991: 49), „*wkamiennik* albo »*morski daktyl*« z Morza Śródziemnego to jedna z muszli znajdujących w litej skale” (Parker 1994: 42);

— *miękki osad na wybrzeżu* → *kopalne muszle*: „pokazane tu *kopalne muszle* zostały złożone raptem parę milionów lat temu, a odnaleziono je w miękkim osadzie na wybrzeżu, nieopodal morza. Stąd znakomicie zachowane i równie kruche jak współczesne” (Arthur 1991: 39);

— *rafy koralowe* ← ap. *rafa*, ‘wał lub grzbiet podmorski leżący na małej głębokości lub nieco wystający nad wodę, powstający zwykle z nagromadzonych wapiennych szkieletów organizmów morskich, głównie koralowców, mszwyoiów i glonów, w ciepłych morzach strefy międzyzwrotnikowej’ <d.-niem. *ref*>: „muszle *rozkołców rafowych* (np. *Homalocantha zombi*) są tak ukształtowane, żeby naśladować formy samych koralu” (Arthur 1991: 51);

— *tropikalne piaszczyste wybrzeża* ← *tropikalna róża wiatrów*: „*tropikalna róża wiatrów* jest nieprzypadkowo nazwana (*Architectonica*). To elegancka muszla spotykana na tropikalnych piaszczystych wybrzeżach” (Arthur 1991: 42);

22. nazwy (od)hydronimiczne, dokumentujące fakt, że wiele „wapiennych domków” — „klejnotów głębin” — rzeczywiście powstaje w morzach i oceanach, jak:

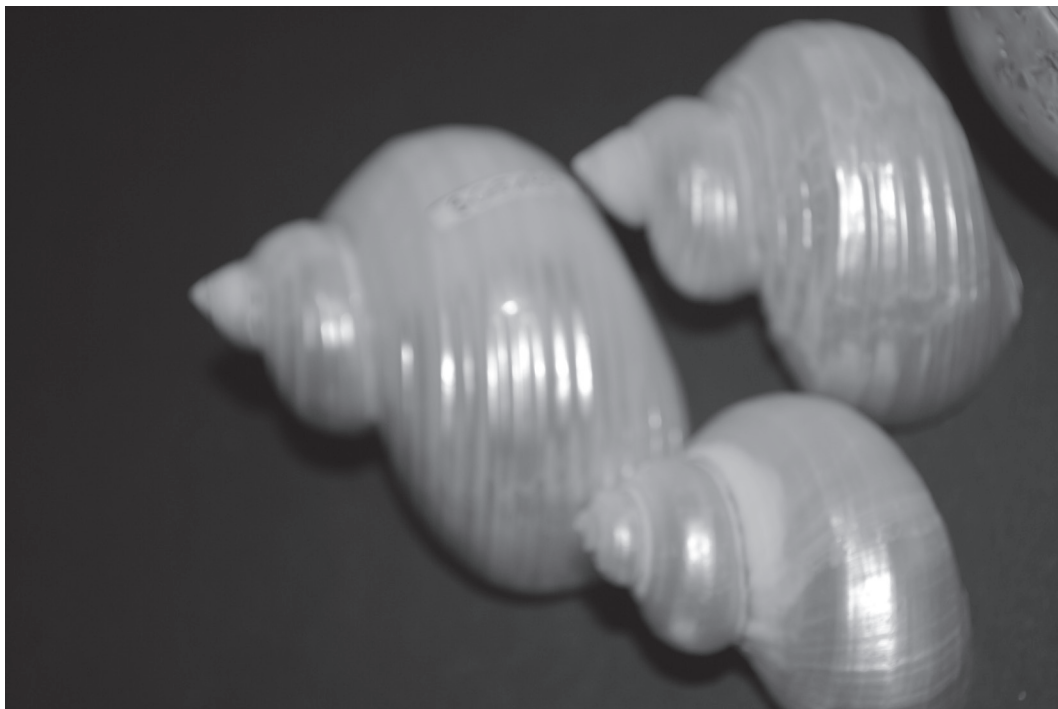
a) *Atlantyk*:

— *atlantycka oskrobia*: „część muszli *oskrobii* ma wcięcie na bisior, które ulega zasklepieniu. *Atlantycka oskrobia* (*Anomia ephippium*) jest gatunkiem europejskim, ma około 6 cm” (*Królestwo zwierząt* 2003: 539);

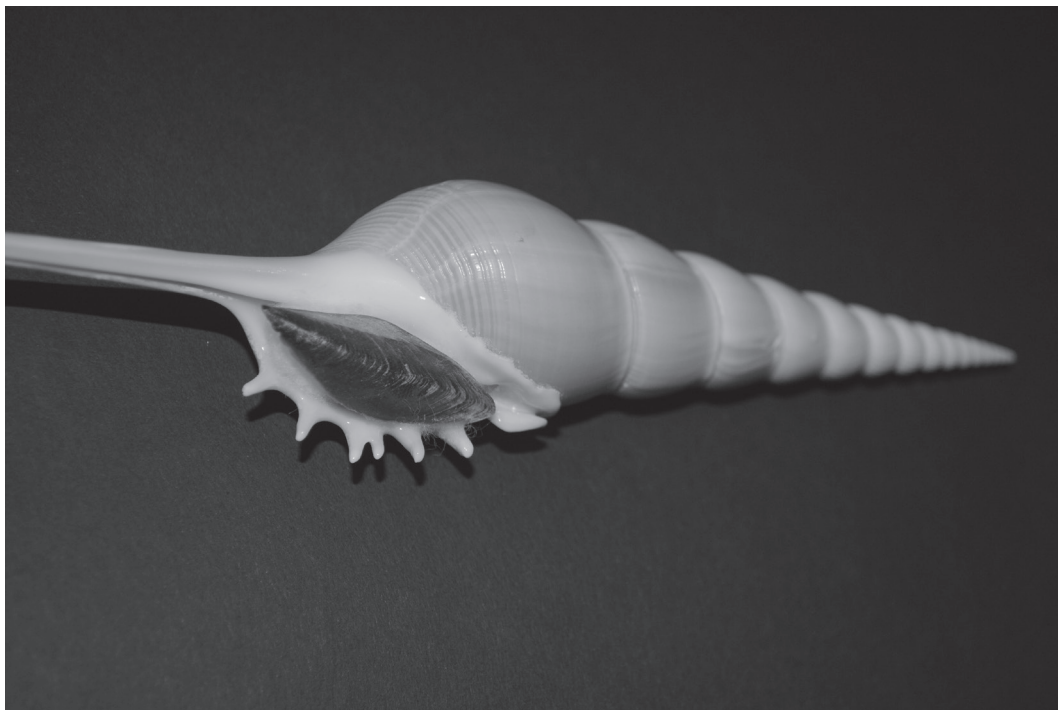
— *sercówka atlantycka*: „*sercówka atlantycka* (*Cerastoderma edule*) ma 5 cm długości. Żebrowana muszla *sercówki atlantyckiej*” (*Królestwo zwierząt* 2003: 539);

— *ostryga północnoatlantycka*: „ten gatunek *ostrygi północnoatlantyckiej* z rodzaju *Ostrea* może dorastać do 10 cm średnicy” (*Królestwo zwierząt* 2003: 539);

— *przegrzebek północnoatlantycki*: „ten *przegrzebek północnoatlantycki* (*Chlamys oppercularis*) osiąga średnicę 9 cm” (*Królestwo zwierząt* 2003: 539);

turbany z kolekcji autorki

tibia wrzecionowata z kolekcji autorki

b) *Bałtyk* → *rogowiec bałtycki*: „muszle *rogowca bałtyckiego* (*Macoma balthica*) występują całymi gromadami na naszym wybrzeżu” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 138);

c) *Morze Śródziemne* → *stożek śródziemnomorski*: „w Morzu Śródziemnym jest tylko jeden malutki, niepozorny *stożek śródziemnomorski* (*Conus ventricosus*) o żółtobrazowym zabarwieniu” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 117);

d) *Pacyfik*:

— *asafis z Pacyfiku*: „wśród nich na uwagę zasługuje *asafis z Pacyfiku* (*Asaphis violacens*) z wód Indopacyfiku. Jego symetryczne, cienkościenne połówki o łódkowatym kształcie pokrywają delikatne promieniste żebra” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 137);

— *zawiśnik z Pacyfiku*: „niewątpliwie najbogatszą przeszłość wśród *zawiśników kolczastych* ma krwistoczerwona muszla o porcelanowym wnętrzu z gatunków *zawiśnika z Pacyfiku* (*Spondylus princeps*) z wód Kalifornii” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 147);

23. nazwy (od)toponimiczne, potwierdzające tezę, że muszle są wyjątkowymi międzynarodowymi kosmopolitami spotykanymi na całym świecie, w wodach, u wybrzeży, na terenie:

a) *Afryki* → „*afrykańska słodkowodna »ostryga«*” (Arthur 1991: 51);

b) *południowej Afryki* → *turban południowoafrykański*: „są jednak gatunki muszli, których powierzchnia jest nieciekawa i szlifuje się ją. [...] Do dzisiaj niektóre gatunki skrzepów, turbanów, słuchotek i łodzików wytrawia się kwasem lub szlifuje, aby ukazały swą wewnętrzną warstwę. Jako klasyczny przykład może tu posłużyć *turban południowoafrykański* (*Turbo sarmaticus*) z wód południowej Afryki. Ta niewielka, grubościenna i ciężka muszla staje się atrakcyjna dopiero wtedy, gdy odsłoni swą głębiej leżącą warstwę perłową. Wówczas pojawiają się na tej powierzchni plamki macicy perłowej na tle pozostawionej w zagłębieniach brązowej konchioliny” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 29);

c) *Ameryki* → *zawiśnik amerykański*: „barwa, a nawet urzeźbienie muszli mogą być różne w obrębie tego samego gatunku, co niekiedy sprawia wiele kłopotów w określaniu przynależności gatunkowej. Takim właśnie przykładem jest *zawiśnik amerykański* (*Spondylus americanus*) ze wschodnich wód Stanów Zjednoczonych i Brazylii, jeden z najbardziej ubarwionych *zawiśników kolczastych* o lekko zagiętych i dość delikatnych kolcach (Dworczyk, Dworczyk 2001: 147);

d) *Ameryki Południowej* → „*południowoamerykański zatoczek*” (Arthur 1991: 57);

e) *Ameryki Północnej* → *wenus północna*: „*wenus północna* (*Mercenaria mercenaria*) z wód Ameryki Północnej” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 160);

f) *Australii*:

— *kardita australijska*: „jeden z większych ich przedstawicieli to muszla *kardita australijska* (*Cardita crassicosta*) z wód północnej Australii. Wzdłuż promienistych żeber na jej powierzchni ciągną się rowkowania, nietypowe łuski” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 149);

— *pacyficzny przegrzebek australijski*: „w obrębie jednego gatunku potrafią one posiadać różne barwy, jak *pacyficzny przegrzebek australijski* (*Chlamys australis*)” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 143);

g) *Wysp Bahama* → *skrzydełnik bahamski*: „żywe barwy z gatunku *skrzydełnika bahamskiego* (*Strombus pugilis*) z Morza Karaibskiego maskuje grube *periostracum*, pokrywające zewnętrzną powierzchnię muszli” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 40);

h) *Europy*:

— „*czaszółki europejskie*” (Arthur 1991: 14);

— *kielczak europejski*: „z kolei trochę mniejszy gatunek, duży *kielczak europejski* (*Dentalium entale*), przebywa jedynie w Oceanie Atlantyckim” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 167);

— *ostryga europejska*: „pospolita *ostryga europejska* (*Ostrea edulis*)” (Arthur 1991: 32);

— *pobrzeżka europejska*: „*europejska pobrzeżka* (*Littorina obtusata*), podobnie jak inne gatunki *pobrzeżek*, ma zazwyczaj 3 cm wysokości” (Królestwo zwierząt 2003: 541);

— *zawiśnik europejski*: „natomiast inny gatunek — *zawiśnik europejski* (*Spondylus gaederopus*) z Morza Śródziemnego — ma dolną połówkę zazwyczaj białą, górną zaś purpurową” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 147);

i) *Japonii*:

— *japońskie muszle*: „*japońskie muszle* to okazy dziwacznych kształtów z rodzaju *Angaria*, pochodzące z Japonii” (Arthur 1991: 12);

— *babelonia japońska*: „jako przykład mogą posłużyć dwa barwne i wzorzyste gatunki z rodzaju *Babylonia*: nieduża, jasna, pękata, ozdobiona brązowymi plamkami i cętkami *babelonia japońska* (*Babylonia japonica*) z wód Japonii” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 84);

j) *Karaibów*:

— *koncha z Karaibów*: „najlepiej znana jest duża, różowa *koncha z Karaibów*” (Arthur 1991: 12);

— *skrępa karaibski*: „z masywnych skorup większych skrępów i spokrewnionych z nimi turbanów wyrabiano niegdyś duże ilości guzików. Najlepiej zaś do tego celu nadawały się muszle *skrępa karaibskiego* (*Cittarium pica*) z wód karaibskich, pokryte czarnymi plamami. [...] Czerń występuje w postaci wzorków, kresek i smug, jak u muszli *skrępa karaibskiego* (*Cittarium pica*)” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 21);

zwójka cesarska z kolekcji autorki

tryton czarnoplamkowany z kolekcji autorki

k) *Kuby* → *kubańskie precjoza*: „*kubańskie precjoza* to żywo ubarwione muszle lądowych ślimaków z Kuby; rarytasy dla zbieraczy, objęte obecnie ochroną prawną” (Arthur 1991: 15);

l) *Meksyku* → *czaszołka meksykańska*: „ich średnica nie przekracza kilku centymetrów, choć zdarzają się wyjątki, jak np. *czaszołka meksykańska* (*Ancistromesus mexicanus*) z wód Meksyku” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 33);

ł) *Nowej Zelandii* → *omulek nowozelandzki*: „*omulek nowozelandzki*. W Europie i Ameryce *omulki* (*Mytilus*) są na ogół niebieskie, ale znana jest też na całym świecie ich zielona odmiana z Nowej Zelandii” (Arthur 1991: 35, 46);

m) *Panamy* → *panamski grzebień Wenery*: „tylko dwa gatunki mają w tej licznej rodzinie kolce. Jednym z nich jest *panamski grzebień Wenery* (*Pitar lupanaria*) z wód przeciwnej strony Kanału Panamskiego” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 156);

n) *Portugalii* → *ostryga portugalska*: „*ostryga portugalska* (*Crassostrea angulata*)” (Arthur 1991: 8, 34);

o) *Tajwanu* → *skręp tajwański*: „natomiast całkowicie odbiega kolorem od poprzednich gatunków spory *skręp tajwański* (*Calliostoma formosense*) z głębokich wód Tajwanu i Japonii. Dysponuje on ładną sylwetką i prawie złocistożółtą połyskującą barwą” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 24). W kolekcji tej mieszczą się jeszcze trzy nazwy: 1) *orientalna róża wiatrów* wskazuje na to, że sygnowany nim konch(i)ologiczny okaz jest reprezentatywny dla krajów *Orientu*, ‘obszarów Azji oraz północno-wschodniej Afryki’ <łac. *oriens ~ntis* ‘wschód’>: „nie mniej atrakcyjna jest nieco mniejsza *orientalna róża wiatrów* (*Architectonica perspectiva*) rodem z Indopacyfiku. Bywa często mylona z poprzednim gatunkiem, choć ma wyraźniejsze i mniej przerywane spiralne pasy o barwie ciemnobrązowej i jasnej” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 43), 2) łączący w swoim mianie dwie, hydronimiczną i topograficzno-fizjograficzną, informacje: „*atlantycki przegrzebek głębinowy* (*Placopecten magellanicus*)” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 144) oraz 3) potwierdzające muszlowy internacjonalizm i kosmopolityzm dwuczłonowe zestawienie *tryton wędrujący*: „*tryton wędrujący* (*Ranella gigantea*) to muszla, dzięki której trytony można nazwać kosmopolitami, gdyż są znajdowane w różnych morzach i oceanach, zarówno w wodach południowej Afryki, Brazylii, jak i u wybrzeży Filipin. A dzieje się to dlatego, że mieszkająca w nich lekka larwa jest przenoszona na ogromne odległości przez prądy morskie” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 65);

24. nazwy (od)antroponimiczne motywowane:

a) imieniem jednej z odkrywczyń, jak *akteon Eloise* ← antrop. *Eloise*: „natomiast biały *akteon Eloise* (*Acteon eloisae*) z wód Omanu pokrywa kilka szeregów pomarańczowych plamek, z których każda jest otoczona czerwonobrązową obwódką. Ten niezwykle oryginalny gatunek został opisany dopiero w 1937 roku i nosi imię jednej z odkrywczyń, Eloise” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 118);

b) imieniem cesarza-kolekcjonera, jak *pleurotomaria Hirohito* ← antrop. *Hirohito*, '(1901-1989), cesarz Japonii; władca absolutny; miłośnik muszli': „najbardziej znana w tej rodzinie jest *pleurotomaria Hirohito* (*Pleurotomaria hirasei*) z wód Tajwanu i Japonii. Swoją nazwę wzięła od nazwiska cesarza Hirohito, który zajmował się biologią morza i należał do gorliwych kolekcjonerów muszli” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 20);

c) nazwiskiem filipińskiego kolekcjonera, jak *rozkolec Zambo* ← antrop. *Zambo*: „wreszcie *rozkolec Zambo* (*Homalocantha zamboi*) z wód Filipin, którego wyrostki wybiegają na prawie wszystkie strony. Ten ostatni gatunek został odkryty dopiero w 1960 roku i nosi nazwisko znanego filipińskiego kolekcjonera Everisto Zamboi” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 76);

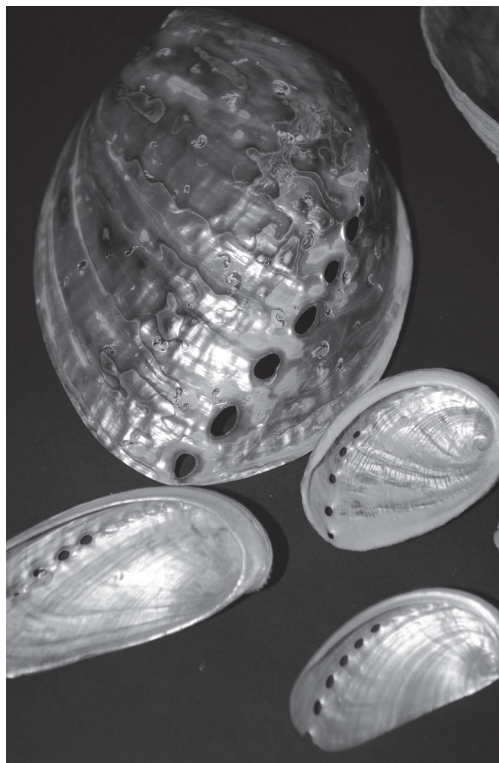
d) nazwiskiem amerykańskiego budowniczego Nautilusów — łodzi podwodnych, jak *porcelanka Fultona* ← antrop. *Fulton* Robert '(1765-1815), amerykański budowniczy statków podwodnych, wynalazca; również malarz miniaturzysta; 1798-1801 zbudował 3 łodzie podwodne ze śrubą o napędzie ręcznym (zwane *Nautilus*)' (*Nowa encyklopedia...* 1995, t. 2: 450): „oraz niezwykle rzadkiego gatunku *porcelanki Fultona* (*Cypraea fultoni*) z wód wschodniej Afryki, którą zdobią po bokach kropki, a na grzbiecie znajduje się dziwaczny wzór przypominający hieroglif. [...] Kiedy wyłowiono kilkaset sztuk *porcelanki Fultona* u południowych wybrzeży Mozambiku, cena tych muszli spadła do około 100 dolarów” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 51);

e) imieniem symbolizowanego przez tę muszlę świętego, jak *przegrzebek św. Jakuba* ← antrop. *św. Jakub* Starszy, 'Jakub Większy, według Nowego Testamentu, jeden z 12 apostołów, syn Zebedeusza, starszy brat Jana Ewangelisty, rybak znad jeziora Genezaret, należał do najbardziej zaufanych uczniów Chrystusa; patron pielgrzymów, czczony zwłaszcza w Hiszpanii' (Kopaliński 1987: 419): „*przegrzebek św. Jakuba*. Muszla tego przegrzebka to symbol św. Jakuba rybaka” (Arthur 1991: 42), „w średniowiecznej Europie gatunek *przegrzebka św. Jakuba* (*Pecten jacobaeus*) był symbolem pielgrzymów. Muszlę umieszczano na płaszczu lub nakryciu głowy. Służyła ona za znak rozpoznawczy uczestnikom wypraw krzyżowych i pielgrzymek do miejsc świętych. Jej nazwa gatunkowa wzięła się od patrona pielgrzymów — św. Jakuba” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 145). Do grupy tej przynależą ponadto nazwy motywowane „tajemniczymi” antroponimami, jak:

— *zwójka Bednalla* ← antrop. *Bednall*: „w naszym opisie nie może zabraknąć kremowej *zwójki Bednalla* (*Volutoconus bednalli*) z wód północnej Australii. To niezmiernie rzadki gatunek, nie mający swego odpowiednika wśród muszli. A wszystko sprowadza się do unikatowego wzoru, na który składa się kilka czekoladowobrązowych spiralnych linii połączonych z załamaniami linii pionowych. Wzór przypomina duże oka sieci rybackiej i trudno tego okazu nie zauważyć wśród innych” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 103-104);

słuchotki z kolekcji autorki

sluchotki z kolekcji autorki

— *zwójka Delesserta* ← antrop. *Delessert*: „w taki właśnie sposób bywają ukształtowane muszle *zwójki Delesserta* (*Lyria delessertiana*) z wód Madagaskaru o barwie różowej z pomarańczowymi plamkami” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 104);

— *porcelanka Frienda* ← antrop. *Friend*: „*porcelanka Frienda* (*Cypraea friendi*)” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 54);

— *pagoda Harrisa* ← antrop. *Harris*: „jednak najpiękniejsza ze wszystkich jest chyba *pagoda Harrisa* (*Columbarium harrisae*) z północnych wód Australii, przypominająca również kształtem japońskie formy architektoniczne. W odróżnieniu do *pagody pospolitej*, która była pierwszym poznany gatunkiem w rodzinie *Columbariidae*, ta została opisana dopiero w 1980 roku” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 78);

— *zwójka Kuroda* ← antrop. *Kurod*: „jak i również jasnobrązowa *zwójka Kuroda* (*Lyria kurodai*) z wód Wietnamu o oryginalnej, jakby »słomkowej« rzeźbie. Pokrywają ją ciemne plamki, zlokalizowane bliżej wierzchołka” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 106);

— *skrzydełnik Listera* ← antrop. *Lister*: „oryginalnym kształtem muszli poszczycić się może żyjący na dużych głębokościach *skrzydełnik Listera* (*Strombus listeri*) z Oceanu Indyjskiego. Jego powierzchnia jest pokryta brązowymi smugami i plamami, wewnątrz ujścia zaś jest porcelanowe. Skrzydło, wyciągające się w kierunku spiczastego wierzchołka, upodabnia tę muszlę do wojskowego odrzutowca” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 38);

— *fisinus Salisbura* ← antrop. *Salisbur*: „z kolei większy od niego, śnieżnobiały i zbudowany z wąskich skrętów *fisinus Salisbura* (*Fisinus salisburyi*) jest pokryty licznymi równoległymi rowkowaniami” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 85);

— *brzeźnica Sebastiana* ← antrop. *Sebastian*: „albo też pomarańczowa *brzeźnica Sebastiana* (*Marginella sebastiani*), udekorowana białymi plamami” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 96);

— *przegrzebek Swifta* ← antrop. *Swift*: „*przegrzebek Swifta* (*Swiftopecten swiftii*) z Japonii” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 144);

— *porcelanka Teulera* ← antrop. *Teuler*: „*porcelanka Teulera* (*Cypraea teulere*)” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 53);

— *zwójka Williamsa* ← antrop. *Williams*: „w grupie tej występuje kilka głębokowodnych lub zimnolubnych gatunków, jak np. *zwójka Williamsa* (*Teremachia johnsoni forma dupreyi*) o jednolicie białej lub jasnobrązowej powierzchni” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 100);

— *zawiśnik Wrightiana* ← antrop. *Wrightian*: „a jej kolczaste przeciwieństwo stanowi śnieżnobiały *zawiśnik Wrightiana* (*Spondylus wrightianus*) z wód Australii o wyjątkowo długich i cienkich jak igła, pustych kolcach” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 147);

25. nazwy „mieszane” charakteryzujące, czego dowodzą niektóre z przytoczonych poniżej opisów, kilka faktów związanych z konkretną muszlą, eksponując jej:

a) barwę i urzeźbienie, jak u:

— *krwawego zęba*: „powierzchnia zewnętrzna *nerit* bywa biała lub różowa, ponadto marmurkowana na czarno, biało lub czerwono. Krawędzie ujścia są wyposażone w nieregularne małe ząbki o kwadratowym zarysie. Natomiast największe z nich, jak *krwawy ząb* (*Nerita peloronta*) z Morza Karaibskiego, mają na swej powierzchni spiralne bądź zygzakowato ułożone paski. Wargę wewnętrzną jest gruba, zabarwiona na pomarańczowo, ponadto zdobią ją dwa ząbki” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 36);

— *muszli murzynków*: „do tego samego grona należą *muszle murzynki*, jak *rozkoлец rzodkiewka* (*Hexaplex radix*) i podobna do niego muszla *rozkolca czarnego* (*Hexaplex nigritus*) z wód Ameryki Środkowej. Mają muszle pokryte krótkimi, czarnymi kolcami” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 75);

— *porcelanki białozębnej*: „muszle porcelanek odznaczają się jednolitym kształtem, ale poszczególne gatunki różnią się wielkością, krawędzią, ubarwieniem i wzorem. Z wyglądu przypominają kurze jajo ze spłaszczonym spodem przeciętym karbowaną szczeliną. Wzdłuż tego zwężonego ujścia biegną drobne zęby, które formują się u porcelanek najpóźniej, podobnie jak wyrostki u szponiatek czy kolce u rozkolców. [...] Jeszcze droższe są muszle dwóch innych gatunków: *porcelanki białozębnej* (*Cypraea leucodon*) z wód Filipin o twardej okrywie pokrytej pomarańczowymi i białymi plamami na cynobrowym tle” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 50);

— *rozkolca różowowargowego*: „do ich grona zalicza się grubościenny *rozkoлец różowowargowy* (*Phyllonotus erythrostomus*) z wód zachodniego Meksyku, który tak został nazwany, ponieważ ma różowe ujście i szeroką wargę wewnętrzną” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 75);

b) barwę i wzór, jak u:

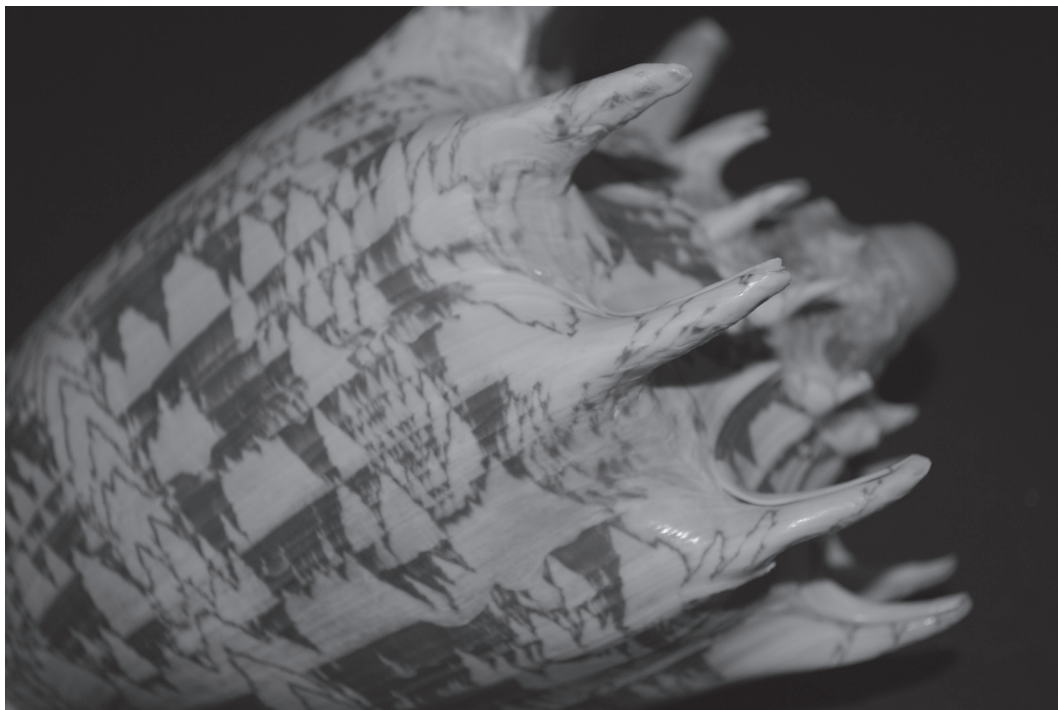
— *białostęgowej bańki papierowej*: „białostęgowa *bańka papierowa* (*Hydatina albocincta*) ma z kolei większą ilość takich samych białych i ciemnobrązowych pasemek” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 120);

— *brązowoprążkowanej bańki papierowej*: „powierzchnia zaś muszli *brązowoprążkowanej bańki papierowej* (*Hydatina physis*) jest wprost usiana ciemnobrązowymi pasemkami, tyle że są one cieniutkie i ułożone gęściej” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 120);

— *porcelanki biało nakrapianej*: „jedną z cennych i pięknych jest *porcelanka biało nakrapiana* (*Cypraea guttata*) z głębokich wód środkowego Indopacyfiku. Jej pomarańczowy grzbiet pokrywają wielkie białe kropki, spód zaś przecinają poprzeczne, ciemnobrązowe pręgi, które sięgają aż ku górnej powierzchni muszli” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 50);

nogi pelikanie z kolekcji autorki

zwójka cesarska z kolekcji autorki

— porcelanki złotopierscieniowej: „wraz z bardziej do niej podobną, obwiedzioną żółtą obwódką białą porcelanką złotopierscieniową (*Cypraea annulus*), służyły one jako środek płatniczy w Afryce, Azji, Ameryce i wyspach Oceanii do końca XIX wieku” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 54);

— trytona czarnopasiastego: „tryton czarnopasiasty (*Cymatium hepaticum*)” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 67);

— trytona czarnoplamkowanego: „niewiele mniejszy od niej jest tryton czarnoplamkowany (*Cymatium lotorium*) z wód Pacyfiku. Ten gatunek o żółtobrązowej skorupie dzięki czarnym plamkom doskonale przystosował się do trudnych warunków życia wśród skamieniałych raf koralowych” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 64);

c) miejsce występowania i barwę, jak u:

— *atys białej z Pacyfiku*: „jej przeciwieństwo stanowi pękata *atys biała z Pacyfiku* (*Atys naucum*) należąca do rodziny *Atyidae* i wyrzucana często przez fale na brzeg. Jest całkowicie śnieżnobiała” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 119);

— *śródziemnomorskiego omułka błękitnego*: „rurki wieloszczetów na muszli *śródziemnomorskiego omułka błękitnego*” (Arthur 1991: 49);

d) miejsce występowania i zmienną / niestałą barwę, jak u *atlantyckiego przegrzebka zmiennego*: „przegrzebki mają bogatą gamę odcieni pastelowych, bądź są jaskrawe, pstrokate lub o delikatnym deseniu. W obrębie jednego gatunku potrafią one posiadać barwę pomarańczową, żółtą, purpurową, brązową, jak na przykład *atlantycki przegrzebek zmienny* (*Chlamys varia*)” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 143);

e) miejsce występowania, wzór i barwę, jak u *australijskiego bażanta*: „*australijski bażant* (*Phasianella australis*)” (Arthur 1991: 14);

f) miejsce występowania i różnorodność barw oraz wzorów, jak u *filipińskich precjozów*: „*te filipińskie precjoza, nerity zigzak* (*Neritina communis*) z wód Pacyfiku odznaczają się niesłychaną różnorodnością barw i wzorów w ramach jednego gatunku” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 36);

g) wzór i miejsce występowania, jak u *wstężyka europejskiego*: „*pospolite wstężyki europejskie* mają bardzo zmienne ubarwienie. W zależności od rodzaju środowiska zmienia się zarówno kolor, jak i liczba wstęg-pasów na muszli. [...] Różnorodność kolorów muszli ślimaków lądowych wydaje się nie mieć granic. Pospolity *wstężyk europejski* wykazuje niezwykle różnorodność zabarwienia i wzoru (pasów) na muszli” (Arthur 1991: 15, 41);

h) miejsce występowania i wielkość, jak u *pleuropłoki florydzkiej olbrzymiej*: „rodzina *Fascioliariidae* ma muszle o średnich i dużych rozmiarach. W jej gronie występuje również największy amerykański gatunek,

pomarańczowa *pleuroploca florydzka olbrzymia* (*Pleuroploca gigantea*) z wód Morza Karaibskiego o wysokości ponad 60 cm” (Dworczyk Dworczyk 2001: 85);

i) wyrafinowany kształt, urzeźbienie okazu i jego piękno, jak u „*grzebień Wenery*”: „żadna muszla nie ma tak gęsto ułożonych obok siebie iglastych kolców, jak ta właśnie twarda okrywa. »*Grzebień Wenery*« (*Murex pecten*), bo o nim mowa, wyróżnia się swoim wyrafinowanym kształtem i należy do najpiękniejszych gatunków w tej rodzinie. Szeregi jego długich, cienkich kolców upodabniają go do szkieletu ryby albo też ozdobnego grzebień. Nazwano więc muszlę »*grzebień Wenery*« i dawni artyści malowali na swych obrazach mityczne nimfy i syreny rozczesujące tą właśnie muszlą swoje włosy” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 72), „rozkołek *Murex*, »*grzebień Wenery*«” (Arthur 1991: 3, 8);

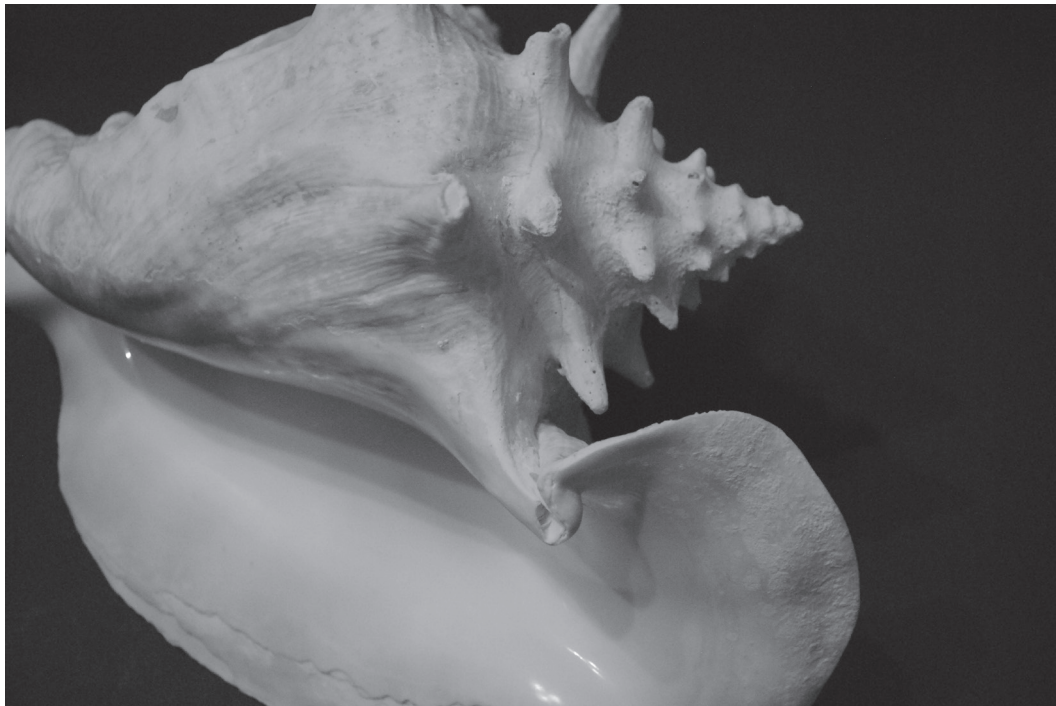
j) kształt i ornamentację, jak u *róż wiatrów* / *róży wiatrów*: „*róże wiatrów* (*Architectonidae*) jest to nieliczna rodzina o bardzo spłaszczonych, soczewkowatych muszlach podobnych do broszki lub chińskiego kapelusza. Powierzchnię zewnętrzną mają gładką, pokrytą eleganckim regularnym ornamentem w postaci plamek, pasczków i spiralnych kół. Swoim wyglądem nasuwają na myśl ozdobną tarczę zegara lub kompasu i stąd zapewne wywodzi się nazwa »*róża wiatrów*«” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 43), „*róże wiatrów* to doskonale symetryczne muszle o zwojach, których wzrost odbywa się wzdłuż ciągłej, gładkiej linii spiralnej” (Arthur 1991: 11), „*róża wiatrów* to mocna muszla o równomiernie rozszerzających się skrętach i fałdach przypominających stopnie schodów” (Dance 1994: 52);

k) kształt, kolorystykę, delikatność i piękno, jak u *królewskiej bańki papierowej*: „najbardziej ze wszystkich wymienionych gatunków wyróżnia się kolorystyką i gładkością należąca do rodziny *Hydatynidae* — *królewska bańka papierowa* (*Aplustrum aplustre*) z wód Mauritiusa. Tę cienkościenną, kulistą muszlę zdobią szerokie spiralne pasma o barwie białej, różowej lub ciemnobrązowej” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 119);

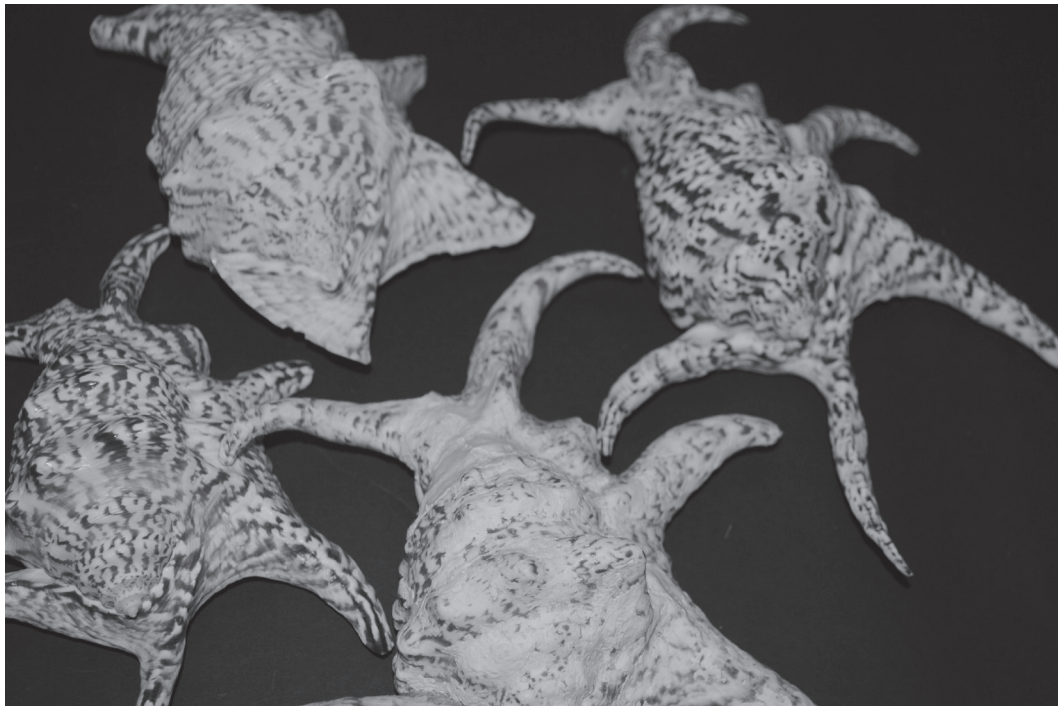
l) kształt i miejsce występowania, jak u:

— *afrykańskiej nogi pelikana*: „gatunek ten, *noga pelikana pospolita* (*Aporrhais pespelicani*), ma konkurenta w osobie znacznie rzadszego okazu — *afrykańskiej nogi pelikana* (*Aporrhais pesgallinae*) z wód południowo-zachodniej Afryki. Jego jasna muszla z porcelanowym wnętrzem ujścia jest bardzo delikatna i posiada dłuższe i cieńsze wypustki” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 81);

— *atlantyckiego skrzydła indyka*: „*atlantyckie skrzydło indyka* (*Arca zebra*) z Morza Śródziemnego przedkłada wody płytsze oraz sąsiedztwo raf koralowych. [...] Gdy natomiast obie skorupki arki są rozdarte i leżą obok siebie odwrócone grzbietem do góry, są podobne do skrzydeł” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 129);

skrzydelnik z kolekcji autorki

szponiatki z kolekcji autorki

— *panamskiego skrzydła indyka*: „największy gatunek w tej rodzinie to *panamskie skrzydło indyka* (*Arca pacifica*) z wód Meksyku, osiągające 12 cm długości” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 129);

— *australijskiej trąby*: „przeważająca większość ślimaków na świecie to gatunki o muszlach małych lub ledwie dostrzegalnych. Zdarzają się jednak wyjątki, jak np. *australijska trąba* (*Syrinx aruanus*) z wód północnej Australii. Muszla ta osiąga prawie 80 cm wysokości. Pod względem wielkości zajmuje trzecie miejsce na świecie” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 88);

l) urzeźbienie i miejsce występowania, jak u:

— *łapy lwa z Alantyku*: „powierzchnia *łapy lwa z Atlantyku* (*Nodipecten nodosa*) ma barwę zmienną, bywa ona ciemnobrązowa, jasnobrązowa, żółtawa. Oprócz nieodłącznych żeber, jest ona wyposażona w oryginalne, silnie wykształcone guzki podobne do bąbli. [...] Przegrzebek w tej postaci kojarzy się z guzowatą łapą lwa” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 143);

— *łapy lwa z Pacyfiku*: „muszlami o nietypowej rzeźbie szczycą się dwa przegrzebki *łapa lwa z Atlantyku* (*Nodipecten nodosa*) i *łapa lwa z Pacyfiku* (*Nodipecten subnodosus*) z wód amerykańskich” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 143);

m) miejsce występowania i kształt, jak u *polskiego młota*: „Niemcy w XIX wieku nazwali ten gatunek *oksz* (*Melleidae*), *Polnischer Hammer* (*polski młot*), nawiązując prawdopodobnie do kształtu czekanów używanych przez polską szlachtę” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 132);

n) kształt i urzeźbienie, jak u *gwiazdy triumfującej*: „z kolei pospolity gatunek turbana — *gwiazda triumfująca* (*Guildfordia triumphans*) z wód Japonii — jest wyposażona na krawędziach w krótkie kolce przypominające piłę tarczową. Na jego różowawej powierzchni zewnętrznej znajdują się szeregi wyraźnych guzków z ciemniejszymi i brązowo-różowymi paskami” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 30);

o) wielkość i kształt, jak u *miniaturowego melona*: „druga grupa muszli papierowych charakteryzuje się bardzo cienkimi baniastymi muszlami. Z tego grona warto najpierw wymienić najmniejszą z nich — kremowobiały *miniaturowy melon* (*Micromelo undata*), pochodzący z wód południowo-amerykańskich i należący do rodziny *Hydatynidae*” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 119);

p) wielkość, kształt i miejsce występowania, jak u *wielkiej sercówki afrykańskiej*: „jedna z największych sercówek w tej rodzinie to *wielka sercówka afrykańska* (*Cardium pseudolima*) pochodząca z Tanzanii. Ten najcięższy ze wszystkich gatunków sercówek ma połówki grubościennne, rozdęte. Szerokie, płaskie żebra oddzielają wąskie bruzdy w kształcie litery V. W późniejszym okresie wzrostu na owych żebrach pojawiają się tępo zakończone kolce, dodające muszli uroku” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 152);

q) wielkość, kształt i barwę, jak u *wielkiego turbana zielonego*: „do tej samej rodziny należy największy i najcięższy turban świata *wielki turban zielony* (*Turbo marmoratus*) z wód Indopacyfiku. Jego muszla ma prawie 24 cm, a porcelanowe wieczko waży pół kilograma. Zewnętrzna powierzchnia turbana jest intensywnie zielona, a ogromne ujście wyścięła złota masa perłowa” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 27), „*wielki zielony turban* (*Turbo*)” (Arthur 1991: 13);

r) wyjątkowość i miejsce występowania, jak u:

— „*chwały Bengalu*”: „natomiast podobną do niego »*chwałę Bengalu*« (*Conus bengalensis*) uważano przez długi czas za nieosiągalną, gdyż występowała w mało dostępnych wodach przybrzeżnych Birmy. Dopiero kiedy na początku lat 70. XX wieku wyłowiono więcej okazów w wodach Tajlandii, cena spadła z 3000 dolarów do jednej dziesiątej” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 114);

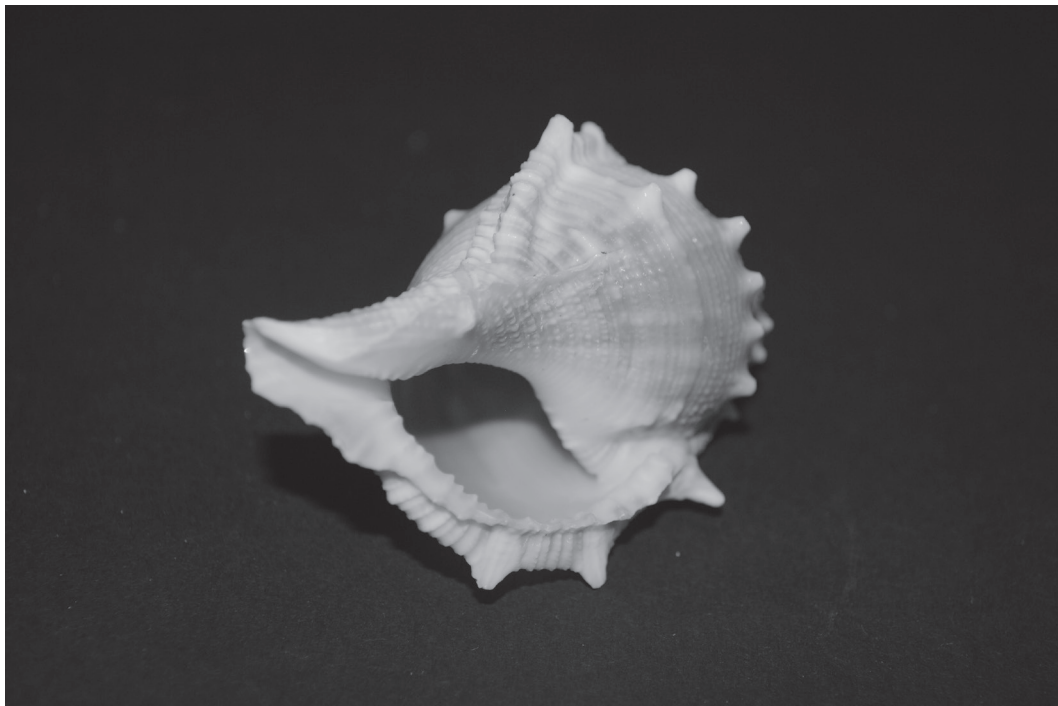
— „*chwały Indii*”: „wzór »*chwały Indii*« (*Conus milneedwardis*) jest wyrazistszy od »*chwały mórz*«, wierzchołek zaś smuklejszy, bardziej spiczasty i z większą liczbą skrętów” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 114);

s) *opalizację*, ‘mienienie się barwami tęczy jak opał <fr. *opaliser*> i sposób przetrwania, jak u *opalizujących skamieniałych muszli*: „*opalizujące skamieniałe muszle* to niezbitý dowód, że australijskie opale powstały w środowisku wodnym. Skamieniałe muszle z opalową powłoką są pożądanymi obiektami kolekcjonerskimi” (Gübelin, Erni 2001: 96);

26. nazwa motywowana zachowaniem się żyjącego w niej ślimaka, jak u *naszyjek*: „nazwa muszli *naszyjek* (*Polinices*) wiąże się z tym, że składane w nich jaja zamieszkujących je ślimaków są jakby, niczym naszyjnik, nanizane na zwiniętą wstążkę” (Arthur 1991: 42), „*naszyjka*. Muszla charakteryzuje się kulistym kształtem oraz półksiężycowatym otworem” (Dance 1994: 76);

27. nazwa „pomyłka”, dokumentująca fakt, że nie wszystkie nieoficjalne, pospolite polskie i spolszczone nazwy muszli nadane zostały trafnie, i że niektóre z nich nie uzyskały bezkrytycznej aprobaty rodzimego, kreatywnego, czego dowodzi niniejsza monografia, pod względem językowo-konch(i)ologicznym środowiska znawców „wapiennych domków”, których dwaj kompetentni reprezentanci na temat pięknego, ale jakże mylącego przecież, bo kojarzonego z Madagaskarem i królową Madagaskaru, miana *przyłbica królowej* piszą: „nieco mniejsza od wspomnianej jest amerykańska *przyłbica królowej* (*Cassis madagascariensis*) nazwana tak omyłkowo, gdyż nigdy nie występowała w rejonie Madagaskaru” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 59);

28. nazwy „rozbieżne”, „przeciwstawne” o podwójnej etymologii, potwierdzające nie tylko internacjonalizm muszli, ale odmienną wrażliwość obserwacji i indywidualizm charakteryzujący poszczególnych, opisujących je konch(i)ologów, jak w przypadku:

muszla żabia z kolekcji autorki

przeźrebki z kolekcji autorki

A) 1) *brzeźnic / brzeźnicy* ← ap. wyrażenie przyimkowe — okolicznik miejsca *z / na brzegu morza*: „barwne muszle *brzeźnic* (*Marginella*) można znaleźć na piaszczystych brzegach morza w wielu ciepłych krajach (Arthur 1991: 42) ≠ 2) *brzeźnic / brzeźnicy* ← ap. *brzeżek*, ‘marginalny element wywiniętej na zewnątrz wargi muszli’: „są małe, kolorowe i wzorzyste. Niektórzy twierdzą, że to jedne z najbardziej urodziwych muszli ślimaków morskich. Być może. Muszle *brzeźnic* (*Marginellidae*) swoim kształtem przypominają śliwkę. Mają powierzchnię gładką, lśniąco jak porcelanki i zagłębki. Ujście muszli jest wąskie, wydłużone, z kilkoma wyraźnie odznaczającymi się fałdami na wardze wewnętrznej. Wszystkie brzeźnice wyposażone są w charakterystycznie wywinętą wargę zewnętrzną, formującą marginalny brzeżek na powierzchni muszli, i stąd wywodzi się nazwa rodziny” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 96), których interpretację łączy w swojej refleksji S. P. Dance, uwydatniając w niej zarówno *brzeżek muszli*, jak i *brzeg morza*: „*brzeźnica*. Ma uwydatnioną wargę zewnętrzną, która może być wypukła, lekko wklęsła, jaśniejsza niż wnętrze otworu; znajdująca w strefie przybrzeżnej” (Dance 1994: 178-179) oraz

B) 1) *zawiśnik* ← ap. czasownik *zawisać*, ‘ucześcić się czegoś; uwiesić się; zawiesić się; powiesić się’: „te kolorowe muszle we wczesnym stadium wzrostu przytwierdzają się swą prawą (dolną) połówką do stałych obiektów i w tej pozycji zawisają na całe swe życie” (Dance 1994: 222) ≠ 2) *zawiśnik* ← ap. *zawias*, ‘tu: wiązadło + zamek muszli’: „*zawiśniki* (*Spondylidae*) są małej lub średniej wielkości. Solidnie zbudowane, ciężkie, a także wyposażone w wiązadło i dobrze rozwinięty zamek, który składa się z dwóch zębów w prawej i dwóch zagłębień w lewej skorupie muszli. Dzięki tym mocnym i ściśle dopasowanym zawiasom (stąd nazwa *zawiaśnik*) trudno rozdzielić i zmienić położenie obu części muszli, zwłaszcza że łączy je duży pojedynczy mięsień zwieracz” (Dworczyk, Dworczyk 2001: 146);

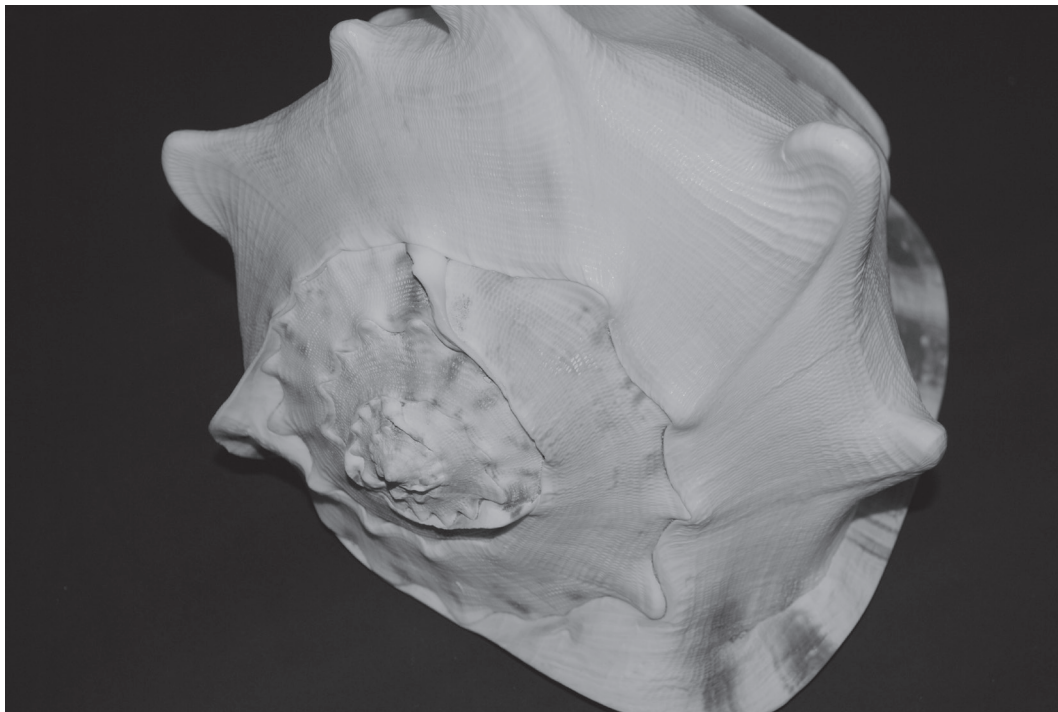
29. nazwy „podobne”, sugerujące podobieństwo, ale nie identyczność, odrębnych gatunków muszli, jak: *cierniowe „ostrygi” / kolczaste „ostrygi” / rogate „ostrygi”*: „*rogate, kolczaste* czy też *cierniowe »ostrygi«*, choć nie są spokrewnione z prawdziwymi ostrygami, są do nich podobne przez to, że spędzają całe życie przyczepione do twardego podłoża” (Arthur 1991: 16);

30. nazwa-legenda, wskazująca na prawdopodobną genealogię muszli, jak: *kamienie pagodowe*: „jedna z grup łodzikowatych, zwana *ortocerasami*, miała proste lub lekko zagięte zewnętrzne muszle, bardzo liczne w skałach paleozoiku. W Chinach takie skamieniałości nazywa się *kamieniami pagodowymi*; według wierzeń ludowych, powstają one, gdy cień pagody pada na skałę” (Taylor 1993: 29).

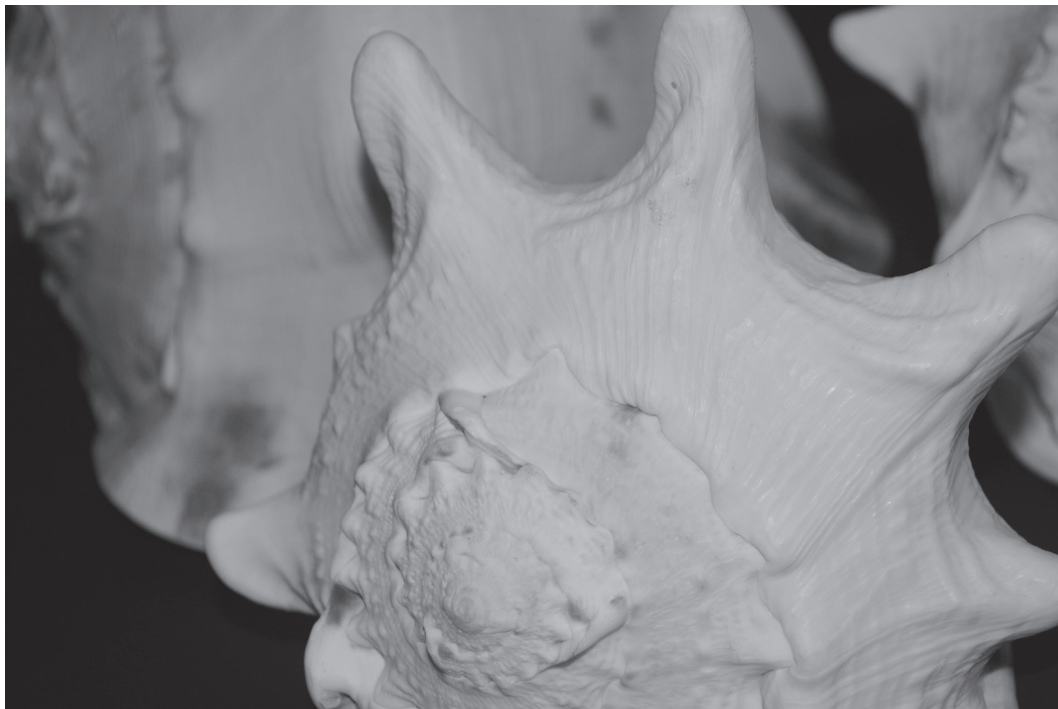
Zaproponowana powyżej analiza semantyczno-motywacyjna, uwzględniająca niezbędny podczas jej ustalania szeroki pozajęzykowy kontekst konch(i)ologiczno-kulturowy / kulturologiczny, dowodzi, że

interpretowane w niniejszym konch(i)ologicznym opracowaniu polskie i spolszczone nieoficjalne oraz pospolite nazwy muszli powstają w wyniku trzech rodzajów / sposobów motywacji:

1) motywacji bezpośredniej / dokładnej, dzięki której specyfika konkretnego muszlowego okazu — jego grubość, kształt, barwa, budowa, wzór, urzeźbienie, podobieństwo, odkrywca, kolekcjoner... zostały zwerybalizowane, a tym samym zawarte wprost w charakteryzowanej nazwie, jak: *abalon czerwony, afrykańska noga pelikana, afrykańska słodkowodna ostryga, akteon Eloise, arka brodata, arka śmigłowata, arki, asafis z Pacyfiku, atlantycka oskrobia, atlantyckie skrzydło indyka, atlantycki przegrzebek głębinowy, atlantycki przegrzebek zmienny, atys biała z Pacyfiku, australijska trąba, australijski bażant, babilonia japońska, babilonia plamista, bańki papierowe, bączki, białowstęgowa bańka papierowa, błotniarka stawowa, „błyszczące jajko”, „błyszczące jajko”, brązowoprążkowana bańka papierowa, brodata arka, brzeźnica opasana, brzegówka, brzegówki, brzeźnica pręgowana, brzytwa morska, bulla ampułkowa, busycon lewoskrętny, „byczy pysk”, „cebula morska”, cesarskie pleurotomarie, chiton gładki, chiton obrzeżony, chitony oliwkowe, „cios słonia”, chryzantemy, czareczki, czaszka długożebrowana, czaszka meksykańska, czaszka zwyczajna, czaszki, czaszki europejskie, delikatne baloniki, distorsio pospolite, dziurawki, dysk, falium paskowane, falium szachownicy, fasolki, figa morska pospolita, figa morska wysmukła, figi morskie, fisinus Salisbura, galeodea guzowata, europejska grzebiolinka, grzebień koguta, grzebiolinka, harfa, harfy, hełm, hełmy, hipopus plamisty, japońskie muszle, język flaminga, kaczeńce, kamienne jaskółki, „kamienne naboje”, „kamienne serce”, kielczak, kielczak europejski, kielczak — moneta indiańska, kielczak pospolity, kielczak słoniowy, klan-kulus purpurowy, koncha z Karaibów, kopytnica, „korabki”, kardita australijska, kardita grubożebrowana, kostki, krępaczek barwny, krętoschód, krętoschody, krwawy ząb, kubańskie precjoza, latirus kolczasty, lira, łapa lwa z Atlantyku, łapa lwa z Pacyfiku, „łeb węża”, łodzik, łodzik perłowy, miniaturowy melon, mitra, mitra biskupia, mitra pontyfikalna, mitra punkcikowana, młot, młotek, moneta, monetka, monetki, „morski daktyl”, muszla-wachlarz, muszla „słoniowa”, muszla żabia kolczasta, muszla żabia pospolita, muszle lampowe, „muszle milionerów”, muszle papierowe, muszle rogate, „muszle żabie”, muszle w pasiakach, nakrytka, naszyjka, neptunea wielożebrowana, nerita gładka, nerita zebra, noga pelikana, noga pelikana pospolita, nogi pelikana, nogi pelikanie, okładniczka wielka, oksza biała, oksza czarna, oliwki, omulek nowozelandzki, omulek pospolity, opalizujące skamieniałe muszle, orientalna róża wiatrów, ostryga europejska, ostryga portugalska, ostryga północnoatlantycka, pacyficzny przegrzebek australijski, pagoda Harrisa, pagoda pospolita, panamskie skrzydło indyka, panamski grzebień Wenery, perłopław perłorodny, perłopław wielki, perłopławy, pleuropłoka florydzka olbrzymia, pleurotomaria Hirohito, pobrzeżka, pobrzeżka europejska, pobrzeżki, polski*

przyłbica rogata z kolekcji autorki

przyłbica rogata z kolekcji autorki

młot, południowoamerykański zatoczek, porcelanka białozębna, porcelanka biało nakrapiana, porcelanka czekoladowa, porcelanka Frienda, porcelanka Fultona, porcelanka mapa, porcelanka oczkowa, porcelanka oczy argusa, porcelanka punkcikowana, porcelanka siatkowa, porcelanka Teulera, porcelanka tygrysia, porcelanka walcowata, porcelanka węzogłówka, porcelanka „złota kauri”, porcelanka złotopiersieniowa, porcelanka zigzak, porcelanka żółwia, porcelanki, półmisek, przegrzebek północnoatlantycki, przegrzebek Swifta, przegrzebek św. Jakuba, przegrzebek wielki, przegrzebki, przydacznia gigantyczna, przydacznia olbrzymia, przydacznia wielka, przydacznia żłobkowana, przyłbica, przyłbica czerwona, przyłbica „porcelanowa”, przyłbice, przyszynka, pseudoporcelanka jajowata, purpurowe bączki, rapa papierowa, robaczники, rogowce, rogowiec bałtycki, rozkolce, rozkołec alabastrowy, rozkołec ciernisty, rozkołec czarny, rozkołec gałęzisty, rozkołec grubościeniec, rozkołec jelenie rogi, rozkołec maczugowaty, rozkołec kolczasty, rozkołec pasiasty, rozkolce rafowe, rozkołec różowowargowy, rozkołec skorpion, rozkołec wisiorek, rozkołec Zambo, rozkręcone muszle, róża wiatrów promienista, róża wiatrów wielka, schodówki, serce wołu, sercówka atlantycka, sercówka kolczasta, sercówka pospolita, sercówka sercowata, sercówka żebrowana, sercówki, sękacz kolczasty, sękacz szyszkowaty, sękacze, skalaria drogocenna, skalarie, skałotocz daktylowaty, skałotocze, skręp karaibski, skręp kolorowy, skręp perłowy, skręp pręgowaty, skręp tajwański, skrzydelnik bahamski, skrzydelnik goliata, skrzydelnik Listera, skrzydelnik koguci, skrzydelnik postrzępiony, skrzydelnik różowy, skrzydelniki, skrzydlate muszle, „skrzydła anioła”, skrzydła motyla, słuchotka, słuchotka osłe ucho, słuchotka tęczowa, słuchotka zielona, słuchotki, solidula masywna, spirula, spirula pospolita, „stateczek”, stągwica kanałowa, stągwica kuropatwy, stągwica pasiasta, stożek bukowy, stożek czysty, stożek gałązkowy, stożek hebrajski, stożek marmurkowy, stożek niezrównany, stożek podwiązkowy, stożek śródziemnomorski, stożki, strefowa bańka papierowa, szponiatka, szponiatka olbrzymia, szponiatka skorpion, szponiatka zniekształcona, szponiatki, śmieciarka, śmieciarka blada, śmieciarka kamienista, śmieciarki, śrubnik zakrętek, śródziemnomorski omulek błękitny, świderek terebra dzida, świderek terebra wielka, świderki, świder wielki, świdry, świdrzyk lśniący, telina pręgowata, telina promienista, thatcheria cudowna, tratownik, tratownik jantina pospolita, trąbik różanousty, trąbik wielki, trąbik zwyczajny, trąbiki, „trąby”, tropikalna róża wiatrów, tryton czarnopasiasty, tryton czarnoplamkowany, tryton czarnobrzuszny, tryton kanciasty, tryton liść klonu, tryton wędrujący, tudicla uzbrojona, turban południowoafrykański, turbany, ucho morskie, uchowce, umbonia pospolita, umbonia wielka, wapienny pieniądz, wenus brodawkowata, wenus północna, weselne ciasto Wenery, węzogłówka, wielka muszla żabia, wielka sercówka afrykańska, wielki zielony turban, wielotarczowce, wieżyczniki, „włochate trytony”, wręga duża, wręga różowa, wręgi, wstężyki, wstężyki europejskie, wykrzywione muszle, zagłębka czerwonowargowa,

zagłębka namiocikowa, zagłębka pospolita, zagłębka złocistobrzowa *Ancilla*, zagłębki, zatoczek, zatoczek rogowy, zawiśnik amerykański, zawiśnik europejski, zawiśnik kolczasty, zawiśnik *Wrightina*, zawiśnik złocisty, zawiśnik z Pacyfiku, zawitka, zdrewniałe czółno kanu, ziejka liściasta, zielone kielczaki, „złota kauri”, zwójka *Bednalla*, zwójka *Delesserta*, zwójka hebrajska, zwójka *Kuroda*, zwójka olbrzymia, zwójka *Williamsa*, zwójka zebra, zwójka, „żabie muszle”, żeglarek, żeglarek brązowy, żeglarek karbowany, żeglarek pospolity.

Motywacja ta charakteryzuje też dwie nazwy „rozbieżne”, „przeciwstawne”, o podwójnej etymologii: a) *brzeźnice* motywowane ap. wyrażeniem przymkowym — okolicznikiem miejsca *z / na brzegu morza* lub nazwą elementu budowy okazu — *brzeżkiem muszli* oraz b) *zawiśniki* wywodzone od czasownika *zawisać* albo elementu budowy muszli — *zawiasów*;

2) motywacji pośredniej / umownej / naddanej, do ustalenia której niezbędne są dodatkowe informacje i opisy konch(i)ologicznych okazów. To one umożliwiają właściwą interpretację nazwy i rekonstrukcję specyfiki danej muszli. Bez nich bowiem, na podstawie samego tylko konch(i)ologicznego nazwania, w którym brak odpowiedniej — bezpośredniej werbalizacji, a tym samym bezpośrednich informacji o kształcie, barwie, wzorze, urzeźbieniu..., trudno określić charakter konkretnego muszlowego desygnatu: *amaea* *wspaniała*, *angaria* *cesarska* *delfinula*, „architektonika”, *Argonauta*, *Arka Noego*, *asafis* *błyskotliwa*, *chiton*, „chwała mórz”, *cierniowe* „ostrygi”, „czarci paznokiec”, „czarci paznokiec od nogi”, *czaszółka* *łyżkowata*, „domki z zawiasami”, *filipińskie* *precjoza*, *fisinus* *wrzecionowaty*, *gwiazda* *girgylus*, *gwiazda* *yoka*, *gwiazda* *triumfująca*, *kamienie* *pagodowe*, „kamyki”, *kasetki* *na biżuterię*, „klejnot morza”, „klejnoty głębin”, „kłujące piękności”, „kocie oko”, „kolczasta ostryga”, *kolczaste* „ostrygi”, *kolczaste* *piękności*, „kolczugi”, *kolekcjonerzy*, „końskie uszy”, *kopalne* *muszle*, „królewska szata”, *królewski* *grzebień* *Wenery*, „*morscy* *przebierańcy*”, *morski* *przebieraniec*, *muszle* *delfinów*, *muszle* *murzynki*, *nastrzępka*, *okładniczka*, *omulek* *jadalny*, *ovula* *pępkowata*, *pleurotomaria* *króla Midasa*, *pobrzeżka* *tektaria* *pagoda*, *porcelanka* *jelenia*, *porcelanka* *krecia*, *porcelanka* *książęca*, *porcelanka* *niezmienna*, *porcelanka* *świtu*, *przewiertka*, *przewiertka* *pochmurna*, *przewiertka* *wielka*, *przydacznia* *łuskowata*, *przyłbica* *królewska*, *przyłbica* *królowej*, *puzderka* *na biżuterię*, *robacznik* *niezgrabny*, *rogate* „ostrygi”, *rozkolec* *farbiarski*, *rozkolec* *pierzasty*, *rozkolec* *rzodkiewka*, *róg* *trytona*, *róża* *wiatrów*, *sercówka* *jadalna*, *sękacz* *cesarski*, *skręć*, *skręć* *piramidalny*, *skrzydełnik* *motyli*, *skrzydełnik* *ucho* *Diany*, *skrzydłonogie*, *skrzydło* *pingwina*, *śluchotka* *ucho* *Miadasa*, *stożek* *admiralski*, *stożek* *dębowy*, *stożek* *geograficzny*, *stożek* *książęcy*, *stożek* *magiczny*, *stożek* *Prometeusza*, *stożek* *złotogłów*, „szata królewska”, „szermierz królowej”, *szlachetna róża* *wiatrów*, *szołdra*, *szponiatka* *artretyczna*, *śmieciarka* *słoneczna*, *tektaria* *koronkowa*, *tereбра* *ostra*, *trąba* *trytona*, *trivia* *nakrapiana*, „trójca”, *tryton*, *tryton* *tajemniczy*, *trytony*,

słuchotka z kolekcji autorki

turbany z kolekcji autorki

turban falisty, turban gobelinowy, „turecka krew”, wenus cesarska, wenus królewska, wenus wspaniała, wenusy, wkamienniki, wolwa wydłużona, wręga cesarska, wręga wybrzuszona, „zachodzące słońce”, zagłębka wspaniała, zawiśnik królewski, ziejka lazarus, zwójka cesarska, zwójka junonia, zwójka szlachetna;

3) motywacji mieszanej, łączącej walory motywacji dokładnej i motywacji pośredniej, dzięki której w jednej nazwie utrwalone zostały różne właściwości danej muszli: „*chwała Bengalu*”, „*chwała Indii*”, *królewska bańka papierowa*.

Swoistą ciekawostką 480 polskich i spolszczonych nieoficjalnych nazw muszli jest to, że w prezentowanej kolekcji nie funkcjonują *konch(i)onimy* <*koncha* z gr. *kónchē* ‘muszla’ + *onim* z gr. *ónyma* ‘imię’> — nazwy własne wyróżniające, a tym samym indywidualizujące konkretne, pojedyncze muszlowe desygnaty. W rodzimej *konch(i)ologicznej* kolekcji nie obowiązuje bowiem onomastyczna tendencja specyficzna dla kamieni szlachetnych, dzięki której przez wieki, poprzez sygnowanie gemmonimami — nazwami własnymi unikatowych diamentów / brylantów, pereł, szafirów, rubinów, szmaragdów, kwarców dymnych..., w świecie kolekcjonerów i miłośników tych „cudów natury” zaczęły funkcjonować, przekazywane z pokolenia na pokolenie jednostkowe, indywidualizujące nazwy drogocennych kamieni, na trwałe wpisane w historię gemmologii, jubilerstwa, kulturowego dziedzictwa ludzkości, jak np.: *Cullinan, Diament Dresdena, Florentyn, Hope, Czerwone Serce Australii, Pandora, Światło Świata, Czarny Księż, Tamerlan, Perła Kleopatry, Dziadek, Blue John, Braganza, Gwiazda Indii, Koh-i-Noor, Maria* (patrz Węgorowska 2012: 99-136).

Jako *konch(i)onimu* — indywidualizującego miana pojedynczej, wyjątkowej muszli, nie można z pewnością uznać pisanej wielką literą, przeniesionej z łaciny nazwy *Argonauta*, wyróżniającej wszystkie istniejące na świecie muszle żeglarków. Nie jest nią też, nawiązująca do Biblii *Arka Noego*, sygnująca wszystkie muszle tego gatunku.

Różne *onimy* stały się natomiast integralnymi elementami muszlowych kompozycji nazewniczych, takich jak: *akteon Eloise, asafis z Pacyfiku, atys biała z Pacyfiku, brzeźnica Sebastiana, „chwała Bengalu”, „chwała Indii”, fisinus Salisbura, „grzebień Wenery”, koncha z Karaibów, łapa lwa z Atlantyku, łapa lwa z Pacyfiku, weselne ciasto Wenery, muszle Manilla, pagoda Harrisa, panamski grzebień Wenery, pleurotomaria Hirohito, pleurotomaria króla Midasa, porcelanka Frienda, porcelanka Fultona, porcelanka Teulera, przegrzebek Swifta, przegrzebek św. Jakuba, rozkolec Zambo, skrzydelnik Listera, skrzydelnik ucho Diany, słuchotka ucho Midasa, stożek Prometeusza, zawiśnik Wrightiana, zawiśnik z Pacyfiku, zwójka Bednalla, zwójka Delesserta, zwójka Kuroda, zwójka Williamsa*.

W ośmiu polskich i spolszczonych nieoficjalnych oraz pospolitych nazwach wyraźna jest apelatyzacja *onimów* motywujących jednoczłonowe muszlowe miano *wenus / wenusy*, a także miana dwuczłonowe:

venus brodawkowata, venus cesarska, venus królewska, venus północna, venus wspaniała (← deonim *Wenus*) oraz trójczłonowe muszlowe określenie *porcelanka oczy argusa* (← mit. antrop. *Argus*).

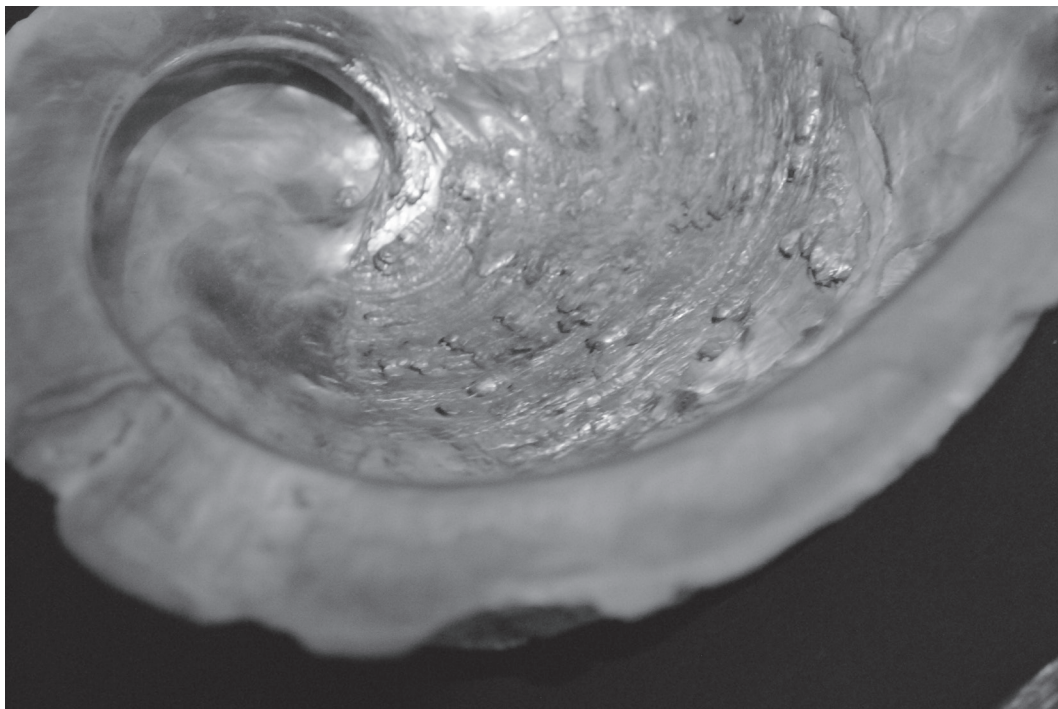
Na uwagę zasługują też dwa muszlowe nazwania skomponowane, a tym samym nadane, na zasadzie *pleonazmu*, ‘wyrażenia składającego się z wyrazów to samo lub prawie to samo znaczących’ <gr. *pleonasmós*> (por. *Encyklopedia języka...* 1999: 280) / *tautologii* <od gr. *tauto-lógos*, ‘mówiacy (powtarzający) to samo’>. W dwuczłonowym zestawieniu *sercówka sercowata* w szczególnie sposób uwytłumiony został sercowaty kształt muszlowego okazu. Kompozycja *perłopław perłorodny* eksponuje zaś dwa istotne fakty związane z ową muszlą: 1) to, że jest ona zbudowana z *macicy / masy perłowej*, jak również 2) to, że w jej wnętrzu rodzą się *perły*.

Wnikliwe badania polskich i spolszczonych nieoficjalnych oraz pospolitych nazw muszli dowodzą, że rodzajami konch(i)olodzy-profesjonaliści i konch(i)olodzy-amatorzy stworzyli wyjątkową kolekcję muszlowych nazw, której specyfiką są także muszlowa binomenklatura i muszlowa polinomenklatura.

Nazewnicze pary w polskiej konch(i)ologii współtworzą określenia: *muszle* = „wapienne domki”; *bączki* = *skrzypy*, „*byczy pysk*” = *przyłbica czerwona*; *cesarska pleurotomaria* = *pleurotomaria Hirohito*; *czaszołki* = *czareczki*; *dysk* = *stożek bukowy*; *przydacznia gigantyczna* = *przydacznia olbrzymia*; *kamienne jaskółki* = *skrzydlate muszle*, „*kamienne serce*” = *sercówka sercowata*; „*klejnot morza*” = *porcelanka białą nakrapiana*; *kielczak* = *zębik*; „*klejnoty głębin*” = *porcelanki*; „*klująca piękność*” = „*grzebień Wener*”; „*klujące piękności*” = *zawiśniki kolczaste*; *kolczaste piękności* = *rozkolce*; „*korabek*” = *arka*; *oksza* = *młot*; *oliwki* = *zagłębki*; *pobrzeżka* = *brzegówka*; *prze-grzebek św. Jakuba* = *muszla św. Jakuba*; *przewiertki* = *dziurawki*; *przyłbica* = *hełm*; *stożek hebrajski* = *zwójka hebrajska*; *świdry* = *świdrowce*; *turban* = „*kocie oko*”; *wręga* = *harfa*; *wstężyki europejskie* = *muszle w pasiakach*. Do par tych należy również leksykalna przestawka / leksykalna „metateza” *arka brodata* = *brodata arka*.

Rodzimą polinomenklaturę muszlową reprezentują natomiast: *Argonauta* = „*papierowa łódka*” = „*papierowy żeglarz*” = *żeglarek pospolity* = *żeglarek*; *kasetki na biżuterię* = *puzderka na biżuterię* = *ziejki* = *cierniowe „ostrzygi”* = *kolczaste „ostrzygi”* = *rogate „ostrzygi*” = *chryzantemy* = *zawiśniki z Pacyfiku* = „*rogate muszle*” = *zawiśniki kolczaste* = „*klujące piękności*”; *półmisek* = *prze-grzebek* = *muszla-wachlarz*; *rozkolec grubościeniec* = *rozkolec farbiarski* = „*turecka krew*”; *krętoschód* = *schodówka* = *skalaria*; *skrzydełnik olbrzymi* = *skrzydełnik różowy* = „*szermierz królowej*”; *łódzik* = *nautilus* = „*stateczek*”; *śmiecarki* = *kolekcjonerzy* = „*morscy przebierańcy*” = *przebierańcy*; *tryton* = „*trąba*” = *trąba trytona* = *róg trytona*; *ucha morskie* = *uchowce* = *śluchotkiwielotarczowce* = *chitony* = *kolczugi*.

MUSZLOWA BINOMENKLATURA I POLINOMENKLATURA

słuchotka z kolekcji autorki

turban z kolekcji autorki

Obie grupy nazw potwierdzają nie tylko lingwistyczną kreatywność miłośników „wapiennych domków”. Ich konch(i)ologiczna wrażliwość, wyobraźnia, dar obserwacji sprawiły, że muszlowa nomenklatura ani nie jest monotonna, ani hermetyczna i potrafi zaintrygować nawet muszlowego laika.

Niektóre z przywołanych w tejże monografii muszlowych nazwań dokumentują jeszcze dwa istotne fakty. Są wśród nich bowiem nazwy-pary, powstające w wyniku eliminacji jednego z członów tautonimiczno-synonimicznego zestawu, jak w przypadku konch(i)ologicznych dubletów: „czarci paznokieć ~~od nogi~~” = „czarci paznokieć”; ~~przegrzebek~~ „królewska szata” = „królewska szata”; ~~porcelanka~~ „złota kauri” = „złota kauri”; ~~omulek jadalny~~ = omulek.

W innych uwidacznia się troska amatorów muszli o to, aby międzynarodalne, obco brzmiące muszlowe nazwy zastąpione zostały polskimi „odpowiednikami” oddającymi specyfikę sygnowanych nimi poszczególne konch(i)ologicznych okazów, co widoczne jest w przypadku:

a) nazewniczych dubletów i trypletu, z których eliminowane są elementy łacińskie, greckie: *angarie* = muszle delfinów; „~~architektonika~~” = róże wiatrów; *nautilus* = łódzik; *nerity zigzak* = filipińskie precjoza; *pleurotomaria* króla Midasa = „muszle milionerów”; *pseudoporcelanka* jajowata = „błyszczące jajko”; *rapa* papierowa = „cebula morska”; *chitony* = „kolczugi” = wielotarczowce;

b) nazewniczego poliptetu: *kauri* = *moneta* = *monetka* = wapienny pieniądz = kostki, z którego stopniowo wyeliminowany został międzynarodowy apelatyw *kauri* <hindi>, a do którego wprowadzone zostały rodzime miana wskazujące na dawne pragmatyczne walory tej popularnej także dzisiaj, choć tylko w przemyśle zdobniczym, muszli.

Wyjątek stanowi dublet *przyszynka* = *szołdra*, w którym mianem bardziej popularnym, najczęściej spotykanym w polskich i tłumaczonych na język polski konch(i)ologicznych monografiach, popularnie używanym przez rodzimych znawców oraz miłośników „wapiennych domków” jest zapożyczona z języka niemieckiego *szołdra*, a nie trochę „dziwnie” dziś brzmiąca *przyszynka*.

MUSZLOWE NAZWY STRUKTURALNIE

Analiza strukturalna 480 rodzimych nieoficjalnych i pospolitych nazw muszli dowodzi, że są one reprezentowane przez:

1) miana jednowyrazowe: *arki*, *bączki*, *brzegówka*, *brzegówki*, *brzeźnice*, *chiton*, *chitony*, *chryzantemy*, *czareczka*, *czareczki*, *czaszołki*, *dziurawka*, *dziurawki*, *dysk*, *fasolki*, *grzebielinka* / *grzebiolinka*, *grzebielinki* / *grzebiolinki*, *harfa*, *harfy*, *hełm*, *hełmy*, *kaczeńce*, *kiełczak*, *kolekcjonerzy*, *kostki*, *kopytnica*, *lira*, *łódzik*,

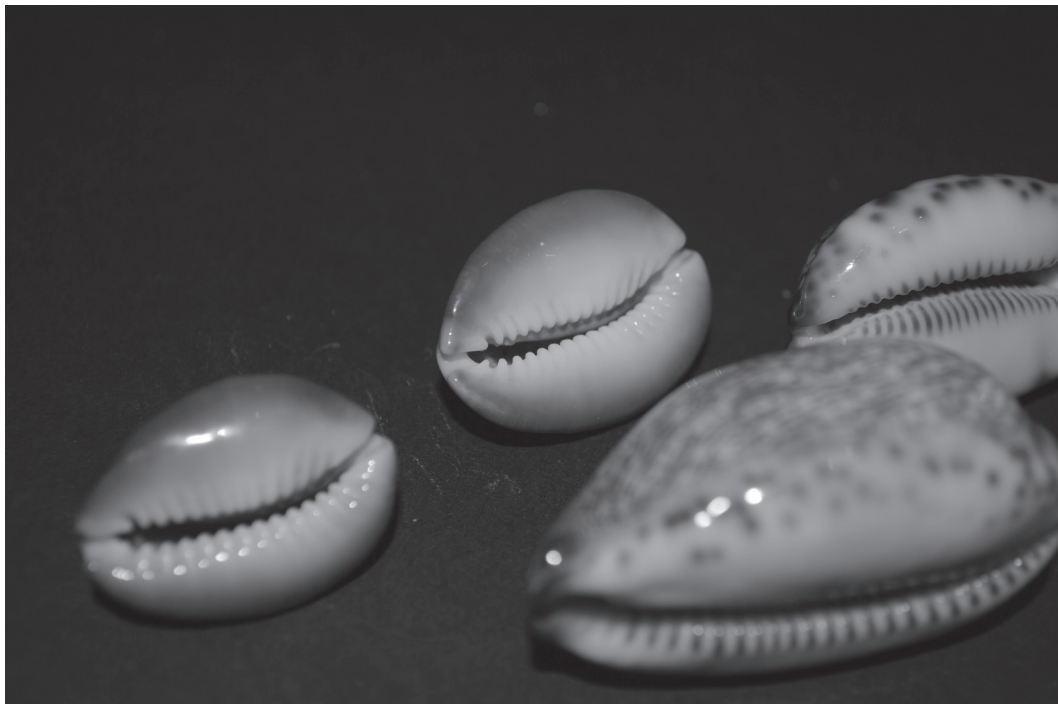
łodziki, mitra, młot, młotek, moneta, monетка, nakrytka, nastrzępka, naszyjka, okładnicza, oliwki, pobrzeżka, pobrzeżki, porcelanka, porcelanki, półmisek, przegrzebek, przewiertka, przydacznia, przyszynka, przyłbica, przyłbice, rogowiec, rogowce, rozkolce, schodówki, sercówka, sercówki, sękacze, skalaria, skręp, skrzydełnik, słuchotka, słuchotki, spirula, stożki, świderki, świdrowce, szkarłatnik, szołdra, szponiatki, śmieciarka, śmieciarki, tratewniki, trąbik, trąbiki, tryton, trytony, turbany, uchowce, wenusy, wieżycznik, wieżyczniki, wkamiennik, wręga, wręgi, wstężyki, zagłębki, zatoczek, zatoczki, zawitka, zawiśniki, zębik, zwójki, żeglarek;

2) nazwy jednowyrazowe ujęte w cudzysłów: „architektonika”, „kamyki”, „kolczugi”, „korabki”, „stateczek”, „trójca”, „trąby”;

3) złożenia o dwóch podstawach słowotwórczych połączonych formantem wewnętrznym (interfiksem / spójką) -o-: kręt-o-schód, perł-o-pław, skał-o-tocz, skrzydł-o-nogie, węz-o-główka, wiel-o-tarczowce;

4) zestawienia dwuczłonowe, wśród których wyróżnić można kompozycje typu:

a) rzeczownik + przymiotnik: arka brodata, arka śmigłowa, bańki papierowe, błotniarka stawowa, brzytwa morska, czaszołka tyżkowata, czaszołka meksykańska, czaszołka zwyczajna, czaszołki europejskie, figi morskie, kamienie pagodowe, kielczak europejski, kielczak pospolity, kielczaki pospolite, krępaczek barwny, łódzik perłowy, mitra biskupia, mitra pontyfikalna, muszle lampowe, muszle papierowe, muszle rogate, okładnicza wielka, oksza biała, oksza czarna, omulek jadalny, omulek nowozelandzki, omulek pospolity, ostryga portugalska, ostryga północnoatlantycka, pagoda pospolita, perłopław perłorodny, perłopław wielki, porcelanka białozębna, porcelanka czekoladowa, porcelanka jelenia, porcelanka krecia, porcelanka książęca, porcelanka europejska, porcelanka niezmienna, porcelanka oczkowa, porcelanka siatkowata, porcelanka tygrysia, porcelanka walcowata, porcelanka węzogłówka, porcelanka złotopierscieniowa, porcelanka żółwia, przegrzebek północnoatlantycki, przegrzebek wielki, przewiertka pochmurna, przydacznia gigantyczna, przewiertka wielka, przydacznia łuskowata, przydacznia olbrzymia, przydacznia wielka, przyłbica czerwona, przyłbica królewska, przyłbica rogata, robacznik niezgrabny, rogowiec bałtycki, rozkolce rafowe, rozkołec alabastrowy, rozkołec ciernisty, rozkołec czarny, rozkołec farbiarski, rozkołec gałęzisty, rozkołec grubocieniec, rozkołec maczugowaty, rozkołec kolczasty, rozkołec pierzasty, rozkołec różowowargowy, sercówka atlantycka, sercówka jadalna, sercówka kolczasta, sercówka pospolita, sercówka sercowata, sękacz cesarski, sękacz kolczasty, sękacz szyszkowaty, skalaria drogocenna, skałotocz daktylowaty, skręp karaibski, skręp kolorowy, skręp perłowy, skręp piramidalny, skręp pręgowaty, skręp tajwański, skrzydełnik bahamski, skrzydełnik koguci, skrzydełnik motyli, skrzydełnik olbrzymi, skrzydełnik różowy, słuchotka najpiękniejsza, słuchotka tęczowa, słuchotka zielona, stągiewica kanałowa, stągiewica pasiasta, stożek admirański, stożek bukowy, stożek czysty, stożek dębowy, stożek gałązkowy, stożek geograficzny, stożek hebrajski, stożek książęcy, stożek niezrównany,

porcelanki z kolekcji autorki

przyłbice z kolekcji autorki

stożek magiczny, stożek marmurkowy, stożek podwiązkowy, stożek śródziemnomorski, szponiatka artretyczna, szponiatka olbrzymia, śmieciarka blada, śmieciarka kamienista, śmieciarka słoneczna, świder wielki, świdrzyk lśniący, trąbik różanousty, trąbik wielki, trąbik zwyczajny, tryton czerwonoobrzuszny, tryton czarnopasiasty, tryton kanciasty, tryton tajemniczy, turban falisty, turban gobelinowy, turban południowoafrykański, ucho morskie, wenus brodawkowata, wenus cesarska, wenus królewska, wenus północna, wenus wspaniała, winniczek jadalny, wręga cesarska, wręga duża, wręga różowa, wstężyk europejski, wstężyki europejskie, zagłębka namiotowa, zagłębka pospolita, zagłębka wspaniała, zatoczek rogowy, zawiśnik amerykański, zawiśnik europejski, zawiśnik królewski, zawiśnik złocisty, zawiśniki kolczaste, ziejka liściasta, zwójka cesarska, zwójka hebrajska, zwójka olbrzymia, zwójka szlachetna, żeglarek brązowy, żeglarek pospolity;

b) rzeczownik + imiesłów przymiotnikowy czynny: *gwiazda triumfująca, tryton wędrujący;*

c) rzeczownik + imiesłów przymiotnikowy bierny: *brzeźnica opasana, brzeźnica przegowana, czaszołka długozębrowana, mitra punkcikowana, porcelanka punkcikowana, przydacznia żłobkowana, sercówka żebro-
wana, skrzydelnik postrzępiony, szponiatka zniekształcona, tryton czerwonooplamkowany, wręga wybrzuszona, zagłębka czerwono-wargowana, żeglarek karbowany;*

d) rzeczownik + rzeczownik: *muszla-wachlarz, muszle murzynki, porcelanka mapa, rozkołec rzodkiewka, rozkołec skorpion, rozkołec wisiolek, stożek złotogłów, szponiatka skorpion, śrubnik zakrętek, zwójka zebra;*

e) rzeczownik + rzeczownik w D. (przydawka dopełniaczowa): *cios słonia, język flaminga, muszle delfinów, porcelanka świtu, przyłbica królowej, róg trytona, różę wiatrów, serce wołu, skrzydelnik goliata, skrzydła motyla, skrzydło pingwina, stągwica kuropatwy, trąba trytona;*

f) rzeczownik + rzeczownik-antrop. lub deonim w D. (przydawka dopełniaczowa): *Arka Noego, brzeźnica Sebastiana, pagoda Harrisa, porcelanka Frienda, porcelanka Fultona, porcelanka Teulera, przegrzebek Swifta, rozkołec Zambo, skrzydelnik Listera, stożek Prometeusza, zawiśnik Wrightiana, zwójka Bednalla, zwójka Delesserta, zwójka Kuroda, zwójka Williamsa;*

g) przymiotnik + rzeczownik: *atlantycka oskrobia, australijska trąba, australijski bażant, brodata arka, delikatne baloniki, europejska grzebiolinka, filipińskie precjoza, japońskie muszle, kamienne jaskółki, kolczaste piękności, kopalne muszle, krwawy ząb, kubańskie precjoza, miniaturowy melon, papierowa łódka, polski młot, południowoamerykański zatoczek, purpurowe bączki, wapienny pieniądz, włochate trytony, zielone kielczaki;*

h) imiesłów przymiotnikowy czynny + rzeczownik: *klujące piękności, rozkręcone muszle, wykrzywione muszle;*

i) zawarte w cudzysłowie rzeczownik + rzeczownik w D. (przydawka dopełniaczowa): „*chwała Bengalu*”, „*chwała Indii*”, „*chwała mórz*”, „*grzebień koguta*”, „*klejnoty głębin*”, „*klejnot morza*”, „*łeb węża*”, „*noga pelikana*”, „*skrzydła anioła*”, „*skrzydło anioła*”, „*szermierz królowej*”;

j) zawarte w cudzysłowie rzeczownik + rzeczownik-deonim w D. (przydawka dopełniaczowa): „*grzebień Wenery*”;

k) zawarte w cudzysłowie rzeczownik + przymiotnik: „*cebula morska*”, „*szata królewska*”;

l) zawarte w cudzysłowie przymiotnik + rzeczownik: „*byczy pysk*”, „*czarci paznokcie*”, „*kamienne naboje*”, „*kamienne serce*”, „*kocie oko*”, „*kolczasta ostryga*”, „*końskie uszy*”, „*morscy przebierańcy*”, „*morski daktyl*”, „*rogate muszle*”, „*turecka krew*”, „*złota kauri*”, „*żabie muszle*”;

ł) zawarte w cudzysłów imiesłów przymiotnikowy czynny + rzeczownik: „*błyszczące jajka*”, „*błyszczące jajko*”, „*klujące piękności*”, „*zachodzące słońce*”;

m) rzeczownik + ujęty w cudzysłów przymiotnik: *kielczak* „*słoniowy*”, *mitra* „*papieska*”, *muszla* „*słoniowa*”, *przyłbica* „*porcelanowa*”;

n) przymiotnik + ujęty w cudzysłów rzeczownik: *cierniowe* „*ostrygi*”, *kolczaste* „*ostrygi*”, *rogate* „*ostrygi*”;

o) człon łaciński + polski rzeczownik: *klankulus purpurowy*, *nerita zebra*, *falium szachownicy*;

p) człon łaciński + polski przymiotnik: *abalon czerwony*, *amaea wspaniała*, *asafis błyskotliwa*, *babilonia japońska*, *babilonia plamista*, *bullula ampułkowa*, *busycon lewoskrętny*, *chiton gładki*, *chitony oliwkowe*, *distorsio pospolite*, *fisinus wrzecionowaty*, *galeodea guzowata*, *hipopus plamisty*, *kardita australijska*, *latirus kolczasty*, *nerita gładka*, *ovula pępkowata*, *rapa papierowa*, *solidula masywna*, *spirula pospolita*, *tektaria koronkowa*, *telina pręgowata*, *telina promienista*, *terebrula ostra*, *thatcheria cudowna*, *tibia wrzecionowata*, *umbonia pospolita*, *umbonia wielka*;

q) człon łaciński + polski imiesłów przymiotnikowy bierny: *chiton obrzeżony*, *falium paskowane*, *kardita grubożebrowana*, *neptunaea wielożebrowana*, *trivia nakrapiana*, *tudicula uzbrojona*, *wolwa wydłużona*;

r) człon łaciński + rzeczownik-antrop. w D. (przydawka dopełniaczowa): *akteon Eloise*, *fisinus Salisbura*, *pleurotomaria Hirohito*;

s) polski rzeczownik + człon łaciński: *ziejka lazarus*, *gwiazda girgylus*, *gwiazda yoka*, *zwójka junonia*;

t) polski przymiotnik + człon łaciński: *cesarskie pleurotomarie*;

u) spolszczony (z członem greckim *pseudo-*) rzeczownik + polski przymiotnik: *pseudoporcelanka jajowata*;

pseudoporcelanka jajowata, „błyszczące jajko” z kolekcji autorki

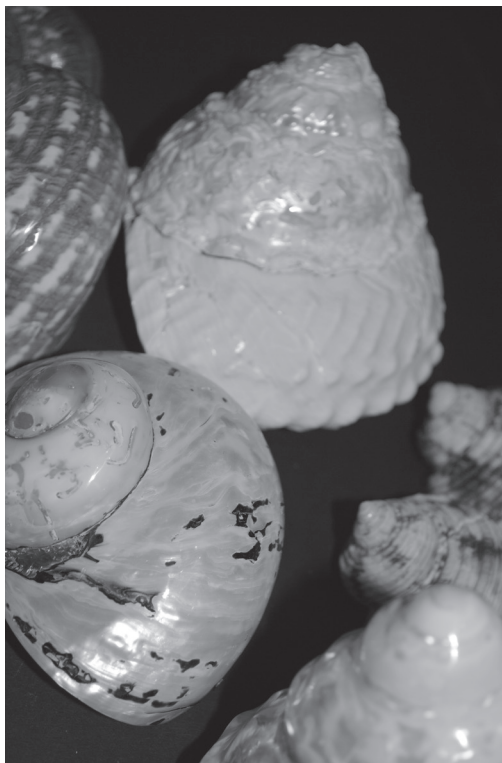
pseudoporcelanka jajowata, „błyszczące jajko” z kolekcji autorki

- w) polski rzeczownik + człon obcy: *porcelanka zigzak*;
- 5) zestawienia trójczłonowe, o konstrukcjach skomponowanych z połączeń typu:
- a) rzeczownik + rzeczownik + rzeczownik w D. (przydawka dopełniaczowa): *porcelanka oczy argusa, tryton liść klonu*;
- b) rzeczownik + rzeczownik + rzeczownik-deonim w D. (przydawka dopełniaczowa): *skrzydełnik ucho Diany*;
- c) rzeczownik + rzeczownik + rzeczownik-antrop. w D. (przydawka dopełniaczowa): *śluchotka ucho Midasa*;
- d) rzeczownik + przyimek + rzeczownik w B.: *kasetki na biżuterię, puzderka na biżuterię, muszle w pasiakach*;
- e) rzeczownik + rzeczownik w D. (przydawka dopełniaczowa) + przymiotnik: *róża wiatrów promienista, róża wiatrów wielka*;
- f) rzeczownik + rzeczownik + przymiotnik: *noga pelikana pospolita, kielczak — moneta indiańska*;
- g) rzeczownik + przymiotnik + rzeczownik: *rozkolec jelenie rogi, śluchotka ośle ucho*;
- h) rzeczownik + skrót przymiotnika + rzeczownik-antrop. w D. (przydawka dopełniaczowa): *muszla św. Jakuba, przegrzebek św. Jakuba*;
- i) rzeczownik + przymiotnik + przymiotnik: *figa morska pospolita, figa morska wysmukła, muszla żabia kolczasta, muszla żabia pospolita*;
- j) rzeczownik + przysłówek + imiesłów przymiotnikowy bierny: *porcelanka biało nakrapiana*;
- k) rzeczownik + wyrażenie przyimkowe z toponimem (okolicznik miejsca): *koncha z Karaibów*;
- l) rzeczownik + wyrażenie przyimkowe z hydronimem (okolicznik miejsca): *zawiśnik z Pacyfiku*;
- ł) rzeczownik + zestawienie w cudzysłowie (przymiotnik + rzeczownik): *porcelanka „złota kauri”, przegrzebek „szata królewska”, przyłbica „byczy pysk”*;
- m) przymiotnik + rzeczownik + przymiotnik: *atlantycki przegrzebek głębinowy, atlantycki przegrzebek zmienny, białowstęgowa bańka papierowa, brązowoprążkowana bańka papierowa, królewska bańka papierowa, pacyficzny przegrzebek australijski, pospolita ostrzyga europejska, strefowa bańka papierowa, śródziemnomorski omulek błękitny, wielka muszla żabia, wielka sercówka afrykańska, wielki turban zielony*;
- n) przymiotnik + rzeczownik + rzeczownik w D. (przydawka dopełniaczowa): *afrykańska noga pelikana, atlantyckie skrzydło indyka, orientalna róża wiatrów, panamskie skrzydło indyka, szlachetna róża wiatrów, tropikalna róża wiatrów*;

- o) przymiotnik + rzeczownik + rzeczownik-deonim w D. (przydawka dopełniaczowa): *królewski grzebień Wenery, panamski grzebień Wenery, weselne ciasto Wenery*;
- p) przymiotnik + przymiotnik + rzeczownik w cudzysłowie: *afrykańska słodkowodna „ostryga”*;
- q) imiesłów przymiotnikowy czynny + przymiotnik + rzeczownik: *opalizujące skamieniałe muszle*;
- r) człon łaciński + polski przymiotnik + człon łaciński: *angaria cesarska delfinula*;
- s) polski rzeczownik + człon łaciński + polski rzeczownik: *świderek terebra dzida*;
- t) polski rzeczownik + człon łaciński + polski przymiotnik: *świderek terebra wielka, tratownik jantina pospolita*;
- u) polski przymiotnik + polski rzeczownik + człon obcojęzyczny: *zdrewniałe czółno kanu*;
- w) człon łaciński + polski rzeczownik + rzeczownik w D. (przydawka dopełniaczowa): *pleurotomaria króla Midasa*;
- x) człon łaciński + polskie wyrażenie przyimkowe z hydronimem (okolicznik miejsca): *asafis z Pacyfiku*;
- y) człon łaciński + polski przymiotnik + polski przymiotnik: *pleuroploka florydzka olbrzymia*;
- 6) kompozycje czteroczłonowe, stanowiące połączenia typu:
 - a) rzeczownik + rzeczownik w D. (przydawka dopełniaczowa) + wyrażenie przyimkowe z hydronimem (okolicznik miejsca): *łapa lwa z Atlantyku, łapa lwa z Pacyfiku*;
 - b) rzeczownik + przymiotnik + wyrażenie przyimkowe z toponimem (okolicznik miejsca): *sękacz kolczasty z Karaibów*;
 - c) człon łaciński + polski przymiotnik + wyrażenie przyimkowe z hydronimem (okolicznik miejsca): *atys biała z Pacyfiku*;
 - d) zawarte w cudzysłowie przymiotnik + rzeczownik + wyrażenie przyimkowe (przydawka dopełniaczowa): *„czarci paznokieć od nogi”*.

tryton czarnoplamkowany z kolekcji autorki

turbany z kolekcji autorki

szponiatki z kolekcji autorki

ZAKOŃCZENIE

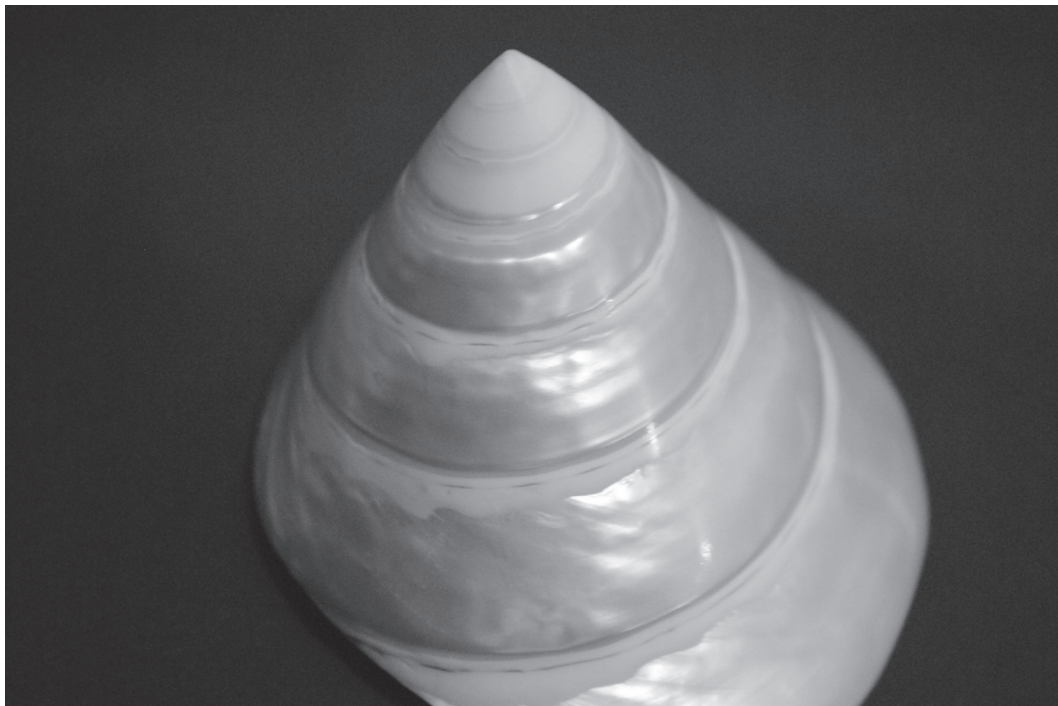
*Kto zna działanie przyrody, ten żyje
z nią w zgodzie.*

Czuang-cy

Lingwistyczno-konch(i)ologiczno-kulturologiczna propozycja zawarta w niniejszej monografii stanowi dokument potwierdzający sparafrazowaną tezę S.P. Dance’a, że: „nazwy pospolite poszczególnych okazów muszli są specyficzne również w polszczyźnie” (Dance 1994: 11), i że istnieje w niej jeszcze jeden, wzbogacający / „ubogacający” ją obszar, którego, w takiej różnorodności i wyborze, próżno szukać w rodzimych słownikach czy popularnonaukowych encyklopediach. A przecież nazewnictwo to jest nieustannie powiększającym się zasobem używanym nie tylko wśród kolekcjonerów i znawców muszli, ale spotykanym chociażby na etykietach sygnujących muszlowe desygnaty, eksponowane i sprzedawane w warszawskiej galerii Neptunea czy zielonogórskiej Jaskini Osobliwości.

O tym, że kolory i kształty muszli w połączeniu z ich atrakcyjnym rodowodem zawsze budziły zainteresowania i uskrzydlały kreatywną wciąż, również lingwistyczną, ludzką wyobraźnię (por. Dworczyk, Dworczyk 2001: 5) przekonują przywołane w tejże pracy tytuły dzieł malarskich, rzeźbiarskich, architektonicznych. To właśnie nazwy poszczególnych okazów muszli, również te polskie i spolszczone, nieoficjalne i pospolite są swoistymi kosmopolitycznymi wręcz „podpowiedziami”, sugerującymi, mniej lub bardziej rozeznanym konch(i)ologom, że:

1) największe zróżnicowanie muszli występuje na obszarach o klimacie tropikalnym, gdzie istnieją warunki do życia flory i fauny. Tam też znajdowane są okazy najciekawsze w formie i kompozycji kolorów;

skrę z kolekcji autorki

skrępy z kolekcji autorki

2) gatunki muszli, pochodzące z wód umiarkowanych i obszarów arktycznych, mają natomiast twarde, skromniejsze okrywy, choć bywają wyjątki (Dworczyk, Dworczyk 2001: 10).

Muszlowe nazwy „podpowiadają” także, że:

1) zdarzają się również gatunki, które mają ciekawe barwy i desenie po wewnętrznej stronie muszli, inne na zewnętrznej. Z kolei u wielu okazów powierzchnia zewnętrzna jest zniszczona, pokryta tworami wapiennymi, wewnętrzna zaś — ma tęczyowy piękny połysk (Dworczyk, Dworczyk 2001: 10);

2) muszle mięczaków demonstrują największe bogactwo form, kolorystyki, jakie istnieje w przyrodzie. Od dawna zachwycają one ludzi różnorodnymi kształtami, jaskrawym ubarwieniem, a także efektownymi wzorami, czyniąc z nich jedno z najbardziej zadziwiających cudów natury (Dworczyk, Dworczyk 2001: 6).

Są one zatem nie tylko biologicznymi sygnaturami, ale swoistym nazewniczym muszlowym DNA, które nie tylko zapisuje i ukierunkowuje konkretne wiadomości, ale też stymuluje i rozwija ludzką kreatywność, pobudzając wyobraźnię, rozbudzając i intrygując ludzkie zmysły, które zainspirowane głównie widokiem i dotykiem konch(i)ologicznych okazów inicjują nową wciąż ich nomenklaturową werbalizację. O żywotności i ewolucji dokonującej się wewnątrz muszlowej kolekcji nazewniczej przekonują przecież muszlowa binomenklatura i polinomenklatura, a zastrzec należy, że nie odkryto jeszcze i tym samym nie nazwano wszystkich muszli świata. Dlatego, jako filologowie o kompetencjach językoznawczo-erudycyjno-konch(i)ologicznych, trudno jest mi zgodzić się ze stwierdzeniem:

zgodnie z zaleceniami Polskiego Towarzystwa Zoologicznego nie należy dowolnie wprowadzać nazw polskich, jeśli zachodzi taka konieczność, winny to czynić specjalnie wybrane komisje. Tak więc, polscy kolekcjonerzy muszli winni hołdować nazewnictwu łacińskiemu, choćby ze względu na deficyt nazw polskojęzycznych — zwłaszcza gatunkowych (Glanca 2011).

Łatwiej mi natomiast przyjąć inną postawę:

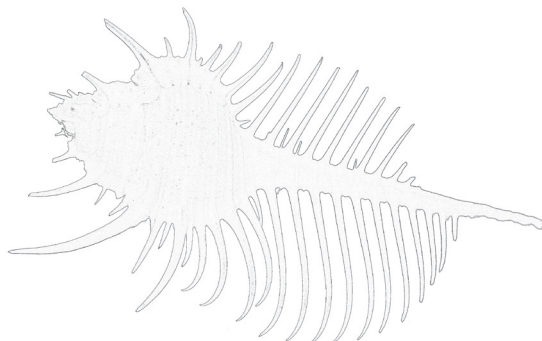
myślę, że całkiem zachęcająco wybrzmiewają zaakceptowane polskojęzyczne nazwy rozkoleców. Wszak znane wszystkim: „porcelanki”, „stożki”, „zwójki”, „czaszołki”, „przyłbice” i pozostałe, cieszą nasze ucho rodzimym brzmieniem i ułatwiają kontakty kolekcjonerskie (Glanca 2011),

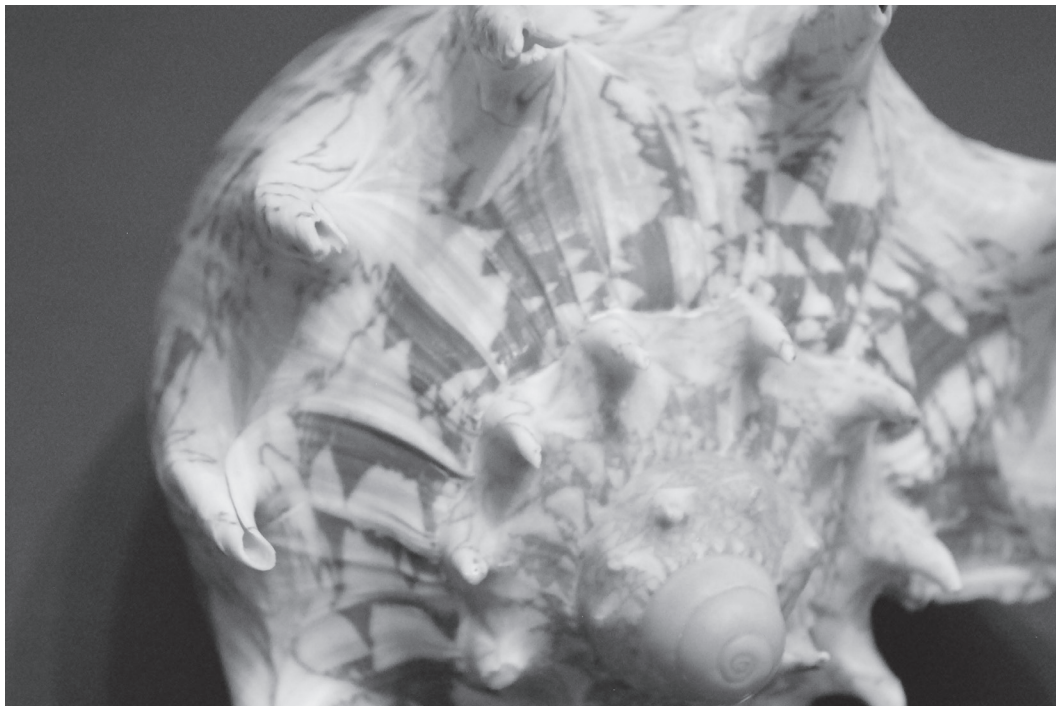
— tym bardziej, że, o czym przekonuje scharakteryzowana powyżej nazewnicza muszlowa kolekcja, polscy konch(i)olodzy oraz tłumacze literatury konch(i)ologicznej bezsensownie, bezzasadnie, bezpodstawnie i „na siłę” nie wyeliminowali wszystkich szanowanych przez nich łacińskich elementów nazewniczych, łącząc w ten sposób konch(i)ologiczną przeszłość z konch(i)ologiczną współczesnością.

Jako językoznawca, bacznie obserwujący przemiany dokonujące się w polszczyźnie, mam świadomość, że pierwsza w rodzimym językoznawstwie tego typu lingwistyczno-konch(i)ologiczna klasyfikacja nazw zachwycających mnie nieustannie muszli może ulec drobnej lub większej zmianie, tak jak uległa jej ustalana przeze mnie przez kilka lat lingwistyczna klasyfikacja nazw skał, minerałów, kamieni szlachetnych, półszlachetnych, ozdobnych, dekoracyjnych... (Wegorowska 2012).

Wszystkie owe ustalone i zinterpretowane przeze mnie „kamienne” oraz muszlowe nazewnictwo klasyfikacje stanowią propozycje zmierzające do wyeksponowania bogactwa polszczyzny, która, jak każdy ważny dla zgłębiającego jej tajniki lingwisty, jest językiem, o którym można słowami Ezopa powiedzieć, że: „nie ma nic lepszego niż język, będący łącznikiem życia społecznego, kluczem do wiedzy, organem prawdy i rozsądku”.

A zatem...

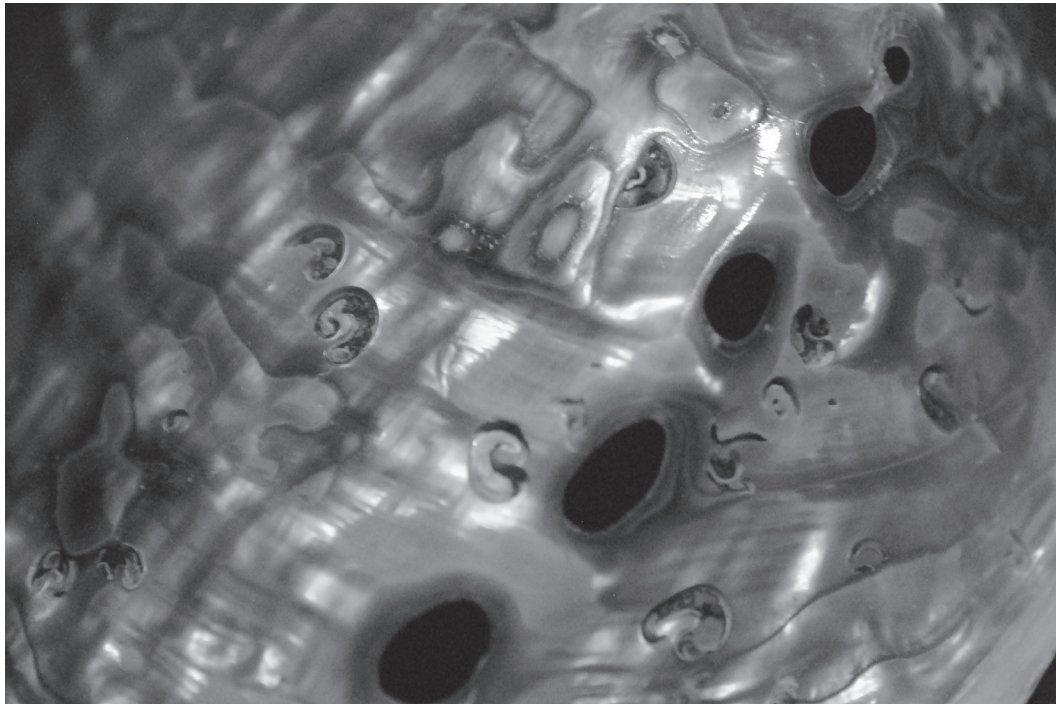
zwójka cesarska z kolekcji autorki

SKRÓTY I SYMBOLE

adi. — adiectivum (przymiotnik)
anat. — anatomiczny
ang. — angielski
ap. — apelatyw, apelatywny
antrop. — antroponim
archeol. — archeologiczny
archit. — architektoniczny
B. — biernik
cm — centymetr
czes. — czeski
D. — dopełniacz
dial. — dialektałny
d.-nm. — dolnoniemiecki
etn. — etnonim
f — femininum, rodzaj żeński
fr. / franc. — francuski
geol. — geologiczny
gr. — grecki
hisp. — hiszpański
karaib. — karaibski
łac. / łc. — łaciński

mat. — matematyczny
mit. — mitologia / mirológiczny
mln — milionów
(n.) — niemiecki
n.-łac. — nowołaciński
niem. / nm. — niemiecki
n.m. — nazwa miejscowa
np. — na przykład
plast. — plastyczny
p.-łac. — późnołaciński
por. — porównaj
port. — portugalski
przen. — przenośnie
(sjp) — słowniki języka polskiego
st.-czes. — staroczeski
st.-g. nm./staniem. — staror-górno-
-niemiecki
szt. — sztuka
w. — wiek

wł. — włoski
t. — tona
techn. — techniczny
ts. — to samo
tzn. — to znaczy
tzw. — tak zwane
zdr. — zdrobnienie
zn. — znaczenie
zool. — zoologiczny
żegl. — żeglarski
←, → — symbol zależności
motywacyjnych
+ połączenie lingwistycznych ele-
mentów motywacyjnych
= — symbol binomenklatury
i polinomenklatury
≠ — symbol nazw „rozbieżnych”,
„przeciwstawnych”, o podwójnej
etymologii

otwory słuchotki z kolekcji autorki

LITERATURA

- Arthur A., 1991, *Musze*, przeł. W. Studencki, Warszawa.
- Bańkowski A., 2000, *Etymologiczny słownik języka polskiego*, t. II, Warszawa.
- Bartoloney S., 2006, *Musée d'Orsay. Paryż*, przeł. H. Borkowska, Warszawa.
- Bockenheim K., 1998, *Przy polskim stole*, Wrocław.
- Borchgrave H., 2002, *Chrześcijaństwo w sztuce*, przeł. H. Andrzejewska, Warszawa.
- Borghesi S., 2005, *Stara Pinakoteka. Monachium*, przeł. H. Borkowska, Warszawa.
- Brittain J., 1992, *Mała encyklopedia robót ręcznych*, przeł. E. Klekot, Warszawa.
- Brikenmajer E., 1982, *Ceramika europejska*, [w:] *Artystyczne zbiory Wilanowa*, Warszawa, s. 100-131.
- Brückner A., 1985, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa.
- Carr-Gomm S., 2003, *Arcydzieła światowego malarstwa. Mity. Postacie. Symbole*, przeł. H. Andrzejewska, Warszawa.
- Chenel Á. P., Simarro A. S., 2008, *Słownik symboli*, przeł. M. Boberska, Warszawa.
- Chętnik A., 1935, *Splaw na Narwi. Tratwy, oryle i orylka*, Warszawa.
- Cirlot J. E., 2007, *Słownik symboli*, przeł. I. Kania, Kraków.
- Cotterell A., 2000, *Chiny*, przeł. M. J. Künstler, Warszawa.
- Cribb J., 1992, *Pieniądze*, przeł. M. Męclewska, B. Paszkiewicz, Warszawa.
- Cumming R., 2008, *Sztuka bez tajemnic*, przeł. H. Faryna, Warszawa.
- Dance S. P., 1994, *Musze*, przeł. W. Strąga, Warszawa.

- Długosz-Kurczabowa K., 2008, *Wielki słownik etymologiczno-historyczny języka polskiego*, Warszawa.
- Dul R., 2012, *Podhalanka*, [w:] *Polskie stroje ludowe*, cz. 5, Warszawa.
- Durrell G., Durrell L., 1995, *Poradnik przyrodnika. Wszechstronny i praktyczny przewodnik po świecie przyrody*, przeł. M. Wilelska, L. Myszkowski, M. Korwin-Kossakowski, Warszawa.
- Dworczyk K., Dworczyk W., 2001, *Najpiękniejsze muszle świata*, Warszawa.
- Encyklopedia języka polskiego*, 1999, red. S. Urbańczyk, M. Kucała, Wrocław-Warszawa-Kraków.
- Fumaroli M., Lebrette F., 2008, *Mitologia w arcydziełach malarstwa*, przeł. I. Badowska, Warszawa.
- Glanca J., 2011, *Concha — Muszle w kolekcji Jacka Glanca*, <http://www.muszle.concha.pl/?id=14&arkana=6>, dostęp 5 września 2011 roku.
- Glanca J., 2012, *Concha — Muszle w kolekcji Jacka Glanca*, <http://www.muszle.concha.pl/?id=14&arkana=6>, dostęp 24 czerwca 2012 roku.
- Grzybkwowska T., 1993, *Eros w sztuce polskiej*, Warszawa.
- Gübelin E., Erni F. X., 2001, *Kamienie szlachetne. Symbole piękna i władzy*, Warszawa.
- Heflik W., Natkaniec-Nowak L., 2011, *Gemmologia*, Kraków.
- Hermansdorfer M., Jeżewska M., Górecki B., 2004, *Ceramika i szkło polskie XX wieku. Katalog zbiorów Muzeum Narodowego we Wrocławiu*, Wrocław.
- Ilustrowany słownik języka polskiego*, 2004, red. E. Sobol Warszawa.
- Impelluso L., 2006, *Metropolitan Museum. Nowy Jork*, przeł. H. Borkowska, Warszawa.
- Inny słownik języka polskiego*, 2000, red. M. Bańko, t. 1-2, Warszawa.
- Iwanowski K., 1995, *Wspomnienia z kresowej młodości*, Bydgoszcz.
- Jabłońska T., 2008, *Dawne zastawy stołowe*, Warszawa.
- Jackowski A., 1998, *Pielgrzymowanie*, Wrocław.
- Kobylińska J., 2005, *Zagórzanie (Górale gorczańscy) — historia, gwara, kultura, folklor*, [w:] *Góry i Góralisztczyzna w dziejach i kulturze pogranicza polsko-słowackiego. (Podhale, Spisz, Orawa, Gorce, Pieniny). Literatura i język*, red. M. Madejowa, A. Mlekodaj, K. Sikora, Nowy Targ, s. 176-183.
- Kolberg O., 1968, *Góry i Pogórze*, cz. I, [w:] *Dzieła wszystkie*, t. 44, Wrocław-Poznań.
- Kopaliński W., 1983, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Warszawa.
- Kopaliński W., 1987, *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa.
- Kopaliński W., 1990, *Słownik symboli*, Warszawa.
- Kopczyński K., Skoczylas J., 2006, *Kamień w religii, kulturze i sztuce*, Poznań.
- Królestwo zwierząt. Nowa ilustrowana encyklopedia zwierząt świata*, 2003, red. D. Burnie, przeł. K. Iłewa-Makulec, P. Jastrzębiec, E. Nowakowski, R. Rutkowski, G. Winiarska, Warszawa.
- Krzywobłocka B., Krzywobłocka R., 1983, *Tajemnica klejnotów*, Warszawa.

- Langley A., 1998, *Średniowiecze*, przeł. J. Gąsowski, Warszawa.
- Makaron. *Na co dzień i od święta*, 2006, Warszawa.
- Masłowska D., Masłowski W., 2005, *Księga aforyzmów*, Warszawa.
- Maślankiewicz, 1983, *Kamienie szlachetne*, Warszawa.
- Moszyński K., 1968, *Kultura ludowa Słowian*, t. II, cz. 2, Warszawa.
- Murdoch D., 1997, *Północnoamerykańscy Indianie*, Warszawa.
- Nowacki D., Piwocka M., 2011, *Klejnoty w dawnej Polsce*, Warszawa.
- Nowa encyklopedia powszechna PWN, 1995-1997, t. 1-6, Warszawa.
- Parker S., 1994, *Brzeg morza*, przeł. B. Studencka, Warszawa.
- Philip N., 2009, *Mity i legendy bez tajemnic*, Warszawa.
- Piskorz-Branekova E., 2006, *Polskie stroje ludowe*, t. 1, Warszawa.
- Piskorz-Branekova E., 2007, *Polskie stroje ludowe*, t. 3, Warszawa.
- Rizzatti M. L., 1989, *Geniusze sztuki. Botticelli*, przeł. B. Toeplitz-Kaczmarek, Warszawa.
- Rokoko, 2010, [w:] *Historia sztuki*, t. 9, Kraków.
- Rozanow Z., Smulikowska E., 1997, *Wyroby złotnicze w zbiorach jasnogórskich*, Warszawa.
- Różycka B., Płoszyńska H., 2008, *Wielka ilustrowana księga snów*, Poznań.
- Słownik języka polskiego*, 1958-1969, red. W. Doroszewski, Warszawa.
- Słownik języka polskiego*, 1988-1989, red. M. Szymczak, t. 1-3, Warszawa.
- Słownik wiedzy o kulturze*, 2009, red. K. Kubalska-Sulkiewicz i in., Warszawa.
- Słownik wyrazów obcych. Wydanie nowe*, red. E. Sobol, Warszawa 1996.
- Sobczak N., Sobczak T., 1998, *Wielka encyklopedia kamieni szlachetnych i ozdobnych*, Warszawa.
- Staněk V. J., 1972, *Wielki atlas zwierząt*, przeł. T. Umiński, Warszawa.
- Stevenson N., 2008, *Architektura bez tajemnic*, Warszawa.
- Stopczyk B., 1973, *Jaki to styl?*, Warszawa.
- Symes R. F., Harding R. R., 1993, *Kamienie szlachetne*, przeł. M. Machalski, Warszawa.
- Szamocka M., 2010, *Pielgrzymka na koniec świata*, „Poradnik Domowy”, nr 9 (241), s. 44-49.
- Tarabra D., 2005, *National Gallery. Londyn*, przeł. H. Borkowska, Warszawa.
- Tátrai V., 1982, *Piero Della Francesca*, przeł. A. Kiljańczyk, Warszawa.
- Taylor P. D., 1993, *Skamieniałości*, przeł. M. Michalski, Warszawa.
- Węgorowska K., 2004, *Językowe świadectwa kultury i obyczajowości Kresów Północno-Wschodnich utrwalone we wspomnieniach ich byłych mieszkańców*, Zielona Góra.
- Węgorowska K., 2008, *Językoznawstwo erudycyjne w uniwersyteckiej edukacji polonistycznej*, [w:] *Edukacja wobec przemian cywilizacyjnych i kulturowych*, red. L. Jazownik, M. Sinica, Zielona Góra, s. 45-57.

- Węgorowska K., 2012, *Kamienie i klejnoty w języku, kulturze, sztuce*, Warszawa-Zielona Góra.
- Wielki słownik wyrazów obcych PWN*, 2005, red. M. Bańko, Warszawa.
- Zuffi S., 2006, *Pinakoteka Brera. Mediolan*, przeł. H. Borkowska, Warszawa.
- Żukowska M., 1982, *Złotnictwo, emalie, metale*, [w:] *Artystyczne zbiory Wilanowa*, Warszawa, s. 136-166.

INDEKS

A

abalon czerwony 142, 211, 227
afrykańska noga pelikana 203, 211, 230
afrykańska słodkowodna „ostryga” 190, 211, 231
akteon Eloise 194, 211, 218, 227
amaea wspaniała 163, 215, 227
angaria cesarska *delfinula* 171, 215, 231
angarie 186, 222
„architektonika” 114, 215, 222-223
Argonauta 167, 215, 218-219
arka 203, 219
arka brodata 106, 211, 219, 223
Arka Noego 123, 215, 218, 226
arka śmigłowa 111, 211, 223
arki 110, 211, 222
asafis błyskotliwa 171, 215, 227
asafis z Pacyfiku 190, 211, 218, 231
atlantycka oskrobia 187, 211, 226
atlantyckie skrzydło indyka 203, 211, 230

atlantycki przegrzebek głębinowy 194, 211, 230
atlantycki przegrzebek zmienny 202, 211, 230
atys biała z Pacyfiku 202, 211, 218, 231
australijska trąba 34, 206, 211, 226
australijski bażant 202, 211, 226

B

babilonia japońska 191, 211, 227
babilonia plamista 154, 211, 227
bańki papierowe 91, 211, 223
bączek 55
bączki 118, 211, 219, 222
białostęgowa bańka papierowa 199, 211, 230
błotniarka stawowa 186, 211, 223
„błyszczące jajka” 158, 211, 227
„błyszczące jajko” 27, 135, 137, 222, 211, 227, 228-229
brązowoprążkowana bańka papierowa 199, 211, 230
brodata arka 106, 211, 219, 226

brzegówka 187, 211, 219, 222
 brzegówki 187, 211, 222
 brzeźnica 210
 brzeźnica opasana 150, 211, 226
 brzeźnica przęgowana 151, 211, 226
 brzeźnica Sebastiana 198, 218, 226
 brzeźnice 39, 138, 222
 brzytwa morska 111, 211, 223
 bulla ampulkowa 111, 211, 227
 busycon lewoskrętny 107, 211, 227
 „byczy pysk” 19, 37, 43, 126, 211, 219, 227

C

„cebula morska” 135, 211, 222, 227
 ceremonialna koncha buddyjska 27
 cesarska pleurotomaria 219
 cesarskie pleurotomarie 174, 211, 227
 chiton 90, 215, 222
 chiton gładki 107, 211, 227
 chiton obrzeżony 150, 211, 227
 chitony 84, 90, 114, 219, 222
 chitony oliwkowe 146, 211, 227
 chryzantemy 135, 211, 219, 222
 „chwała Bengalu” 186, 207, 218, 227
 „chwała Indii” 186, 207, 218, 227
 „chwała mórz” 27, 155, 158, 178, 186, 207, 215, 227
 cierniowe „ostrygi” 210, 215, 219, 227
 cios słonia 130, 226
 „cios słonia” 127, 211
 „czarci paznokieć” 111, 215, 222, 227
 „czarci paznokieć od nogi” 111, 215, 222, 231
 czareczka 111, 222
 czareczki 91, 111, 211, 219, 222
 czaszołka 102
 czaszołka *długożebrowana* 102, 211, 226

czaszołka łyżkowata 135, 215, 223
 czaszołka meksykańska 34, 194, 211, 223
 czaszołka zwyczajna 182, 211, 223
 czaszołki 91, 109, 111, 135, 211, 219, 222
 „czaszołki” 238
 czaszołki europejskie 191, 211, 223

D

delikatne baloniki 94, 211, 226
 distorsio pospolite 179, 211, 227
 domki z zawiasami 98
 „domki z zawiasami” 183, 215
 dysk 111, 211, 219, 222
 dziurawka 222
 dziurawki 91, 219, 211, 222

E

europejska grzebiolinka 46, 211, 226

F

falium paskowane 150, 211, 227
 falium szachownicy 155, 211, 227
 fasolki 135, 211, 222
 figa morska pospolita 178, 211, 230
 figa morska wysmukła 123, 211, 230
 figi morskie 135, 211, 223
 „figi morskie” 138
 filipińskie precjoza 202, 215, 222, 226
 fisinus Salisbura 198, 218, 211, 227
 fisinus wrzecionowaty 79, 120, 123, 215, 227

G

galeodea guzowata 99, 211, 227
 „gęsie pąkle” 138
 gigantyczna przydacznia 226

„grube” muszle 46
grzebielinka 102, 222
grzebielinki 222
grzebień koguci 58, 211
grzebień koguta 58, 127
„grzebień koguta” 126-127, 223
grzebień Wenery 52-53
„grzebień Wenery” 50, 110, 186, 203, 218-219, 227
grzebiolinka 102, 211, 222
grzebiolinki 102, 222
gwiazda girgylus 94, 215, 227
gwiazda triumfująca 206, 226
„gwiazda triumfująca” 110, 215
gwiazda yoka 94, 215, 227

H

harfa 114, 211, 219, 222
„harfa” 114
harfy 114, 211, 222
hełm 114, 211, 219, 222
hełmy 111, 114, 211, 222
hipopus plamisty 21 130, 153-154, 211, 227

J

japońskie muszle 191, 211, 226
język flaminga 127, 211, 226

K

kaczeńce 138, 211, 222
kamienie pagodowe 210, 215, 223
kamienne jaskółki 127, 211, 219, 226
„kamienne naboje” 114, 211, 227
„kamienne serce” 110, 139, 211, 219, 227
„kamyki” 114, 215, 223
kardita australijska 191, 211, 227

kardita grubożebrowana 102, 211, 227
kasetki na biżuterię 118, 215, 219, 230
kauri 26, 30, 39, 170, 222
kiełczak 31, 127, 222
kiełczak europejski 191, 211, 223
kiełczak — moneta indiańska 31, 170, 211, 230
kiełczak pospolity 114, 211, 223
kiełczak słoniowy 127, 211
kiełczak „słoniowy” 127, 227
kiełczaki 31, 127, 182, 219
kiełczaki pospolite 182, 223
klankulus purpurowy 143, 211, 227
„klejnot morza” 183, 215, 219, 227
„klejnoty głębin” 183, 215, 219, 227
„kłująca piękność” 219, 227
„kłujące piękności” 98, 183, 186, 215, 219
„kocie oko” 186, 215, 219, 227
kogucie grzebienie 59
„kolczasta ostryga” 94, 215, 227
kolczaste „ostrzygi” 210, 215, 219, 227
kolczaste piękności 186, 215, 219, 226
„kolczasty” rozkolec 95
„kolczugi” 114, 215, 219, 222, 223
kolekcjonerzy 166, 215, 219, 222
koncha z Karaibów 191, 211, 218, 230
„końskie uszy” 130, 215, 227
kopalne muszle 187, 215, 226
kopytnica 15, 21, 130, 153, 211, 222
„korabek” 219
„korabki” 110, 211, 223
„korkociąg” 110
kostki 42-43, 118, 211, 222
krępaczek barwny 142, 211, 223
krętoschody 114, 175
krętoschód 27, 55-57, 114, 163, 175, 211, 219, 223

królewska bańka papierowa 203, 218, 230
„królewska szata” 154, 215
królewski grzebień Wenery 174, 215, 231
krwawy ząb 199, 211, 226
kubańskie precjoza 194, 211, 226

L

latirus kolczasty 94, 211, 227
lira 115, 211, 222

Ł

łapa lwa z Atlantyku 206, 211, 218, 231
łapa lwa z Pacyfiku 206, 211, 218, 231
„łeb węża” 131, 211, 227
łodzik 40, 46, 75, 107, 110, 211, 219, 222
łodzik perłowy 40, 75 166, 211, 223
łodziki 27, 34, 47, 74, 110, 190, 223
łodziki perłowe 74

M

miniaturowy melon 206, 211, 226
mitra 115, 211, 223
mitra biskupia 115, 211, 223
mitra papieska 25, 82-83, 115
mitra „papieska” 115, 227
mitra pontyfikalna 115, 211, 223
mitra *punkcikowana* 154, 211, 226
mitry 34, 115
młot 115, 211, 219, 223
młotek 115, 211, 223
moneta 170, 211, 222-223
moneta indiańska 31
monetka 30, 32, 211, 222-223
monetki 170, 211
„morscy przebierańcy” 167, 215, 219, 227

„morski daktyl” 135, 187, 211, 227
morski przebieraniec 167, 215
muszla kauri 39
muszla pielgrzymia 23, 26
muszla „słoniowa” 94, 211, 227
muszla świętego Jakuba 23
muszla św. Jakuba 26, 219, 230
muszla-wachlarz 118, 211, 219, 226
muszla żabia 78, 136, 208
muszla żabia kolczasta 95, 211, 230
muszla żabia pospolita 178-179, 211, 230
muszle delfinów 186, 215, 222, 226
muszle kauri 39
muszle kopalne 187
muszle lampowe 119, 211, 223
muszle Manilla 68, 218
„muszle milionerów” 178, 211, 222
muszle morskie 61
muszle murzynki 98, 199, 215, 226
muszle papierowe 19, 91, 211, 223
muszle rogate 98, 211, 223
„muszle rogate” 98
muszle skamieniałe 68
muszle „słoniowe” 94
muszle udziwnione 39
muszle w pasiakach 150, 211, 219, 230
muszle żabie 31, 134
„muszle żabie” 135, 211
muszlowy pieniądz 31

N

nakrytka 90, 211, 223
nastrzępka 91, 215, 223
naszyjka 207, 211, 223
naszyjki 270

nautilus 47, 54, 80, 219, 222
 nautilusy 46
 neptunea wielożebrowana 103, 211, 227
 nerita gładka 107, 211, 227
 nerita pospolita 179
 nerita zebra 134, 211, 227
 nerita zigzak 154
 nerity 107, 199
 nerity gładkie 107
 nerity zigzak 107, 154, 202, 222
 noga pelikana 39, 55, 130, 133, 211
 „noga pelikana” 130, 227
 noga pelikana pospolita 179, 203, 211, 230
 nogi pelikana 133, 179, 211
 nogi pelikanie 130, 200, 211

O

okładniczka 62, 126, 215, 223
 okładniczka wielka 159, 211, 223
 okładniczki 126
 oksza 219
 oksza biała 142, 211, 223
 oksza czarna 146, 211, 223
 oksze 115, 146, 206
 oliwki 138, 211, 219, 223
 omulek 171, 222
 omulek jadalny 171, 215, 222-223
 omulek nowozelandzki 194, 211, 223
 omulek pospolity 182, 211, 223
 omulki 182, 194
 opalizujące skamieniałe muszle 207, 211, 231
 orientalna róża wiatrów 194, 211, 230
 ostryga europejska 191, 211
 ostryga portugalska 194, 211, 223
 ostryga północnoatlantycka 187, 211, 223

ostrygi 210
 ovula pępkowata 106, 215, 227

P

pacyficzny przegrzebek australijski 191, 211, 230
 pagoda Harrisa 198, 211, 218, 226
 pagoda pospolita 179, 198, 211, 223
 panamskie skrzydło indyka 206, 211, 230
 panamski grzebień Wenery 194, 211, 218, 231
 papierowa łódka 226
 „papierowa łódka” 91, 219
 „papierowy żeglarz” 91, 219
 perłopław 50, 102, 163-165, 223
 perłopław perłorodny 163, 166, 211, 219, 223
 perłopław wielki 159, 211, 223
 perłopławy 98, 134, 163, 186, 211
 pleuroploka florydzka olbrzymia 202-203, 211, 231
 pleurotomaria Hirohito 195, 211, 218-219, 227
 pleurotomaria króla Midasa 178, 182, 215, 218, 222, 231
 pleurotomarie 178
 pobrzeżka 187, 211, 219, 223
 pobrzeżka europejska 191, 211
 pobrzeżka tektaria pagoda 119, 122, 215
 pobrzeżki 102, 119, 186-187, 191, 211, 223
 polski młot 206, 211, 226
 południowoamerykański zatoczek 190, 214, 226
 porcelanka 77, 118, 131, 223
 porcelanka biało nakrapiana 183, 199, 214, 219, 230
 porcelanka *białożębna* 199, 214, 223
 porcelanka czekoladowa 143, 214, 223
 porcelanka europejska 55, 223
 porcelanka Frienda 198, 214, 218, 226
 porcelanka Fultona 195, 214, 218, 226
 porcelanka jelenia 130, 215, 223
 porcelanka krecia 130, 215, 223

porcelanka książęca 175, 215, 223
 porcelanka mapa 155, 226
 porcelanka niezmienna 158, 215, 223
 porcelanka oczkowa 150, 214, 223
 porcelanka oczy argusa 150, 214, 219, 230
 porcelanka pantera 23
 porcelanka punkcikowa 154, 214
 porcelanka siatkowata 155, 214, 223
 porcelanka świtu 147, 215, 226
 porcelanka Teulera 198, 214, 218, 226
 porcelanka tygrysia 27, 43, 130, 214, 223
 porcelanka walcowata 126, 214, 223
 porcelanka węzłówek 131, 214, 223
 porcelanka *zigzak* 154-155, 214, 230
 porcelanka „złota kauri” 146, 214, 222, 230
 porcelanka złotopierścieniowa 30, 202, 214, 223
 porcelanka żółwia 131, 214, 223
 porcelanki 20, 27, 31, 42-43, 95, 130, 135, 199, 210, 158, 170,
 173, 175, 183, 214, 219, 223-224
 „porcelanki” 238
 porcelanki kauri 42
 porcelanki monetki 31
 porcelanki-monetki 31
 porcelanki tygrysie 170
 półmisek 118, 214, 219, 223
 przebierańcy 167, 219
 przegrzebek 23, 26, 50-51, 55, 76, 80, 118, 157, 206, 219, 223
 przegrzebek „królewska szata” 154, 156, 222, 230
 przegrzebek północnoatlantycki 187, 214, 223
 przegrzebek Swifta 198, 214, 218, 226
 przegrzebek św. Jakuba 24, 195, 202, 214, 218-219, 230
 przegrzebek wielki 30, 38, 51, 162, 214, 223
 przegrzebki 26, 38, 55, 85, 96, 98, 115, 186, 209
 przewiertka 91, 215, 219, 223
 przewiertka pochmurna 163, 215, 223

przewiertka wielka 159, 223
 przeźrocyste muszle 34
 przydacznia 14-15, 34, 223
 przydacznia gigantyczna 34, 162, 214, 219
 przydacznia łuskowata 131, 215, 223
 przydacznia olbrzymia 34, 162, 214, 219, 223
 przydacznia wielka 159, 214, 223
 przydacznia żłobkowana 106, 214, 226
 przydacznie olbrzymie 162
 przyłbica 114, 214, 219, 223
 przyłbica „byczy pysk” 37, 43, 126, 230
 przyłbica czerwona 37, 126, 143, 214, 219, 223
 przyłbica królewska 174, 215, 223
 przyłbica królowej 207, 215, 226
 przyłbica „porcelanowa” 158, 214, 227
 przyłbica rogata 35, 86, 98, 100, 212-213, 223
 przyłbice 35-36, 43, 46, 101, 111, 143, 214, 223, 225
 „przyłbice” 238
 przyszynka 123, 214, 222-223
 pseudoporcelanka 137
 pseudoporcelanka jajowata 27, 135, 137, 214, 222, 227-229
 purpurowe rozkolce 170
 purpurowe bączki 143, 214, 226
 puzderka na biżuterię 118, 215, 219, 230

R

rapa papierowa 91, 135, 214, 222, 227
 robacznik 131
 robacznik niezgrabny 131, 215, 223
 robaczniki 131, 214
 „rogate muszle” 98, 135, 219, 227
 rogate „ostrygi” 210, 215, 219, 227
 rogowce 99, 214, 223, 238
 rogowiec 99, 223
 rogowiec bałtycki 190, 214, 223

rozkolce 50, 95, 103, 170, 186, 199, 214, 219, 223
rozkolce rafowe 187, 214, 223
rozkolec 95
rozkolec alabastrowy 142, 214, 223
rozkolec ciernisty 95, 214, 223
rozkolec czarny 98, 146, 199, 214, 223
rozkolec farbiarski 94, 170, 215, 219, 223
rozkolec gałęzisty 30, 95, 214, 223
rozkolec grubościeniec 94, 170, 214, 219, 223
rozkolec grzebień Wenery 52-53
rozkolec jelenie rogi 130, 214, 230
rozkolec maczugowaty 118, 214, 223
rozkolec kolczasty 95, 214, 223
rozkolec pasiasty 150, 170, 214
rozkolec pierzasty 103, 215, 223
rozkolec różowowargowy 98, 199, 214, 223
rozkolec rzodkiewka 98, 138, 199, 215, 226
rozkolec skorpion 131, 214, 226
rozkolec wisiorek 118, 214, 226
rozkolec Zambo 195, 214, 218, 226
rozkręcone muszle 107, 214
róg trytona 35, 183, 185, 215, 219, 226
róża wiatrów promienista 151, 214, 230
róża wiatrów wielka 159, 214, 230
różę wiatrów 159, 202-203, 215, 222, 226
„różę wiatrów” 114, 202

S

schodówka 27, 56-57, 219
schodówki 114, 214, 223
serce wołu 134, 214, 226
sercówka 139, 223
sercówka atlantycka 187, 214, 223
sercówka jadalna 171, 215, 223
sercówka kolczasta 95, 214, 223

sercówka pospolita 179, 214, 223
sercówka sercowata 139, 214, 219, 223
sercówka żebrowana 103, 214, 226
sercówki 103, 139, 206, 214, 223
sękacz 70-71 140
sękacz cesarski 174, 215, 223
sękacz kolczasty 98, 214, 223
sękacz kolczasty z Karaibów 231
sękacz szyszkowaty 138, 214, 223
sękacze 98, 138, 214
skalaria 219, 223
skalaria drogocenna 56-57, 175, 214, 223
skałotocz 119, 223
skałotocz *daktylowaty* 138, 214, 223
skałotocze 167, 214
„skorpion” 110
skręp 141, 143, 215, 219, 223, 236
skręp karaibski 191, 214, 223
skręp kolorowy 142, 214, 223
skręp perłowy 166, 214, 223
skręp piramidalny 114, 215, 223
skręp *pręgowaty* 151, 214, 223
skręp tajwański 194, 214, 223
skrępy 116-118, 122, 149, 159, 190-191, 237
skrzydelnik 43, 66-67, 134, 204, 223
skrzydelnik bahamski 191, 214, 223
skrzydelnik goliata 163, 214, 226
skrzydelnik koguci 127, 214, 223
skrzydelnik Listera 198, 214, 218, 226
skrzydelnik motyli 163, 215, 223
skrzydelnik olbrzymi 30, 162, 186, 219, 223
skrzydelnik postrzępiony 99, 214, 226
skrzydelnik różowy 146, 162, 214, 219, 223
skrzydelnik ucho Diany 128, 215, 218, 230
skrzydelniki 29, 35, 84, 99, 134, 182, 214

skrzydlate muszle 127, 214, 219
 „skrzydła anioła” 118-119, 214, 227
 skrzydła motyla 134, 214, 226
 „skrzydło anioła” 119, 227
 skrzydłonogie 134, 215, 223
 skrzydło pingwina 134, 215, 226
śluchotka 38, 132, 214, 216, 220, 223, 242
 słuchotka najpiękniejsza 175, 223
 słuchotka ośle ucho 134, 214, 230
 słuchotka tęczowa 142, 214, 223
 słuchotka ucho Midasa 182, 215, 218, 230
 słuchotka zielona 39, 146, 214
śluchotki 34, 39, 41, 97, 139, 175, 196-197, 190, 214, 219, 223
 solidula masywna 94, 214, 227
spirula 107, 214, 223
 spirula pospolita 179, 214, 227
 „stateczek” 111, 214, 219, 223
 stągiewa kanałowa 90, 214
 stągiewa kuropatwy 134, 214, 226
 stągiewa pasiasta 150, 214
 stągiewe 34, 90, 152
 stożek 119
 stożek admirałski 154, 215
 stożek bukowy 31, 34, 111, 155, 214, 219
 stożek „chwała mórz” 27
 stożek czysty 142, 214
 stożek dębowy 142, 215, 223
 stożek gałązkowy 155, 214, 223
 stożek geograficzny 155, 215, 223
 stożek hebrajski 151, 214, 219, 223
 stożek księżący 175, 215, 223
 stożek magiczny 158, 215, 226
 stożek marmurkowy 158, 214, 226
 stożek niezrównany 175, 214, 223
 stożek podwiązkowy 151, 214, 226
 stożek Prometeusza 182-183, 215, 218, 226
 stożek śródziemnomorski 190, 214, 226
 stożek *złotogłów* 155, 215, 226
 stożki 28, 63, 88-89, 115, 119, 214, 223
 „stożki” 238
 strefowa bańka papierowa 150, 214, 230
 „szata królewska” 154, 156, 215, 222, 227
 „szermierz królowej” 162-163, 186, 215, 219, 227
 szkarłatnik 143, 223
 szlachetna róża wiatrów 178, 215, 230
 szoldra 123, 215, 222-223
 szponiatka 99, 214
 szponiatka artretyczna 126, 215, 226
 szponiatka olbrzymia 162, 214, 226
 szponiatka skorpion 131, 214, 226
 szponiatka zniekształcona 126, 214, 226
 szponiatki 99, 128, 131, 199, 205, 214, 223, 234

Ś

śmieciarka 166-167, 214, 223
 śmieciarka błada 142, 214, 226
 śmieciarka kamienista 166, 214, 226
 śmieciarka słoneczna 98, 215, 226
 śmieciarki 166-167, 214, 219, 223
 śródziemnomorski omulek błękitny 202, 214, 230
 śrubnik zakrętek 107, 214, 226
 świder wielki 33-34, 148, 162, 214, 226
 świder terebra dzida 119, 214, 231
 świder terebra wielka 33, 148, 159, 214, 231
 świderki 34, 119, 122, 214, 223
 świdorowce 119, 214, 219, 223
 świdy 119, 219
 „świdry” 119
 świdrzyk lśniący 158, 214, 226

T

tektaria koronkowa 102, 215, 227
telina pręgowa 103, 147, 214, 227
telina promienista 147, 150, 214, 227
terebra ostra 94, 215, 227
thatcheria cudowna 55, 174, 214, 227
tibia wrzecionowata 121-122, 189, 227
tratewnik 167, 179, 214
tratewnik *jantina* pospolita 179, 214, 231
tratewniki 167, 223
„trąba” 219
trąba trytona 183, 215, 219, 226
„trąba trytona” 110
trąbik 34, 55, 122, 129, 223
trąbik różanousty 143, 214, 226
trąbik wielki 162, 214, 226
trąbik zwyczajny 182, 214, 226
trąbiki 122, 180, 184, 214, 223
„trąby” 122, 214, 223
trivia nakrapiana 102, 215, 227
tropikalna róża wiatrów 187, 214, 230
„trójca” 186, 215, 223
tryton 38, 183, 185, 215, 219, 223
tryton *czarnopasiasty* 202, 214, 226
tryton *czarnoplamkowany* 104, 193, 202, 214, 232, 226
tryton *czerwonobrzuszy* 143, 214, 226
tryton kanciasty 126, 214, 226
tryton liść klonu 138, 214, 230
tryton tajemniczy 167, 170, 215, 226
tryton wędrujący 194, 214, 226
trytony 35, 104, 122, 126, 135, 179, 183, 194, 215, 223
tudicla uzbrojona 98, 214, 227
turban 44-45, 60, 94, 122, 144-145, 207, 219, 221
turban falisty 106, 218, 226
turban gobelinowy 147, 218, 226

turban południowoafrykański 190, 214, 226
turbany 18, 39, 44, 46, 94, 105, 112-113, 122, 124-125, 188,
190-191, 214, 217, 233
„turecka krew” 186, 218-219, 227

U

ucho morskie 139, 214, 219, 226
uchowce 139, 214, 219, 223
umbonia pospolita 179, 214, 227
umbonia wielka 159, 214, 227

W

wapienne pieniądze 31
wapienny pieniądz 170, 214, 222, 226
wenus 31, 218
wenus brodawkowata 102, 214, 219, 226
wenus cesarska 171, 218-219, 226
wenus królewska 174, 218-219, 226
wenus północna 31, 190, 214, 219, 226
wenus wspaniała 160-161, 163, 218-219, 226
wenusy 174, 183, 218, 223
weselne ciasto Wenery 123, 214, 218, 231
węzoglówka 131, 214, 223
wielka muszla żabia 159, 214
wielka sercówka afrykańska 206, 214, 230
wielki turban zielony 46, 207, 230
wielki zielony turban 207, 214
wielotarczowce 90, 150, 214, 219, 223
wieżycznik 122, 223
wieżyczniki 33-34, 119, 122, 214, 223
winniczek jadalny 171, 226
wkamiennik 135, 187, 218, 223
włochate trytony 226
„włochate trytony” 106, 126, 214
wolwa wydłużona 122, 218, 227

wręga 103, 219, 223
 wręga cesarska 171, 218, 226
 wręga duża 159, 214, 226
 wręga różowa 146, 214, 226
 wręga wybrzuszona 126, 218, 226
 wręgi 103, 114, 214, 223
 wstężyk europejski 202, 226
 wstężyki 151, 223
 wstężyki europejskie 150, 214, 219, 226
 wykrzywione muszle 126, 214

Z

„zachodzące słońce” 147, 218, 227
 zagłębka czerwonowargowa 143, 214, 226
 zagłębka namiocikowi 155, 158, 215, 226
 zagłębka pospolita 179, 215, 226
 zagłębka wspaniała 178, 218, 226
 zagłębka złocistobrazowa Ancilla 147, 215
 zagłębki 91-92, 138, 143, 147, 178, 210, 215, 219, 223
 zatoczek 107, 215, 223
 zatoczki 223
 zatoczek rogowy 99, 215, 226
 zawiśnik 210
 zawiśnik amerykański 190, 215, 226
 zawiśnik europejski 34, 191, 215, 226
 zawiśnik kolczasty 147, 190, 215
 zawiśnik królewski 175, 218, 226
 zawiśnik Wrightiana 198, 215, 218, 226
 zawiśnik złocisty 147, 215, 226
 zawiśnik z Pacyfiku 26, 135, 190, 215, 218-219, 230
 zawiśniki 210, 223
 zawiśniki kolczaste 27, 98, 118, 183, 186, 190, 219, 226

zawitka 107, 215, 223
 „zab słońca” 110
 zdrewniałe czółno kanu 122-123, 215, 231
 zębik 219, 223
 ziejka lazarus 139, 218, 227
 ziejka liściasta 138, 215, 226
 ziejki 39, 118, 219
 zielona słuchotka 146
 zielone kielczaki 146, 215, 226
 „złota kauri” 27, 146, 215, 222, 227
 zwójka 103, 177, 215
 zwójka Bednalla 195, 215, 218, 226
 zwójka cesarska 108, 174, 176, 192, 201, 218, 226, 240
 zwójka Delesserta 198, 215, 218, 226
 zwójka hebrajska 151, 215, 219, 226
 zwójka junonia 154, 218, 227
 zwójka Kuroda 198, 215, 218, 226
 zwójka olbrzymia 34, 162, 215, 226
 zwójka szlachetna 177-178, 218, 226
 zwójka Williamsa 198, 215, 218, 226
 zwójka zebra 134, 215, 226
 zwójki 103, 106, 223
 „zwójki” 238

Ż

„żabie muszle” 31, 126, 134, 215, 227
 żeglarek 167, 215, 219, 223
 żeglarek brązowy 143, 215, 226
 żeglarek karbowany 106, 182, 215, 226
 żeglarek pospolity 182, 215, 219, 226
 żeglarki 73, 76, 218

SUMMARY

Chryzantema, harfa, łódzik, wenus... Conch(i)olinguistics. The shells in Polish language

This book is the result of many years of fascination with shells, which are an integral part of my life. In it I presented possible linguistic-conchological-cultural classification of 480 Polish, polonized, unofficial, common names of shells used by conchologists and found in scientific and popular science studies. The monograph consists of three integral parts.

The first is devoted to shells in broadly comprehended and defined culture. In this section I discuss shells-symbols, magical and ritual shells; rare, false and popular shells; pragmatic shells, shellcraft, shells in painting, illustration, sculpture and architecture.

The second part contains linguistic attempt to answer the question what is a shell? and remarks concerning ambiguity of the appellative *muszla*. It also contains comments on word families and forms derived from the noun *muszla*, e.g., *muszelka*, *muszlowy*, *muszlowiec* and reflections on the noun *koncha* (concha), which is not a synonym of the appellative *muszla* (shell). In this chapter I also explain the difference (also the linguistic one) between the name *muszla* and terms *muszlowy zasobnik* and *muszlowy pojemnik* as well as interpret appellatives connected with shells: *kokilka*, *kokijard*, *porcelana* and onyms motivated by this noun: “*Muszla*” — the title of the song, *Muszelki* — the name of the chocolate pralines. The section is completed by the specialist conchological terminology used in describing, classifying and naming of the particular shells: *apofiza*, *aragonit*, *induktura*, *periostakum*, *zawias*.

In the third — essential part of the book I presented the motivational-semantic classification of 480 Polish, polonized, unofficial, common shell names which often are not the direct terms but the result of the conchologists' associations and sensitivity as may be concluded from the deliberately cited quotations.

Among 30 shell name groups I distinguished: 1) names referring to the shell structure: *chitony*, *nakrytka*; 2) names indicating shell fragility: *muszle papierowe*, *tereбра ostra* and massiveness: *rozkołec grubościeniec*, *muszla „słoniowa”*; 3) names emphasizing shell shape: *muszla żabia kolczasta*, *szponiatka*; 4) names indicating shell smoothness: *chiton gładki*, *nerita gładka*; 5) „spiral” names: *spirula*, *zawitka*; 6) morphic names: *brzytwa morska*, „*morska cebula*”, *mitra*, *wisiorek*, *sercówka*; 7) coloristic names: *przyłbica czerwona*, *porcelanka czekoladowa*; 8) patterned names: *porcelanka oczkowa*, *porcelanka mapa*; 9) names indicating the shell surface gleam: „*błyszczące jajka*”, *świdrzyk łśniący*; 10) names suggesting shell size: *przydacznia wielka*, *skrzydełnik motyli*; 11) names signifying shell products: *perłopław perłorodny*, *łódzik perłowy*; 12) names emphasizing the objects attached to shells: *śmiecarki*, *śmiecarka kamienista*; 13) adaptable shell names: *skalotocz*, *przebierańcy*; 14) names describing the way the shell move: *tratewnik*, *żeglarek*; 15) the mysterious name: *tryton tajemniczy*; 16) names emphasizing the practical use of shells: *kielczak-moneta indiańska*, *rozkołec farbiarski*; 17) names suggesting the uniqueness of shells: *sękacz cesarski*, *porcelanka książęca*, 18) common shell names: *sercówka pospolita*, *trąbik zwyczajny*; 19) shell names deriving from mythology: *stożek Prometeusza*, *tryton*; 20) metaphoric shell names: „*klejnoty głębin*”, „*klujące piękności*”; 21) topographical and spatial shell names: *blotniarka stawowa*, *rozkołce rafowe*; 22) hydronymic names: *sercówka atlantycka*, *rogowiec bałtycki*; 23) toponymic shell names: *skrzydełnik bahamski*, *kielczak europejski*; 24) anthropomorphic shell names: *pagoda Harrisa*, *porcelanka Fultona*; 25) mixed names combining a few features of a particular shell: *krwawy żąb*, „*grzebień Wenery*”, *polski młot*; 26) the name motivated by the behavior of the creature living in the shell: *naszyjka*; 27) the “mistaken” name: *przyłbica królowej*; 28) divergent shell names with double etymology: *brzeźnica*, *zawiśnik*; 29) names suggesting similarity of the shell species: *cierniowe „ostrygi”*, *kolczaste „ostrygi”*, *rogate „ostrygi”*; 30) the legendary shell name: *kamienie pagodowe*.

The reflections are concluded by the remarks on the direct, indirect and mixed shell names motivation, their structural analysis and interpretation.

The whole is supplemented by the index of the shell terms.

The book is enriched by the watercolor of the nautilus shell cup from Wilanowo painted by Iwona Banaszewska and the photographs of the shells from the author's collection.

Translated by
Weronika Mazurek

Przedmiotem kolejnej książki Profesor Katarzyny Węgorowskiej jest nowa dziedzina językoznawstwa, którą Autorka nazwała konch(i)olingwistyka, od wyrazu greckiego κοχχῆ [konche], który przez łacinę wszedł do języków europejskich, a w języku polskim poświadczony został od XVI wieku.

Uczona w swojej lingwistyczno-konch(i)ologiczno-kulturologicznej propozycji trafnie zauważa, że omawiane w pracy nazewnictwo nieustannie się powiększa dzięki inwencji kolekcjonerów i zawodowych badaczy muszli. Autorka stwierdza inspirujący wpływ kształtów, kolorów, urzeźbienia, ornamentów... na powstanie wielu polskich określeń muszli. Utrwała też rodzime metaforyczne nazwy muszli. Ukazuje rolę muszli i ich nazw w: malarstwie, rzeźbie, architekturze, jubilerstwie oraz w życiu codziennym, a także duchowym człowieka.

Profesor Węgorowska stworzyła nową subdyscyplinę badawczą z pogranicza językoznawstwa i zoologii.

Tekst stanowi oryginalne, w pełni naukowe, a zarazem napisane przystępnie (z elementami stylu eseistycznego) dzieło. Jest ono opracowaniem naukowym oraz przewodnikiem praktycznym dla kolekcjonerów.

Z recenzji wydawniczej
Profesora Leszka Bednarczuka